

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění
Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

ročník 15 (2017), číslo 2

David Hána, Tomáš Černý

**Prostorová dimenze finančních
příspěvků firmy ČEZ obcím v okolí
Jaderné elektrárny Dukovany**

Petr Osoba

**Vliv vzdělání a životní spokojenosti na
angažovanost obyvatel Česka**

Kateřina Holubová, Adéla Javůrková, Jakub Mlynář,
Renáta Topinková

**Nenápadný dokument o české
sociologii: Periodikum *AUC
Philosophica et Historica – Studia
Sociologica*, jeho rysy a proměny**

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

otevíráte letošní druhé číslo, které obsahuje tři odborné stati a další – věříme, že informačně zajímavé – texty.

První stať se dotýká v české sociologii relativně nové oblasti sociologie energetiky. Její současný mezinárodní rozvoj je spojen s rozpoznáním sociálních dopadů energetických technologií a infrastruktur, a to jak pozitivně, protože zásobování energií podmiňuje udržení sociálního řádu, tak vzhledem k sociální zátěži, rizikům a negativním environmentálním důsledkům energetických projektů a zařízení. Autoři David Hána a Tomáš Černý svůj článek o prostorové dimenzi finančních příspěvků firmy ČEZ obcím v okolí Jaderné elektrárny Dukovany provazují s konceptem sociální odpovědnosti firem. Přispívají tak k pochopení socioekonomických mechanismů, které se formují mezi provozovatelem velkého energetického zařízení a regionem nacházejícím se v okolí tohoto zařízení.

Druhá stať Petra Osoby se zabývá angažovaností či participací Čechů na veřejném životě. Pozornost je v ní věnována hlavně vlivu vzdělání a životní spokojenosti na míru angažovanosti jedinců, ale částečně také věku. Závěry statistické analýzy ukazují na základní shodu českých dat s výsledky podobných výzkumů v jiných zemích euroamerického okruhu.

Třetí stať z rubriky metodologie sociálního výzkumu tematicky spadá do oblasti dějin české a československé sociologie. Autorský kolektiv Kateřiny Holubové, Adély Javůrkové, Jakuba Mlynáře a Renáty Topinkové přispívá k dokumentaci těchto dějin kvantitativním zmapováním publikovaných příspěvků v periodiku *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica - Studia Sociologica*. Zařazení do metodologické rubriky je nicméně oprávněno tím, že kromě obvyklých postupů obsahové analýzy stať přináší metodologickou inovaci v podobě analýzy citačních sítí.

Mezi nerecenzovanými texty je tentokrát více zastoupena problematika kvalitativních dat (recenze metodologické publikace a informace o archivu Centra vizuální historie Malach), ale upozorněno je také na aktuální otázky související s právním a etickým rámcem pro nakládání s novými typy dat, tj. obecně s tzv. velkými daty a zvláště pak s daty ze sociálních sítí.

Děkuji všem, kteří se na přípravě tohoto čísla podíleli, a za redakci časopisu přeji příjemné čtení.

Martin Ďurďovič,
šéfredaktor

Ukázka citování článků z tohoto čísla:

Příjmení, Jméno. 2017. „Název článku.“ *Naše společnost* 15 (2): pp-pp, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.2.15.xxx>.

Prostorová dimenze finančních příspěvků firmy ČEZ obcím v okolí Jaderné elektrárny Dukovany¹

David Hána, Tomáš Černý, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

Spatial Dimension of ČEZ Corporation's Financial Support to Municipalities Near the Dukovany Nuclear Plant

Extended abstract:

The article strives to contribute to the debate on the concept of corporate social responsibility by focusing on the under-researched area of the effects of firms' grants on local and regional development from the perspective of local governments and inhabitants. This concept is typically studied from the corporate perspective. While normally ignored, the spatial dimension plays a substantial role in firms' grant allocation decisions. The article tries to fill the gap by studying the case of spatial distribution of financial grants of the ČEZ Corporation to communities in the vicinity of the Dukovany nuclear plant, which is located at the peripheral border of the regions of Vysočina and South Moravia. The considerable amounts of money sent to local budgets are intended to compensate communities near the nuclear plant for the risks related to its existence.

The first aim of the article is to present the spatial distribution of selected ČEZ grants to communities near the Dukovany plant and to compare them with the mean revenues of local budgets in 2003–2012. The second aim is to present in more detail selected ČEZ grants to communities near the Dukovany plant in 2003–2012 and the ways they were earmarked. The data was drawn from publicly available databases on local budgets, annual reports of the ČEZ Foundation, which distributes a large part of ČEZ grants, and interviews with members of local governments and the ČEZ Foundation on additional grants allocated on a contract basis to communities in the immediate vicinity of the power plant.

Although mean per capita local revenue exhibits a relatively even distribution (except for above-average revenues in the five-kilometre Emergency Planning Zone), ČEZ Foundation grants were distributed unevenly, with communities further away from the power plant receiving considerably lower financial support. The municipalities of Rouchovany and Dukovany where the power plant is located obtained the most money, especially after 2003 when an expansion of its medium-term nuclear waste facility was underway. The distribution became more-or-less even in the final years of the period studied. The local governments earmarked a significant majority of the grants for infrastructure improvements. The grants played a substantial role in the budgets of local communities that exist in the peripheral region marked by considerable economic difficulties. They allowed the local governments to fund projects that would have been fully beyond the scope of their budgets, thus importantly contributing to improving their image, local facilities, and local people's quality of life. ČEZ Corporation's activities have been a significant help for the region and some communities have reached such level of facilities that exceeds regional standard. The region's peripheral nature, which was one of the reasons for building the power plant, has been changing due to the plant owner's grants, helping the territory somewhat escape traditional definitions of periphery.

ČEZ Corporation's grants have gradually become an important part of the revenues of local governments and an important impetus for their development. The long-term and systematic effects of the extensive and more-or-less stable grants may have influenced the region's development much more than any other development programme. Along with the growing pressure for corporate social responsibility, the study of this topic can help us understand not only the developmental effects of CSR but also CSR as a relatively new mechanism of regional development in general.

Keywords: corporate social responsibility, local budgeting, regional development, periphery, Czechia

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.2.15.391>

Jaderná elektrárna Dukovany (EDU) se rozkládá v periferní oblasti Kraje Vysočina v bezprostřední blízkosti hranice s Jihomoravským krajem. Vedle ekonomického nadregionálního významu (energetický zdroj, velký počet pracovních míst vytvářených samotnou elektrárnou a subdodavatelé jejího provozu atd.) má její lokalizace také nezanedbatelný lokální dopad. Obyvatelům okolních obcí přináší EDU zvyšování kvality sociální a technické infrastruktury, která je rychlostí své výstavby a samotnou kvalitou nesrovnatelná s obcemi mimo tento region [Přidalová, Nemeškal 2015]. Naopak negativně působí lokalizace elektrárny na snižování cen nemovitostí

a neatraktivnost regionu pro cestovní ruch. V očích veřejnosti pak je hlavním nedostatkem blízkosti jaderné elektrárny permanentní nebezpečí havárie doprovázené únikem radioaktivních látek do okolního prostředí [Šilhán 2011].

Tato negativa spojená s lokalizací elektrárny jsou obyvatelům okolních obcí částečně kompenzována finančními dary poskytovanými jejím provozovatelem energetickou firmou ČEZ. Jejich struktura je poměrně složitá [Šilhán 2011], představitelé obcí o ně musejí žádat a jejich výše se každoročně mění často na základě výsledků tvrdého vyjednávání obcí s firmou ČEZ, jak lze doložit na nedávném případě protestů

Jaroměřic nad Rokytnou a dalších obcí v okolí EDU po oznámení snížení celkového objemu darů [Česká televize 2014].

Téma navazuje také na aktuální diskuze o budoucnosti jaderné energetiky jak v celé Evropě [Jirušek a kol. 2015; Müller, Thurner 2017], tak v Česku, kde se rozhoduje o dalším fungování jaderných elektráren v Dukovanech a Temelině a jejich možném rozšíření o nové jaderné bloky. Rozhodnutí o EDU je zásadní především s ohledem na zajištění kontinuity provozu a lidských zdrojů po uplynutí životnosti jaderných bloků současně elektrárny [Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo financí 2015]. Přitom jaderná energetika je v Česku ve strategickém pohledu stále považována za klíčový zdroj elektrické energie [Ministerstvo průmyslu a obchodu 2014]. Jeho význam dokládá také zájem akademické sféry nahlížející na českou jadernou energetiku například z pohledu závislosti na zvolené cestě [Osíčka, Černoch 2017] nebo energetické bezpečnosti [Jirušek a kol. 2015]. Zájem české společnosti o toto téma se pak odráží ve frekvenci a způsobu jeho prezentace v mediálním prostředí [Špátová 2014]. Zhodnocení přijatelnosti dopadů, které by přinesl konec jaderné energetiky v Dukovanech pro převážně periferní okolní region [viz Musil, Müller 2008; Halás 2014] i pro celou českou ekonomiku, je otázkou nejen pro odpovědné státní instituce. Také akademická obec může do této diskuze přispět studii představujícími dopady na obyvatele i na ekonomické prostředí ve vybraném zájmovém prostoru. Právě prostorovost tohoto dílčího tématu je vhodným polem pro výzkum geografický.

V posledních letech byly napsány dvě práce, jež se zabývaly finančními dopady elektrárny na obce okolního regionu [Šilhán 2011; Kiliánová 2013]. Tyto dopady je možné zastřešit konceptem tzv. společenské odpovědnosti firem, tedy jejich finanční podpory společensky prospěšných projektů. Jeho studium je převážně výsadou ekonomů [např. Jenkins 2006; Pavlík, Bělčík 2010; Boeprasert 2012], důležitý je ale také prostorový rozměr, když samy firmy uvádí, že v distribuci finančních prostředků zohledňují prostorové hledisko [Fiala 2015]. Mezi prostorově orientovanými geografickými pracemi však jde o téma poměrně nové a nerozpracované [výjimkou je Wolch, Geiger 1985; Hurd a kol. 1998; Hamilton 2011; z českých autorů pouze Fiala 2015]. Dosavadní práce zabývající se případem EDU představovaly formy darovaných finančních prostředků plynoucích obcím od firmy ČEZ [Šilhán 2011; Kiliánová 2013] a vnímání společenských dopadů působení jaderné elektrárny [Kiliánová 2013]. Také se však nezabývaly prostorovou diferenciací finančních darů. Chyběl jim tak geografický pohled nerovnoměrných dopadů na studované území, který se pokoušíme doplnit.

Tento článek sleduje výši objemu prostředků distribuovaných firmou ČEZ do zvoleného území (ve srovnání s ostatními příjmy obcí). Poukazuje tak na možnou závislost rozvoje obcí na studovaném finančním zdroji a také na nerovnoměrnou prostorovou distribuci, která může přinášet zásadní implikace pro regionální rozvoj. Ty jsou podstatné především v pohledu aktuální diskuze o možném ukončení provozu elektrárny a následném vymizení daného finančního toku, které by mělo nejzásadnější dopad právě na nejdotevanější oblasti.

Prvním cílem článku je představení prostorové distribuce vybraných darů od firmy ČEZ do obcí v okolí EDU a jejich srovnání s průměrnými ročními příjmy obcí v období 2003–2012. Hledána bude odpověď na otázku: Jaký objem

prostředků byl distribuován do obcí v okolí EDU? Jak nerovnoměrná je distribuce darů těmto obcím? Vzhledem k předpokladu vyšší podpory obcí z nejbližšího okolí EDU [viz také Spilka, Sucharda 2010] se článek poté zaměří na studium dopadů finanční podpory těchto obcí. Druhým cílem je proto podrobnější představení vybraných finančních darů od firmy ČEZ v obcích v nejbližším okolí EDU v období 2003–2012. V rámci tohoto cíle budou hledány odpovědi na následující výzkumné otázky: Jaký byl vývoj objemu vybraných finančních prostředků od firmy ČEZ, které obdržely jednotlivé obce z jejího nejbližšího okolí? Pro studium regionálního rozvoje však není důležitý pouze objem distribuovaných prostředků, ale také jejich využití na určité typy projektů, které k němu mohou různou mírou přispívat [např. Bernard 2011]. Ptáme se tedy: Jakým způsobem obce tyto prostředky využily?

S podobným prostorově orientovaným přístupem ke studiu významného aspektu financování obcí v podobě společenské odpovědnosti firem se doposud nelze setkat. Proto může tento článek vhodně přispět nejen do diskuze budoucnosti regionu EDU, ale také k současnému poznání v rámci studia financování obcí a jeho vlivu na regionální rozvoj a k diskuzi o konceptu společenské odpovědnosti firem z pohledu samospráv obcí a místních obyvatel.

System financování obcí a jeho dopad na regionální rozvoj

Příjmy obcí jsou složeny z několika složek, z nichž zásadní část tvoří prostředky z výnosů ze sdílených daní [Provazníková 2009] distribuované na základě systému daného zákonem o rozpočtovém určení daní [Zákon č. 243/2000 Sb.]. Například v roce 2013 dostaly obce v Česku ze sdílených daní 127,7 mld. Kč, což představovalo 22,4 % celkového objemu takto rozdělovaných prostředků (ve stejném roce bylo do krajských rozpočtů alokováno 8,3 %, do státního 69,3 % [Kameníčková 2014]). Jedná se o obrovský objem financí, který může mít v závislosti na (často měněném) systému jejich distribuce zásadní regionální dopady [Blažek 1996, 2002]. Z hlediska tématu tohoto článku jsou zajímavé dva senátorské návrhy na změnu příslušného zákona [Návrh senátního návrhu zákona č. 243/2000 Sb., číslo senátního tisku 118; Návrh senátního návrhu zákona č. 243/2000 Sb., číslo senátního tisku 335]. Senátoři Tomáš Julínek (Brno-střed), Petr Vícha (Karviná), Jiří Bis (Plzeň-město) a Vítězslav Jonáš (Třebíč) chtěli návrhem přinést finanční kompenzaci obcím ležícím v blízkosti elektráren, které jsou postiženy jejich provozem. Zvýhodněny měly být těmito návrhy především obce z okolí jaderných elektráren, ani jeden z návrhů však nebyl přijat.

Tyto snahy o rozpočtové zvýhodnění některých obcí lze vysvětlit rozdílnou ekonomickou a sociální úrovní regionů, která vyvolává nátlak na politické představitele k přijetí regulačních a redistribučních opatření zaměřených na snížení rozdílů [Hampl 1998] zpravidla regionální politikou v jejím užším a širším pojetí [Blažek, Uhlíř 2011]. Do užšího spadá státní nebo evropská regionální politika směřující podporu do vybraných regionů s jasně stanoveným cílem ovlivnění regionálního rozvoje [Blažek 2003, 2006; Macešková 2009]. Širší pojetí zahrnuje všechny státní politiky, jejichž působením vznikají regionální rozdíly [Blažek, Vozáb 2004; Macešková 2007]. Dopady těchto politik mohou být zásadnější než dopa-

dy užšího pojetí regionální politiky především kvůli většímu objemu alokovaných financí [Martin 1999; Evropská komise 2004; Sunley a kol. 2005; Blažek, Macešková 2010]. Právě díky velmi významnému objemu financí se v rámci širšího pojetí mezi politiky s nejzásadnějšími regionálními dopady řadí systém financování obcí [Blažek, Uhlíř 2011].

Vedle systémové distribuce financí z rozpočtového určení daní disponují obce i dalšími finančními zdroji, které mohou mít nezanedbatelné dopady na nerovnoměrný rozvoj. Nejvýznamnější a zároveň z mnoha pohledů nejproblematičtější jsou jejich dotační příjmy. V zahraničí se rozporuplnému charakteru dotací věnuje přístup studující distribuci státních postů a financí z hlediska jejich klientelistického ovlivňování, tzv. *pork barrel* [např. Johnston 1979, 1983; Bardes a kol. 2008]. Také v Česku jsou dotace rozdělovány značně nerovnoměrně [např. Hána, Macešková 2010], často není zcela zřejmé pozadí distribuce [Hána 2013; Hána, Feřtřová 2015] či lze zaznamenat v jejich udělování určitou míru neodůvodnitelného zvýhodňování některých obcí [Hána 2014]. Jejich získání je velmi složité především pro menší obce kvůli značné administrativní i finanční náročnosti žádostí o dotace. Navíc lze zaznamenat význam známosti či politické spřízněnosti starostů s celostátními politiky, kteří mohou pomoci s včasnou přípravou projektů, podáním „správné“ žádosti či v extrémních případech dokonce k získání dotace [Hána 2014].

Podobný prostorově nerovný charakter jako dotace mají také dary od soukromých subjektů. Ty jsou stále častějším jevem [Trnková 2004], zpravidla se koncentrují do oblastí lokalizace velkého podniku, který má na své okolí nezanedbatelný vliv. Touto formou se snaží vynahradiť obyvatelům okolních obcí negativní dopady své přítomnosti, zlepšit svůj obraz, obraz regionu a jeho vnímání místními i vnějšími obyvateli, pokud je to pro provoz podniku nezbytné [např. Fiala 2015]. Tato tzv. společenská odpovědnost firem, která je aktuálním tématem současných vědeckých prací s různými přístupy jejího definování [např. Dahlsrud 2008], tak představuje jakýsi závazek etického chování firmy, zlepšování kvality života zaměstnanců a jejich rodin, lokální komunity a společnosti jako celku [Pavlík, Bělčík 2010]. To přináší firmám zisky nefinanční podoby [Trnková 2004], jako je právě zlepšení obrazu firmy. Při dlouhodobém a systematickém působení může mít tato podpora pro dotčené regiony významný rozvojový efekt [Fiala 2015]. Nutný je však dialog s lidmi ovlivněnými fungováním firmy, pro které jsou cíleny tyto společensky prospěšné projekty [Trnková 2004]. Ten může vytvořit dlouhodobé partnerství či pocit sounáležitosti obyvatel s firmou [Pavlík, Bělčík 2010; Fiala 2015].

V Česku existuje řada takových programů, z nichž některé již byly představeny odborné veřejnosti [např. Trnková 2004; Fiala 2015]. Vždy ale šlo o jejich studium z „pohledu“ firem, který je nutné doplnit také o druhou perspektivu dopadů této finanční podpory na obce a na možnosti jejich rozvoje, jež se ve velké míře odvíjí právě od výše jejich rozpočtu a schopnosti ho smysluplně využít. Vhodným případem pro toto studium mohou být dary od elektrárenské firmy ČEZ, která každoročně věnuje několik milionů korun obcím v regionech jejího působení [Nadace ČEZ 2015a]. Firma si tím zajišťuje pozitivní veřejné mínění místních obyvatel ve vztahu k jinak kontroverzní jaderné energetice. Podle dotazníkového šetření agentury STEM pro ČEZ z roku 2013 bylo pro rozvoj jader-

né energetiky v Česku 60 % respondentů [ČEZ 2013]. Podle dotazníkového šetření Kiliánové [2013] bylo v téže roce v obcích ve vzdálenosti 5 km od EDU pro rozvoj jaderné energetiky v Česku vysoce nadprůměrných 97 % respondentů. Tomu, jaký je dopad této firemní politiky na rozvoj obcí v okolí EDU, se detailně věnují následující kapitoly.

Finanční podpora obcí v zázemí Jaderné elektrárny Dukovany

Výběr lokality pro stavbu EDU se z bezpečnostních důvodů odvíjel od environmentálních [Spilka, Sucharda 2010] a hospodářských podmínek, jako je absence velkých průmyslových provozů a frekventovaných dopravních tahů [HZZ Kraje Vysočina 2015]. Lokalizace takového provozu je oproti jiným průmyslovým podnikům výjimečná, když se cíleně zaměřuje spíše na lokality periferního charakteru, tedy území hospodářsky slabé mimo jadrové oblasti a rozvojové osy s převážně venkovskou sídelní strukturou a dlouhodobě depopulačním trendem [Hampl 2003; Havlíček a kol. 2005; Musil, Müller 2008]. Tomu odpovídá také okolí EDU [Novák, Netrdová 2011; Přidalová, Nemeškal 2015] s hospodářskými problémy [Ministerstvo pro místní rozvoj 2006] a převážně venkovskou sídelní strukturou [Perlín, Kučerová, Kučera 2010]. Zajímavé však je, že obce v nejbližším okolí EDU jsou migračně ziskové [Přidalová, Nemeškal 2015]. Důvodem může být lokalizace velkého zaměstnavatele [viz také Svoboda, Hána, Nemeškal 2015] a kvalitní infrastruktura obcí v jeho okolí [Přidalová, Nemeškal 2015]. Právě výrazná finanční podpora obcí firmou ČEZ tak může být mechanismem značně ovlivňujícím populační charakteristiky regionu, který tak v některých aspektech nyní již neodpovídá klasickému vymezení periferií.

Hlavním důvodem začátku této finanční podpory byl záměr vystavět v areálu EDU mezisklad vyhořelého paliva v souvislosti s vypovězením smlouvy mezi Sovětským svazem a Československem o jeho odběru v roce 1990. Okolní obce však protestovaly proti výstavbě dalšího moderního zařízení v elektrárně a náhradou požadovaly zkvalitnění jejich zanedbávané infrastruktury. Důvodem protestů však mohl být také velmi špatný obraz EDU u obyvatel okolních obcí způsobený jadernou katastrofou v sovětském Černobylu v roce 1986 podpořenou nekomunikací mezi vedením elektrárny a okolním obyvatelstvem před rokem 1989, kdy bylo zařízení elektrárny státním tajemstvím a obyvatelé nedostávali žádné informace o jejím fungování. Firma ČEZ zareagovala převodem finančních prostředků pro vedení EDU, které je následně přerozdělilo mezi okolní obce [Spilka, Sucharda 2010].

Od roku 1995 již firma ČEZ posílá do okolí EDU pravidelné dary, které jsou ale určeny výhradně šesti nejbližším obcím [šetření autorů v obcích a Nadaci ČEZ]. S rozšířením meziskladu vyhořelého paliva souviselo uvolnění dalších finančních darů po roce 2003, ale tentokrát jen pro obce Dukovany a Rouchovany, na jejichž katastru se mezisklad nachází [Spilka, Sucharda 2010]. Do roku 2008 neexistoval jasný systém, který by určoval výši finančních darů, jejich přerozdělování tak bylo čistě na uvážení firmy ČEZ. Finanční dary měly podstatu neúčelové dotace, u které nebylo dále sledováno její využití. Pro období 2008–2010 podepsalo šest nejbližších obcí rámcové smlouvy s firmou ČEZ, jejichž předmětem byla výše poskytnutých finančních darů. V letech 2011 a 2012

firma ČEZ darovala všem šesti nejbližším obcím každoročně celkem 15 milionů Kč, které si samy obce na základě své populační velikosti a předchozích příjmů mezi sebou rozdělily. Od roku 2013 pak mají tyto dary povahu účelové a investiční dotace. Obec musí vypracovat projekt s detailním finančním plánem a na základě toho firma ČEZ poskytne obcím finanční prostředky [šetření autorů v obcích a v Nadaci ČEZ].

Větší počet obcí pak získává finance od Nadace ČEZ, která je financovaná firmou ČEZ a jejími dceřinými firmami. Založena byla v roce 2002 se záměrem poskytování finančních prostředků na obecně prospěšné cíle v oblasti kultury, vzdělání, sportu, ochrany životního prostředí a lokálního rozvoje [Nadace ČEZ 2015a]. Nadace ČEZ vyhlašuje grantová řízení, která se liší podle účelu poskytnutí daru. V případě schválení žádosti správní radou Nadace ČEZ je uzavřena smlouva o dotačním příspěvku s žadatelem, kde jsou stanoveny podmínky čerpání dotace a její výše [Nadace ČEZ 2015b]. Nadace ČEZ směřuje finanční prostředky do všech regionů Česka, především ale podporuje regiony, ve kterých má firma ČEZ energetické zařízení [Nadace ČEZ 2003-2012].

Mimo výše zmíněné lze také nalézt několik příkladů výjimečných příjmů vázaných na lokalizaci EDU především v nejbližších obcích. Areál elektrárny se nachází na katastru obcí Dukovany a Rouchovany, kterým musí ČEZ platit vysokou daň z nemovitosti. V roce 2012 takto získaly Rouchovany bez mála 16 milionů Kč a Dukovany zhruba 20 milionů Kč [šetření autorů v obcích a Nadaci ČEZ]. Rouchovany pak finančně profitují z lokalizace úložiště jaderného odpadu na jejich katastru, za který dostávají každý rok 3 miliony Kč ze státního jaderného účtu [Nařízení vlády č. 416/2002 Sb.]. V roce 2010 pak Dukovany o 8,6 milionů Kč a Rouchovany o 15 milionů Kč zvýšily své kapitálové příjmy prodejem obecních pozemků, které firma ČEZ vykoupila pro možné rozšíření EDU o pátý blok [šetření autorů v obcích a v Nadaci ČEZ]. Hůře analyzovatelným způsobem finanční podpory obcí pak je reklamní plnění, kterým ČEZ sponzoruje akce v blízkosti EDU či samotné obce výměnou za umístění reklamní cedule firmy ČEZ na dopravních značkách označujících začátek a konec obce [šetření autorů v obcích a v Nadaci ČEZ].

Metodika

Okolí EDU rozděljuje Nadace ČEZ na širší a bližší region. Širší region tvoří kraje Vysočina a Jihomoravský bez tzv. zón havarijního plánování (ZHP), které jsou považovány za bližší region. ZHP jsou oblasti stanovené nařízením vlády [Nařízení vlády č. 11/1999 Sb.] na základě rozborů předpokládaných následků radiační havárie a skládají se ze tří koncentrických pásem se středem v EDU, které mají poloměr 5 km, 10 km a 20 km (viz obrázky 1 a 2). Celkem do nich spadá 137 obcí z obou zmiňovaných krajů [HZS Kraje Vysočina 2015]. Pro potřeby tohoto článku byl za základní sledované území zvolen širší region, který umožňuje analyzovat širší vazby mezi EDU a podporovanými obcemi. Pro některé detailnější analýzy pak bylo využito vymezení ZHP 5 km, kde lze očekávat nejsilnější vazby samospráv obcí s EDU [Hána, Špačková, Nemeškal 2015]. V tomto prostorovém rámci byly provedeny analýzy za období 2003–2012, pro které byla dostupná potřebná data.

Ta byla získána dvěma způsoby. Prvním z nich bylo terénní šetření autorů v průběhu první poloviny roku 2015 v šesti

obcích v nejbližším okolí EDU (ZHP 5 km), během kterého byly provedeny řízené rozhovory se starosty a zaměstnanci obecních úřadů. Cílem rozhovorů bylo zpřesnění kusých informací o poměrně složitém systému podpory od firmy ČEZ a ověření či získání přesných údajů o objemu této podpory. Pro ověřování informací byla ve stejné době vedena také e-mailová komunikace se zástupcem Nadace ČEZ. Během těchto rozhovorů byly získány údaje o hodnotách smluvních darů firmy ČEZ, ověřeny údaje o podpoře od Nadace ČEZ a také získány jinde neuváděné informace o využití těchto prostředků ve sledovaném období od většiny těchto obcí (Dukovany, Rouchovany, Rešice, Horní Dubňany a částečně Mohelno). Chybí pouze data za Slavětice a za obec Mohelno před rokem 2007, která se z různých důvodů nepodařilo dohledat. Proto byla v těchto případech pro analýzy finančních příjmů v rámci ZHP 5 km použita data dopočtená na základě přerozdělování financí mezi obcemi (zjištěného také u zástupců obcí) a data z jednotlivých výročních zpráv Nadace ČEZ. Tuto skutečnost je nutné brát v úvahu při interpretaci příslušných výsledků.

Pro účely analýzy využití finančních darů těmito obcemi bylo vymezeno celkem šest kategorií vycházejících z běžně využívané metodiky [Mezinárodní měnový fond 2001]: 1) vzdělávání, 2) doprava a infrastruktura, 3) sport a volný čas, 4) kultura, 5) životní prostředí a 6) vybavenost obce a obecní majetek. Dary pro obec Rouchovany v letech 2005–2012 měly být podle starosty využity na financování projektů zaměřených na rozvoj infrastruktury a projekty regionálního rozvoje, čímž je myšleno neustálé zvyšování kvality místní infrastruktury včetně příspěvků občanům na rekonstrukce domů [šetření autorů v obcích a Nadaci ČEZ]. Tyto prostředky byly zařazeny do kategorie doprava a infrastruktura, je ale třeba zmínit potřebu uvážlivé interpretace závěrů těchto analýz.

Druhý zdroj dat byl zvolen kvůli neochotě většiny zbyvajících obcí v širším okolí EDU poskytnout data či informace o darech od firmy ČEZ a díky doporučení získaného během terénního šetření. Pro účely analýz v celém širším regionu tak byla vytvořena databáze podpořených obecních projektů převzatých z výročních zpráv Nadace ČEZ ze sledovaného období [Nadace ČEZ 2003-2012]. V nich je vedle informací o aktivitách nadace uveden seznam všech projektů podpořených v daném roce seřazených podle lokality příjemce. Do databáze nebyly zařazeny dotace směřující do sdružení obcí Energoregion 2020 odpovídající zhruba vymezení ZHP, neboť nebylo možné zjistit přesný klíč k jejich dalšímu přerozdělování mezi obce. Nejde však o významné finanční částky, které by mohly zásadněji ovlivnit výsledky analýz.

Tato data byla doplněna údaji o celkových příjmech rozpočtů obcí z webové databáze Rozpočet obce [Rozpočet obce 2015b], která obsahuje veřejně dostupný a přehledný soubor dat o rozpočtech obcí každoročně zveřejňovaných Ministerstvem financí. Tato databáze nabízí informace o konsolidovaných rozpočtech, jež jsou zbavené finančních přesunů mezi účty obce a přináší tak přesnější pohled na výši rozpočtů obcí [Rozpočet obce 2015a]. Databáze je však nekompletní, dvě obce tak nebyly zařazeny do analýz (Želešice, okres Brno-venkov a Žďánice, okres Žďár nad Sázavou) stejně jako vojenský újezd Březina (okres Vyškov). Z důvodu srovnatelnosti dat pak byly hodnoty obce Ladná (okres Břeclav) v letech 2006-2012 přičteny k Břeclavi, přestože se na začátku tohoto období obec osamostatnila. Žádná z těchto dílčích úprav databáze však

především pro malý počet a lokalizaci dotčených obcí nemohla významně ovlivnit výsledky a závěry analýz.

Data příjmů obecních rozpočtů a darů z Nadace ČEZ byla přepočtena na jednoho obyvatele jednotlivých obcí, přičemž údaje o počtu obyvatel byly převzaty ze stejné databáze [Rozpočet obce 2015b]. Ty jsou přebírány z oficiálních statistik systému ÚFIS a ARIS Ministerstva financí a na jejich základě je počítán objem daňových příjmů obcí rozdělovaných na základě rozpočtového určení daní [Rozpočet obce 2015a]. Proto byl tento zdroj vhodný i pro analýzy představené v tomto článku. Z hodnot příjmů obcí na jednoho obyvatele pak byl vypočten průměr na jeden rok sledovaného období. Takto upravená hodnota snižuje riziko zkreslení výsledků analýz malým počtem nestandardně vysokých příjmů, které mohou být způsobeny například výjimečným příjmem výrazně vysokých dotací.

Prostorová distribuce vybraných příjmů obcí v okolí Jaderné elektrárny Dukovany

Pro získání základního přehledu o finanční situaci obcí ve sledované oblasti je nutné nejdříve představit prostorové pravidelnosti průměrných ročních příjmů jejich rozpočtů na jednoho obyvatele v období 2003–2012 (obrázek 1). Už letný pohled na tyto hodnoty napovídá o jejich výrazně rovnoměrné distribuci vycházející z rozpočtového určení daní postaveném na silném principu solidarity [Blažek 1996]. Převažují obce s průměrným ročním příjmem pod úrovní 20 tisíc Kč na jednoho obyvatele, nevýrazný prostorový vzorec jen místy narušují obce s vyššími průměrnými příjmy. Nutno dodat, že se jedná také o obce lokalizované nejbližší EDU (především Dukovany a Rouchovany). Hodnoty Giniho koeficientu (dosahujícího hodnot od 0 do 1, kde 0 představuje absolutní rovnoměrnost a 1 absolutní nerovnoměrnost v souboru dat) také poukazují na zhruba stejně rovnoměrně rozdělené průměrné příjmy obcí na jednoho obyvatele ve všech sledovaných územích.

V konkrétním finančním objemu měly obce ležící v ZHP 5 km ve sledovaném období nadprůměrný příjem ve výši 22 820 Kč na jednoho obyvatele. Snížení výše celkových příjmů obcí s rostoucí vzdáleností od EDU ilustruje hodnota obcí v pásmu ZHP 5–10 km, které musely hospodařit s nejnižším průměrným příjmem ze sledovaných území, když na jednoho obyvatele obdržely průměrně 14 402 Kč na obyvatele. Obce z ostatních částí sledovaného regionu již měly průměrné rozpočtové příjmy na obyvatele blízké průměru Česka (16 848 Kč na obyvatele), vždy šlo ale o nižší částky. Nejnižší průměrný příjem na obyvatele měly obce ležící mimo ZHP (15 439 Kč na jednoho obyvatele), který potvrzuje sestupný prostorový trend příjmů obcí s rostoucí vzdáleností od EDU. To může být způsobeno jistou periferností větší části sledovaného regionu, která může negativně ovlivňovat například příjmy obcí z daně z příjmu právnických osob, či malou velikostí obcí především v severozápadní části sledovaného území, pro které mohou být problematické žádosti o některé dotace [Hána, 2014]. Nadstandardní výjimka výrazně nadprůměrných příjmů obcí ze ZHP 5 km pak je s největší pravděpodobností právě důsledkem lokalizace EDU a významných finančních příjmů z darů od firmy ČEZ. Prostorový vzorec distribuce darů z Nadace ČEZ v období 2003–2012 představuje obrázek 2.

Možný vliv těchto darů na průměrné příjmy obecních rozpočtů, a tedy určitou závislost rozvoje obcí na těchto

finančních zdrojích, potvrzuje jejich patrný prostorový vzorec ve prospěch obcí spadajících do ZHP (65 Kč na obyvatele) především do nejbližší zóny 5 km (502 Kč na obyvatele). Právě obec Dukovany, v jejímž katastru se EDU nachází, obdržela v uvedeném období nejvyšší průměr finančních darů na jednoho obyvatele z Nadace ČEZ ve sledovaném regionu (asi 783 Kč na obyvatele). Ostatní ZHP byly již podpořeny nižší průměrnou částkou, která klesá v závislosti na vzdálenosti od EDU (ZHP 5–10 km: 79 Kč na obyvatele; ZHP 10–20 km: 36 Kč na obyvatele), oproti zbytku sledovaného regionu mimo ZHP (9 Kč na obyvatele) jde však stále o poměrně vysoké průměrné částky. Snahou Nadace ČEZ však je podpora i v oblastech, které nejsou přímo zasažené hospodařením firmy ČEZ. Příkladem mohou být největší města kraje Vysočina a Jihomoravského, jež kromě Pelhřimova také obdržela jako významná funkční centra regionu ve sledovaném období poměrně vysoké finanční dary [Nadace ČEZ 2003–2012]. Ty jsou srovnatelné s hodnotami obcí z vnějších ZHP či s Třebíčí, které jsou provozem EDU mnohem více ovlivněné [např. Hána, Špačková, Nemeškal 2015]. Prostorovou nerovnoměrnost přijatých prostředků z Nadace ČEZ potvrzuje také Giniho koeficient, který kromě případu poměrně rovnoměrně distribuované vysoké podpory obcím v ZHP 5 km poukazuje na značně rozdílné objemy finančních darů přijatých obcemi ze zbytku území.

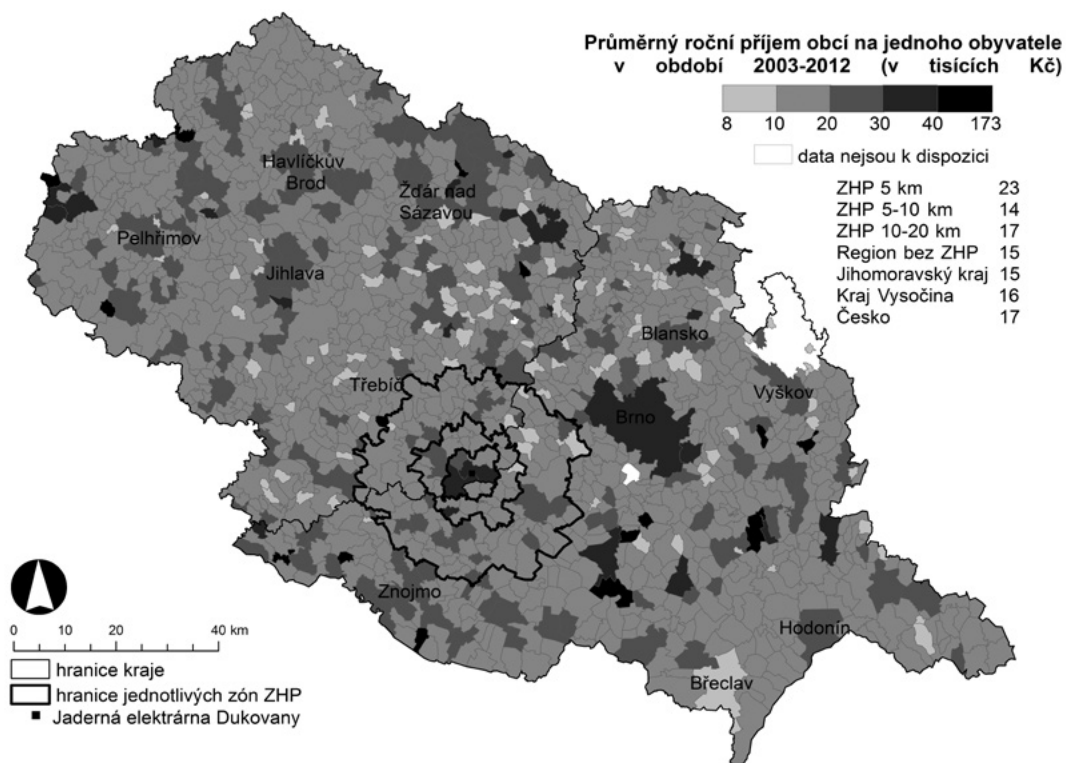
Právě výrazná podpora obcí v nejbližší ZHP 5 km poukazuje na zásadní implikace pro regionální či lokální rozvoj, kterým je třeba se dále věnovat. Nabízí se možnost představení podrobných příjmů těchto provozem elektrárny nejvíce dotčených obcí. Ty od firmy ČEZ přijímají vysoké finanční dary také mimo její nadaci, jak bylo přiblíženo výše v kapitole zabývající se finanční podporou. Vývoj příjmů těchto obcí z darů od firmy ČEZ ve sledovaném období uvádí graf 1.

Největší objem financí získaly ve sledovaném období obce Rouchovany a Dukovany, na jejichž katastru se nachází areál EDU. Maximální příjmy Rouchovan a Dukovan v období 2004–2007 by mohly být spojeny s výše zmíněnou kompenzací za rozšiřování meziskladu vyhořelého paliva od roku 2003. Pokles objemu přijatých finančních darů u Rouchovan a Dukovan s vrcholem v roce 2008 by pak mohl být nepřímým důsledkem přijetí novely zákona o dani z nemovitosti v roce 2007 [Zákon č. 338/1992 Sb.], která umožnila obcím zvýšit tuto daň (která není kvůli srovnatelnosti připočtena do hodnot v grafu). Po jejím zvýšení se příjmy obcí z této daně mezi lety 2008–2012 téměř zosminásobily [šetření autorů v obcích a Nadaci ČEZ]. Následně však tyto obce dostávaly menší objem finančních darů přímo od firmy ČEZ, jak je patrné z uvedeného grafu.

Mezi lety 2008–2010 byly se všemi obcemi podepsány tzv. rámcové smlouvy, na jejichž základě rozdělovala firma ČEZ finanční příspěvky mezi uvedené obce. Objem příjmů tak je v tomto období časově víceméně vyrovnaný, obce oproti předchozímu období mají podobně objemné příjmy. V letech 2011 a 2012 si poskytnuté finance rozdělovaly samy obce, v grafu tak lze zaznamenat solidární konvergenci objemů těchto příjmů, které se jen velmi málo liší podle populační velikosti obcí. Pouze příjmy Slavětic v těchto letech vykazují strmý nárůst, který může být zapříčiněn snahou kompenzovat jejich doposud nízké příjmy.

Takový vysoký objem finančních prostředků mimo základní systém financování obcí, který se zcela vymyká příjmům

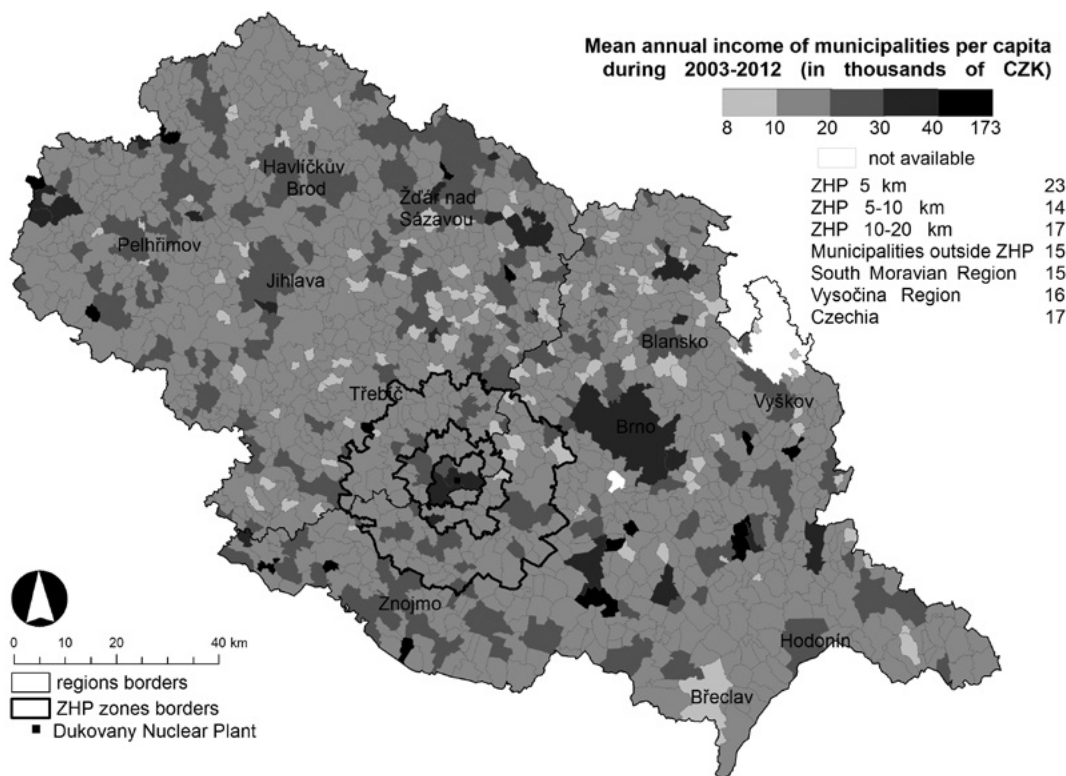
Obrázek 1: Průměrný roční příjem rozpočtů obcí v krajích Vysočina a Jihomoravském (v tis. Kč/obyv.; 2003–2012)

Poznámka: Giniho koeficienty průměrných ročních rozpočtových příjmů na obyvatele jsou za ZHP 5 km: 0,212; ZHP 5-10 km: 0,150; ZHP 10-20 km: 0,247; obce mimo ZHP: 0,200; celý region: 0,204.

Zdroj: Rozpočet obce 2015b; výpočty autorů; upraveno podle Černý 2015.

Figure 1: Mean annual revenue of local governments in the regions of Vysočina and South Moravia (in thousands of CZK per capita, 2003–2012)

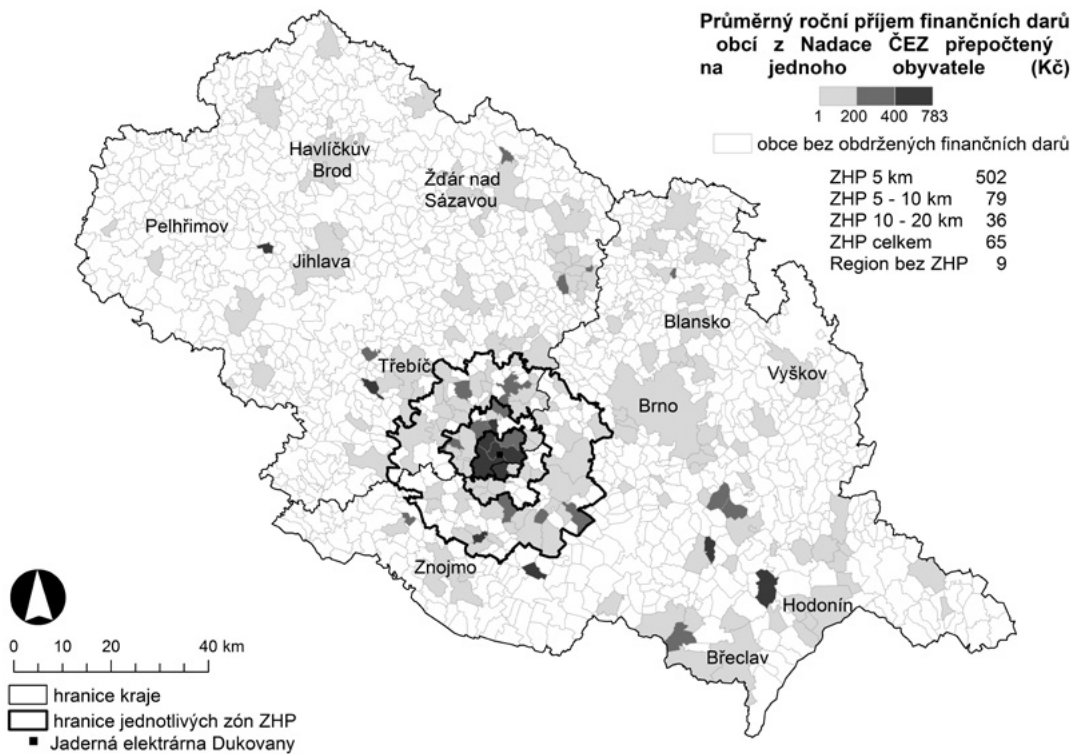

Note: Gini coefficients of mean annual per capita revenue of local governments are 0,212 in the 5 km EPZ; 0,150 in the 5–10 km EPZ; 0,247 in the 10–20 km EPZ; 0,200 outside all EPZs; and 0,204 in the entire region.

Source: Rozpočet obce 2015b; authors' calculations; adapted in line with Černý 2015.

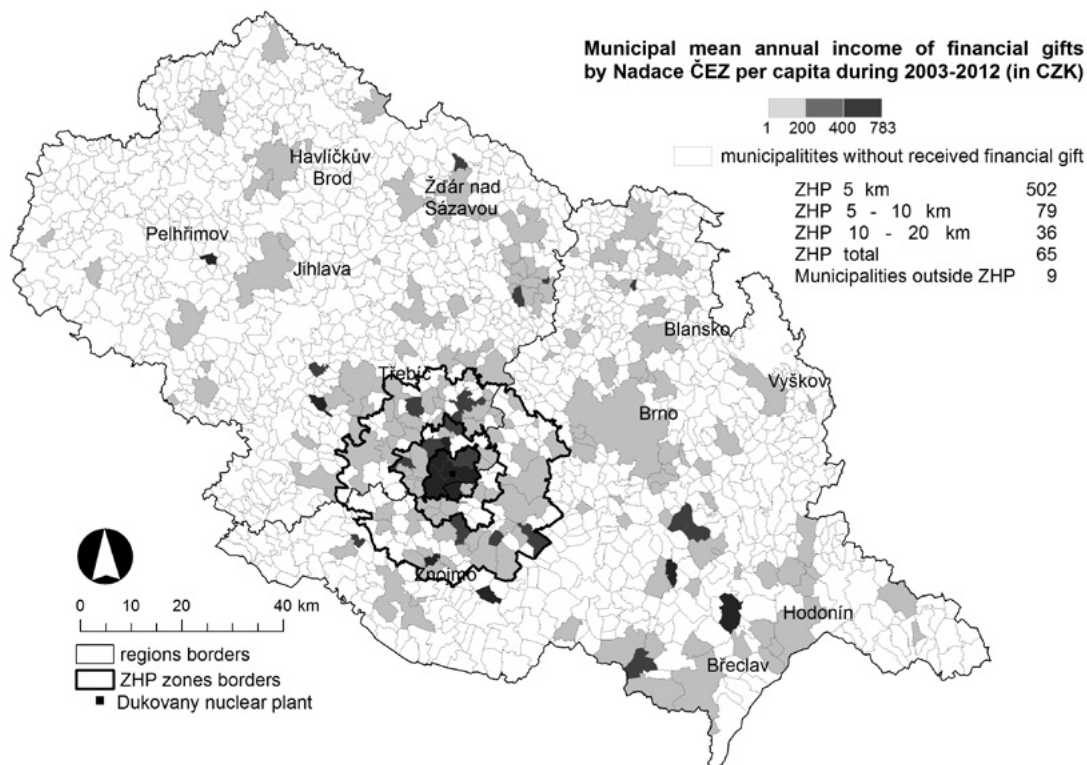
Obrázek 2: Průměrný roční příjem obcí z Nadace ČEZ v krajích Vysočina a Jihomoravském (v Kč/obyv.; 2003–2012)

Poznámka: Giniho koeficienty průměrných ročních příjmů z Nadace ČEZ na obyvatele jsou za ZHP 5 km: 0,237; ZHP 5-10 km: 0,717; ZHP 10-20 km: 0,770; obce mimo ZHP: 0,981; celý region: 0,963.

Zdroj: Nadace ČEZ 2003-2012; výpočty autorů; upraveno podle Černý 2015.

Figure 2: Mean annual revenue from ČEZ Foundation grants of local governments in the regions of Vysočina and South Moravia (in thousands of CZK per capita, 2003–2012)

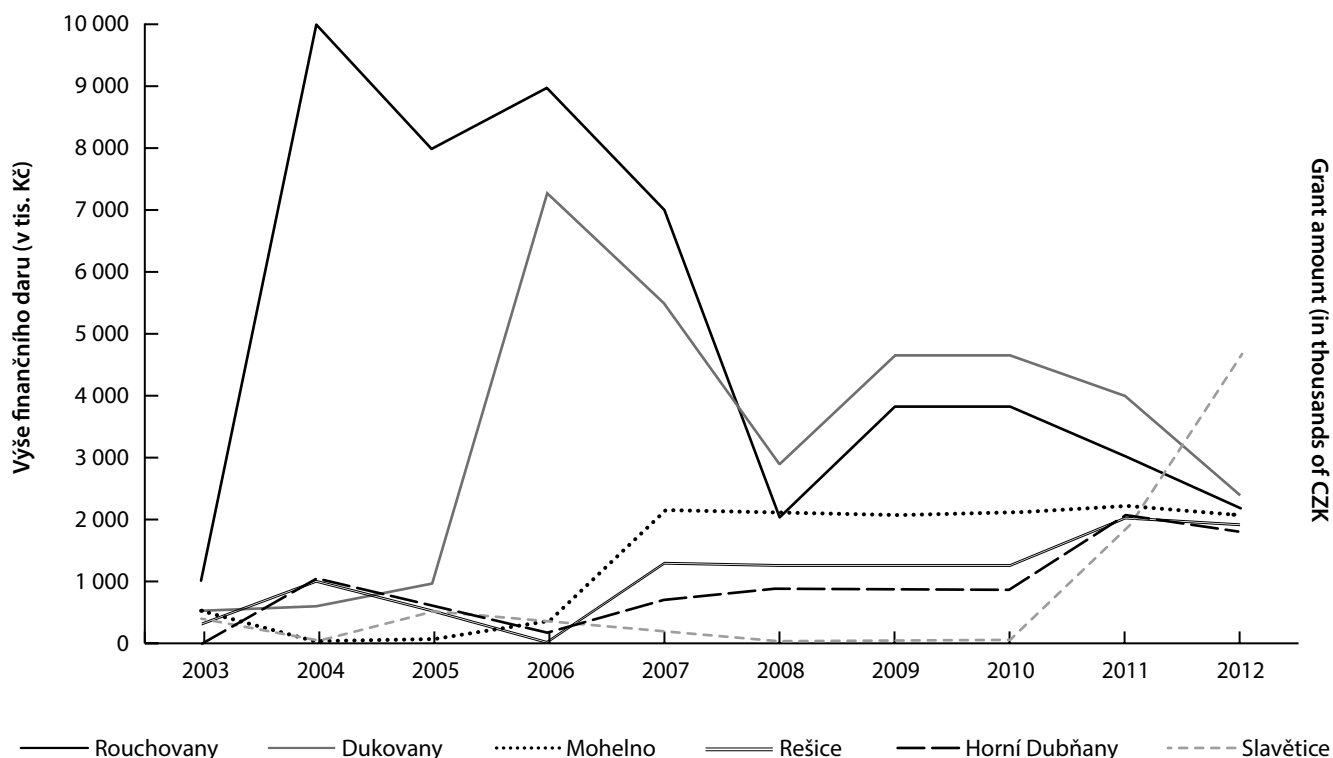

Note: Gini coefficients of mean annual per capita revenue from ČEZ Foundation grants are 0.237 in the 5 km EPZ; 0.717 in the 5–10 km EPZ; 0.770 in the 10–20 km EPZ; 0.981 outside all EPZs; and 0.963 in the entire region.

Source: ČEZ Foundation 2003–2012; authors' calculations; adapted in line with Černý 2015.

Graf 1: Vývoj objemu přijatých finančních darů od firmy ČEZ obcemi ze ZHP 5 km (2003–2012)

Graph 1: Development of the amount of grants obtained from ČEZ Corporation by local governments in the 5 km EPZ (2003–2012)

Poznámka: Finanční dary od firmy ČEZ obcím Slavětice v letech 2003–2012 a Mohelno v letech 2003–2007 byly pro jejich nedostupnost nahrazeny hodnotami z výročních zpráv Nadace ČEZ či dopočteny z celkové částky, kterou si obce dále rozdělovaly.
Zdroj: Nadace ČEZ 2003–2012; šetření a výpočty autorů; upraveno podle Černý 2015.

Note: Due to data unavailability, amounts of grants obtained from ČEZ Corporation by the local governments of Slavětice in 2003–2012 and Mohelno in 2003–2007 were replaced by amounts stated in ČEZ Foundation annual reports or calculated from the total amount distributed among the local governments.
Source: ČEZ Foundation 2003–2012; authors' survey and calculations; adapted in line with Černý 2015.

okolních obcí z území podobného charakteru (viz grafy 1 a 2) a který mnohdy představuje i nadpoloviční podíl příjmů obecních rozpočtů [srov. Rozpočet obce 2015b], může mít zásadní dopad na rozvoj těchto obcí. Z tohoto hlediska je však podstatné také sledování využití těchto prostředků a oblastí, do kterých je obce investují. Ty přibližuje graf 2, který představuje oborové podíly investic obcí v ZHP 5 km z prostředků získaných od firmy ČEZ podle účelově vytvořených kategorií.

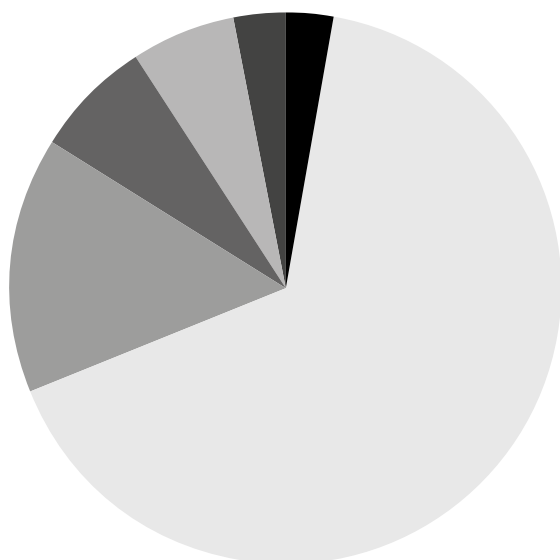
Zcela zásadní nadpoloviční podíl finančních darů od firmy ČEZ využily obce pro investice do dopravy a infrastruktury. Nutné je však zmínit přiřazení necelých 21 milionů Kč z finančních darů pro obec Rouchovany do této kategorie, přestože u nich nebyl jasně popsán účel jejich využití. I přesto však lze říci, že naprostou většinu darovaných financí investují obce právě do rekonstrukce infrastruktury, přičemž s výjimkou Mohelna (u kterého chybí část údajů) vynaložila na investice v této kategorii každá obec více jak polovinu darů. Takové investice mohou v určitém pohledu být vhodným nástrojem či dokonce podmínkou pro socioekonomický rozvoj daného regionu [Ministerstvo pro místní rozvoj 2006; Bernard 2011]. Sami obyvatelé některých menších obcí sice vyjadřují menší nadšení k tomuto typu obecních investic, oceňují ale zlepšení obrazu obce, které je na tyto investice často navázáno [Hána 2014].

Druhý největší podíl zaujímají investice na sport a volný čas. Největší podíl finančních darů pro tyto účely vynalo-

žily Dukovany (zhruba 24 %), které ve sledovaném období postavily sportovní halu za celkem 8,2 milionů Kč. V pořadí třetí byly investice do kulturních staveb a akcí. Největší podíl investovaly opět Dukovany, které za 5,2 milionů Kč podpořily majitele místního zámku při jeho rekonstrukci. Tyto tři kategorie jsou nejobemnější u všech obcí s výjimkou Mohelna, u kterého dosahovala druhého největšího podílu kategorie životní prostředí, když obec postavila retenční nádrž, rekultivovala veřejnou zeleň a zpevňovala svahy na katastru obce. Mohelno také jako jediná obec investovala do vzdělání, a to celkem částkou 2 miliony Kč na výstavbu environmentálně vzdělávacího centra.

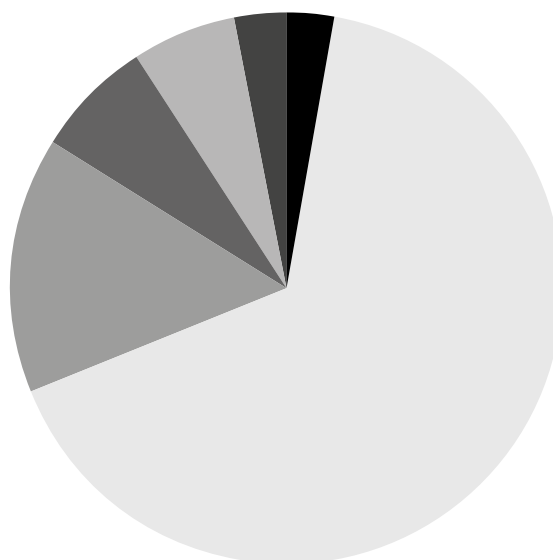
Přestože jsou obce v této oblasti v ohledu infrastruktury nadstandardně vybavené [Přidalová, Nemeškal 2015], přijaté finanční prostředky mají podle představitelů obcí spíše dopad na rychlost její výstavby než na její samotný rozvoj. Kdyby obce nedostávaly tyto finance, využívaly by podle starostů ostatní dotační fondy, které využívají i ostatní obce [šetření autorů v obcích a Nadaci ČEZ]. Přesto nelze upřít jistou výhodu těchto obcí ve srovnání s jinými regiony podobně jako s dalšími obcemi v ZHP vzdálenějších od EDU, které musejí podávat administrativně poměrně náročné žádosti o dotace z klasických státních či evropských fondů, navíc často s poměrně nejistým výsledkem [Hána 2014] a především s perspektivou získání nesrovnatelně nižšího objemu prostředků. Elektrárna představuje významného aktéra ovlivňujícího obraz okolních

Graf 2: Využití finančních darů od firmy ČEZ obcemi ze ZHP 5 km (2003–2012)

	Vzdělávání	3 %
	Doprava a infrastruktura	66 %
	Sport a volný čas	15 %
	Kultura	7 %
	Životní prostředí	6 %
	Vybavenost obce a obecní majetek	3 %

Graph 2: Earmarking of grants obtained from ČEZ Corporation by the local governments in the 5 km EPZ (2003–2012)

	Education	3 %
	Transportation & infrastructure	66 %
	Sports & leisure	15 %
	Culture	7 %
	Environment	6 %
	Local facilities & municipal assets	3 %

Poznámka: Celková částka zahrnutá do výpočtu je 118 328 000 Kč včetně daně z nemovitosti vybraných Dukovany a Rouchovany. Podíly nezahrnují finanční dary od firmy ČEZ obcím Slavětice v letech 2003–2012 a Mohelno v letech 2003–2007, které se nepodařilo dohledat.

Zdroj: šetření autorů; upraveno podle Černý 2015

Note: Total amount included in the formula is CZK 118,328,000, including property tax revenues of the municipalities of Dukovany and Rouchovany. Due to data unavailability, amounts of grants obtained from ČEZ Corporation by the local governments of Slavětice in 2003–2012 and Mohelno in 2003–2007 were not included in the calculation.

Source: Authors' survey; adapted in line with Černý 2015

obcí jak negativním způsobem (svým vlastním provozem), tak pozitivně distribucí kompenzačních finančních darů, které mohou obce podle vlastního uvážení využívat pro svůj rozvoj. Nerovnoměrná distribuce těchto prostředků společensky odpovědné firmy v jinak periferním regionu tak může zásadně ovlivňovat rozvojový potenciál několika obcí, které získávají výhodu oproti ostatním srovnatelným obcím nejen tohoto regionu.

Závěr

EDU je v posledních letech významným tématem všech celostátních médií. Diskuze o budoucnosti jaderné energetiky a plánů na výstavbu nových bloků však překrývají zájem o možné dopady těchto strategických rozhodnutí na dotčené obce v okolí elektrárny. Tento článek tak může přispět významným tématem do diskuzí nad budoucností převážně periferního regionu, který by bez lokalizace EDU měl bez pochyby velké problémy. Jistě si tak zaslouží pozornost nejen akademické obce a široké veřejnosti, ale především institucí veřejné správy, jejichž politické rozhodnutí zásadně zasáhne do dalšího vývoje těchto obcí a životů jejich obyvatel.

Proto bylo jedním z cílů článku představit prostorovou distribuci darů Nadace ČEZ do obcí v okolí EDU a jejich srovnání s průměrnými ročními příjmy obcí v období 2003–2012. Přestože průměrné roční příjmy rozpočtů obcí na obyvatele

jsou poměrně rovnoměrné (s výjimkou nadstandardních příjmů obcí v ZHP 5 km), byla odhalena nerovnoměrnost příjmů obcí na obyvatele z Nadace ČEZ, kdy se vzdáleností obcí od EDU významně klesá i tato finanční podpora. Právě tento fakt spolu s výrazným objemem finančních darů, které dostávají některé z obcí, má zásadní implikace pro regionální i lokální rozvoj. Pozitivní dopad lze sledovat právě především u nejbližších obcí ze ZHP 5 km, pro které jsou finanční prostředky od firmy ČEZ významnou součástí jejich příjmů a vedou k jejich výjimečnému rozvoji a nadstandardní vybavenosti ve srovnání s ostatními obcemi tohoto jinak periferního regionu.

Druhým cílem bylo podrobnější představení finančních darů od firmy ČEZ právě v šesti obcích v nejbližším okolí EDU v období 2003–2012. Nejvíce prostředků získaly obce Rouchovany a Dukovany, ve kterých je lokalizována EDU, především v období rozšiřování meziskladu vyhořelého paliva po roce 2003. V posledních letech sledovaného období si již všechny obce tyto prostředky rozdělovaly více méně rovnoměrně. Významnou většinu prostředků obce využily ke zvýšení kvality jejich infrastruktury. Dopad takových investic lze spatřovat především ve výrazném zlepšení obrazu obcí a jejich vybavenosti. Periferní ráz tohoto regionu, který byl jedním z předpokladů pro výstavbu jaderné elektrárny, se tak díky příspěvkům od jejího provozovatele v některých ohledech mění a území se tak částečně vymyká klasickým definicím periferií.

Případné ukončení provozu EDU po uplynutí životnosti dosavadních reaktorů by na tyto obce dopadlo zastavením jejich dalšího rozvoje. Dary od firmy ČEZ totiž mnohdy představují i nadpoloviční podíl příjmů jejich rozpočtů. Obce by tak přišly o nezanedbatelný objem financí, které by musely nahradit z jiných zdrojů, především z běžných dotačních fondů. Z nich je ale (po náročné žádosti bez jistého výsledku) možné získat jen nesrovnatelně nižší objem prostředků. Obce by sice mohly i nadále fungovat, nezbyvaly by jim však finanční prostředky pro další rozvoj či alespoň udržení současného pozitivního obrazu. Nutná by tak byla cílená opatření samotných obcí (nebo státu a krajů vůči celému regionu), která by tyto následky zmírnila.

Tématu financování obcí a jejich implikací pro regionální rozvoj se věnovalo už několik publikací. Tento článek se však pokusil přiblížit dosud nepředstavené téma prostorového hodnocení vlivu finančního segmentu tzv. společenské odpovědnosti firem na obecní rozpočty v pohledu na jejich dopad na obce a jejich obyvatele. Finanční dary firmy ČEZ se postupně staly významnou součástí příjmů dotčených obcí a jsou důležitým impulsem jejich rozvoje. Původním účelem těchto finančních darů byla kompenzace negativního dopadu způsobeného provozem nedaleké jaderné elektrárny. Obce mají

díky darům dostatek prostředků na investice do zvyšování kvality infrastruktury a zlepšování podmínek pro život svých obyvatel (v kontrastu k jejich lokalizaci v relativně periferním regionu). Dlouhodobé a systematické působení takových darů tak může mít nesrovnatelně významnější vliv na rozvoj území než většina jiných rozvojových mechanismů, včetně klasických dotačních zdrojů. Téma společenské odpovědnosti firem a jejich prostorových dopadů na financování obcí si tedy jistě zaslouží další detailní studium.

Doporučit lze další sledování podpory Nadace ČEZ, např. v jihočeském Temelíně, ale i v dalších provozech po celém Česku, stejně jako podobné příklady rozvojových dopadů podpory obcí u zahraničních jaderných elektráren, které by pomohly zde představený výzkum zobecnit a zakotvit do širších souvislostí. Navázat je také vhodné šetřením mezi starosty obcí a jejich obyvateli, kteří by mohli představit svůj názor na firemní finanční podporu i na způsob rozvoje vlastní obce. Tímto článkem se autoři mimo jiné snažili upozornit na mezeru v dosavadním výzkumu společenské odpovědnosti firem, kterou by takové rozšíření dokázalo zaplnit. Výsledky a získané poznatky tak mohou sloužit jako inspirace i jako diskuzní materiál pro další zájemce o tuto problematiku.

literatura

- Bardes, Barbara A., Mack C. Schelley, Steffen W. Schmidt. 2008. *American Government and Politics Today 2008: The Essentials*. Belmont: Cengage Learning.
- Bernard, Josef. 2011. „Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (4): 745–775.
- Pavlík, Marek, Martin Bělčík. 2010. *Společenská odpovědnost organizace: CSR v praxi a jak s ní dál*. Praha: Grada.
- Blažek, Jiří. 1996. „Financování místních rozpočtů v České republice od roku 1996: dilema mezi principem solidarity a zásluhovosti.“ Pp. 315–332 in Martin Hampl (ed.). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: PřF UK.
- Blažek, Jiří. 2002. „System of Czech local government financing as a framework for local development: 12 years of trial and error approach.“ *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 37 (2): 157–175.
- Blažek, Jiří. 2003. „Regionální politika v České republice.“ Pp. 62–75 in Oto Potluka a kol. (eds.). *Průvodce strukturálními fondy EU*. Praha: IREAS.
- Blažek, Jiří. 2006. „Jakou regionální politiku potřebujeme po vstupu do EU?“ Pp. 37–48 in Vít Dočkal (ed.). *Šest let regionální politiky v ČR. Šance a limity*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU.
- Blažek, Jiří, Marie Macešková. 2010. „Regional Analysis of Public Capital Expenditure: To Which Regions is Public Capital Expenditure Channelled - to 'Rich' or to 'Poor' Ones?“ *Regional Studies* 44 (6): 679–696.
- Blažek, Jiří, David Uhlíř. 2011. *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum.
- Blažek, Jiří, Jan Vozáb. 2004. „The Institutional and Programming Context of Regional Development in the Czech Republic: a Critique.“ Pp. 255–267 in Dušan Drbohlav, Jan Kalvoda, Vít Voženilek (eds.). *Czech Geography at the Dawn of the Millennium*. Olomouc: UPOL.
- Boeprasert, Ardisak. 2012. „Does Geographical Proximity Affect Corporate Social Responsibility? Evidence from U.S. Market.“ *International Business Research* 5 (9): 138–147, <http://dx.doi.org/10.5539/ibr.v5n9p138>.
- Černý, Tomáš. 2015. *Prostorová distribuce finanční podpory obcím v okolí Jaderné elektrárny Dukovany z pohledu regionálního rozvoje* [Bakalářská práce]. Praha: PřF UK.
- Česká televize. 2014. „Elektrárna Dukovany snižuje výdaje. Přiškrtní i okolní obce.“ [online]. ČT 24, 25. 11. 2014 [cit. 12. 6. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/yaeqpfqg>.
- ČEZ. 2013. „Postoj veřejnosti k jaderné energetice.“ [online]. STEM [cit. 12. 5. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/y968b9j9>.
- Dahlsrud, Alexander. 2008. „How Corporate Social Responsibility is Defined: an Analysis of 37 Definitions.“ *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 15 (1): 1–13.
- Evropská komise. 2004. „The Impact of Member State Policies on Cohesion. Final Report.“ [online]. Brusel: Evropská komise [cit. 2015-09-18]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ndt66ju>.

- Fiala, Marek. 2015. *Společenská odpovědnost firem v Česku: prostorové aspekty a význam pro rozvoj regionu* [Diplomová práce]. Praha: PŘF UK.
- Halás, Marián. 2014. „Modelovanie priestorového usporiadania a dichotómie centrum – periféria.“ *Geografie – Sborník ČGS* 119 (4): 384–405.
- Hamilton, Trina. 2011. „Putting Corporate Responsibility in its Place.“ *Geography Compass* 5 (10): 710–722, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1749-8198.2011.00454.x>.
- Hámp, Martin. 1998. *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Praha: DemoArt.
- Hámp, Martin. 2003. „Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor?“ *Geografie – Sborník ČGS* 108 (3): 173–190.
- Hána, David. 2013. „Porcování ministerského medvěda: Souvislost mezi poslaneckými a ministerskými dotacemi v Česku v období 2004–2012.“ *Politologická revue* (2): 76–92.
- Hána, David. 2014. „Local development implications of Pork-Barrel: A case study of a Czech district.“ *AUC Geographica* 49 (2): 73–86, <http://dx.doi.org/10.14712/23361980.2014.17>.
- Hána, David, Marie Macešková. 2010. „Poslanecké dotace v kontextu implikací pro regionální rozvoj.“ *E+M Ekonomie a management* 17 (3): 16–25.
- Hána, David, Marie Feřtová. 2015. „Faktory územní alokace poslaneckých dotací v Česku v letech 2003–2009: význam lokalizace bydliště poslanců.“ *Naše společnost* 13 (1): 3–12, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2015.1.13.204>.
- Hána, David, Petra Špačková, Jiří Nemeškal. 2015. *Funkční vymezení regionu v širokém okolí Jaderné elektrárny Dukovany 2011* [Specializovaná mapa]. Praha: PŘF UK.
- Havlíček, Tomáš, Pavel Chromý, Vít Jančák, Miroslav Marada. 2005. „Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí.“ Pp. 6–24 in Marie Novotná (ed.). *Problémy periferních oblastí*. Praha: PŘF UK.
- Hurd, H., C. Mason, S. Pinch. 1998. „The geography of corporate philanthropy in the United Kingdom.“ *Environment and Planning C: Government and Policy* 16 (1): 3–24, <http://dx.doi.org/10.1068/c160003>.
- HZS Kraje Vysočina. 2015. „Vnější havarijní plán Jaderné elektrárny Dukovany“ [online]. Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR [cit. 10. 6. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ya3c8abh>.
- Jenkins, Heledd. 2006. „Small Business Champions for Corporate Social Responsibility.“ *Journal of Business Ethics* 67 (3): 241–256, <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-006-9182-6>.
- Jirušek, Martin, Tomáš Vlček, Hedvika Kodousková, Roger W. Robinson, Anna Leshchenko, Filip Černoch, Lukáš Lehotský, Veronika Zapletalová. 2015. *Energy Security in Central and Eastern Europe and the Operations of Russian State-Owned Energy Enterprises*. Brno: Masarykova univerzita, <http://dx.doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-8048-2015>.
- Johnston, Ron J. 1979. „Congressional Committees and Department Spending: The Political Influence on the Geography of Federal Expenditure in the United States.“ *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* 4 (3): 373–384, <http://dx.doi.org/10.2307/622057>.
- Johnston, Ron J. 1983. „The feedback component of the pork barrel: tests using the results of the 1983 General Election in Britain.“ *Environment and Planning A* 15 (12): 1691–1696, <http://dx.doi.org/10.1068/a151691>.
- Kameníčková, Věra. 2014. „Výnos ze sdílených daní obcím stoupá, ale jen velmi mírně.“ [online]. Měrní obec, 10. 03. 2014 [cit. 15. 5. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ybfpkcc8>.
- Kiliánová, Zuzana. 2013. *Hodnocení vnímaných společenských dopadů jaderné elektrárny v kontextu regionálního rozvoje* [Diplomová práce]. Brno: Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií MENDELU.
- Macešková, Marie. 2007. „Regionální dimenze fiskální politiky na příkladě veřejných investičních výdajů v Česku.“ *Geografie – Sborník ČGS* 112 (1): 17–33.
- Macešková, Marie. 2009. *Fiskální politika jako klíčový mechanismus regionálního rozvoje: příklad regionální dimenze sektorových a horizontálních politik ČR* [Disertační práce]. Praha: PŘF UK.
- Martin, Reiner. 1999. *The Regional Dimension in European Public Policy: Convergence or Divergence?* New York: Palgrave Publisher.
- Mezinárodní měnový fond. 2001. „Government Finance Statistics Manual 2001.“ [online]. Mezinárodní měnový fond [cit. 18. 9. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ycf45c8f>.
- Ministerstvo pro místní rozvoj. 2006. *Strategie regionálního rozvoje*. Praha: MMR.
- Ministerstvo průmyslu a obchodu. 2014. *Státní energetická koncepce České republiky*. Praha: MPO.
- Ministerstvo průmyslu a obchodu, Ministerstvo financí. 2015. *Národní akční plán rozvoje jaderné energetiky v České republice*. Praha: MPO, MF.
- Musil, Jiří, Jan Müller. 2008. „Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (2): 321–348.
- Müller, Wolfgang C., Paul W. Thurner. 2017. *The Politics of Nuclear Energy in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Nadace ČEZ. 2003–2012. „Výroční zprávy Nadace ČEZ“ [online]. Nadace ČEZ [cit. 15. 6. 2015]. Dostupné z: <http://www.nadacecez.cz/cs/o-nadaci/vyrocnizpravy.html>.
- Nadace ČEZ. 2015a. „Statut nadace ČEZ“ [online]. Nadace ČEZ [cit. 15. 6. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/y8spncjk>.
- Nadace ČEZ. 2015b. „Grantová pravidla Nadace ČEZ“ [online]. Nadace ČEZ [cit. 15. 6. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/yafzcka>.
- Nařízení vlády č. 11/1999 Sb. o zóně havarijního plánování.
- Nařízení vlády č. 416/2002 Sb., kterým se stanoví výše odvodu a způsob jeho placení původci radioaktivních odpadů na jaderný účet a roční výše příspěvku obcím a pravidla jeho poskytování.
- Návrh senátního návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb. o rozpočtovém určení daní, číslo senátního tisku 118.

- Návrh senátního návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb. o rozpočtovém určení daní, číslo senátního tisku 335.
- Novák, Jakub, Pavlína Netrdová. 2011. „Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciaci obcí v České republice.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (4): 717–744.
- Osička, Jan, Filip Černoch. 2017. „Anatomy of a black sheep: The roots of the Czech Republic's pro-nuclear energy policy.“ *Energy Research & Social Science* 27: 9–13, <http://dx.doi.org/10.1016/j.erss.2017.02.006>.
- Perlín, Radim, Silvie Kučerová, Zdeněk Kučera. 2010. „Typologie venkovského prostoru Česka.“ *Geografie – Sborník ČGS* 115 (2): 161–187.
- Provazníková, Romana. 2009. *Financování měst, obcí a regionů*. Praha: Grada.
- Přidalová, Ivana, Jiří Nemeškal. 2015. *Vývoj migračního chování obyvatel obcí v širokém okolí Jaderné elektrárny Dukovany 1974–2011* [Specializovaná mapa]. Praha: PŘF UK.
- Rozpočet obce. 2015a. „Jak číst rozpočet obce“ [online]. Rozpočet veřejně [cit. 14. 5. 2015]. Dostupné z: <http://www.rozpocetobce.cz/jak-cist-rozpocet-obce>.
- Rozpočet obce. 2015b. „Sumář rozpočtů obcí ČR 2000–2012“ [online]. Rozpočet veřejně [cit. 15. 5. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/yc68uwgv>.
- Spilka, Petr, Jan Sucharda. 2010. „Jaderná elektrárna Dukovany včera, dnes a zítra“ [online]. Skupina ČEZ [cit. 20. 5. 2015]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ydhkqax>.
- Sunley, Peter, Britta Klagge, Christian Berndt, Ron Martin. 2005. „Venture Capital Programmes in the UK and Germany: In What Sense Regional Policies?“ *Regional Studies* 39 (2): 255–273, <http://dx.doi.org/10.1080/0034340052000321913>.
- Svoboda, Peter, David Hána, Jiří Nemeškal. 2015. *Pracovní příležitosti v obcích v širokém okolí Jaderné elektrárny Dukovany 1991–2011* [Specializovaná mapa]. Praha: PŘF UK.
- Šilhán, Zdeněk. 2011. *Jaderná elektrárna Dukovany a její vliv na okolní obce* [Bakalářská práce]. Brno: Ekonomicko-správní fakulta MU.
- Špátová, Veronika. 2014. *Jaderná energetika pohledem České televize. Srovnání mediální reprezentace jaderné energetiky před a po havárii elektrárny Fukušima Daiči v Japonsku* [Diplomová práce]. Praha: Fakulta humanitních studií UK.
- Trnková, Jana. 2004. „Společenská odpovědnost firem: Kompletní průvodce tématem & závěry z průzkumu v ČR“ [online]. Praha: Business Leaders Forum [cit. 28. 8. 2015]. Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20070206021239/http://www.blf.cz/csr/cz/vyzkum.pdf>.
- Wolch, J. R.; R. K. Geiger. 1985. „Corporate philanthropy: implications for urban research and public policy.“ *Environment and Planning C: Government and Policy* 3 (3): 349–369, <http://dx.doi.org/10.1068/c030349>.
- Zákon č. 243/2000 Sb. o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní).
- Zákon č. 338/1992 Sb. o dani z nemovitých věcí.
- Terénní šetření autorů v obcích v okolí Jaderné elektrárny Dukovany a e-mailová korespondence se zástupci Nadace ČEZ v první polovině roku 2015.

David Hána absolvoval doktorské studium na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kde nyní působí jako vědecký pracovník. Zabývá se mimo jiné otázkami ekonomické a politické geografie, především rolí státu v regionálním rozvoji, lokální politikou a lokálním rozvojem. Dlouhodobě sleduje problematiku dotací a jejich dopad na financování a rozvoj obcí.

Lze ho kontaktovat na adrese: david.hana@natur.cuni.cz

Tomáš Černý je magisterským studentem na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kde také úspěšně obhájil svoji bakalářskou práci na téma finanční podpory obcí v okolí Jaderné elektrárny Dukovany. Tématem společenské odpovědnosti firem a dopadu jejich finanční podpory na rozvoj obcí se zabývá také ve své diplomové práci.

Lze ho kontaktovat na adrese: tomm.cerny@gmail.com

poznámky

¹ Článek vznikl za podpory Technologické agentury České republiky v rámci projektu TD020354 „Scénáře budoucího vývoje mikroregionu jaderné elektrárny Dukovany s využitím přístupu Territorial Impact Assessment“.

Vliv vzdělání a životní spokojenosti na angažovanost obyvatel Česka

Petr Osoba, Institut evaluací a sociálních analýz

The Effect of Education and Life Satisfaction on Engagement of Czech Citizens

Extended abstract:

The general aim of the article is to assess the ways residents of Czechia engage in particular types of action in public interest (including attending a public hearing on a local issue, volunteering, donating or signing a petition) and in such action generally. A literature review concludes that the terms engagement and participation tend to be seen as synonymous. In the theory section, predictors of engagement are discussed, amongst which most authors treat education as central. This gives rise to my first hypothesis (H1): Individuals' civic engagement will be positively influenced by their educational attainment. In contrast, since there have been no detailed studies of the relationship between life satisfaction and engagement in Czechia thus far, I formulate H2: There is a relationship between individuals' life satisfaction and their civic engagement, with more engaged citizens being more satisfied.

Secondary analysis of an archived dataset was conducted. The survey took place in February 2014 using face-to-face interviews with Czech citizens aged 18–64 years, who were selected using quota sampling. In addition to region of residence, quotas for age, gender and municipality size were applied. 1903 respondents in compliance with the quotas were invited and 1327 valid interviews were conducted, with a response rate of 70%.

Over the past five years, 61% of the respondents engaged in at least one of the actions studied. The highest number of respondents, 45%, donated money; 27% signed a petition; and 25% attended a public hearing. A chi square test revealed that general engagement varied with educational attainment ($\chi^2 = 48.8$; $df = 5$), age, type of economic activity, socioeconomic status, and municipality size.

Respondent's educational attainment is the main differentiating factor of both self-declared general engagement and participation in the different actions studied (H1 confirmed). In particular, college graduates are significantly more engaged than individuals with primary education or secondary education without GCSE. Age is another apparent differentiating factor, whereas respondents in their thirties are significantly more engaged than young people under 24.

Mean values of the self-reporting scales indicate that engaged respondents are more satisfied (average satisfaction of 7.3 on a 10-point scale), namely those who reported having taken at least one action in public interest over the past five years. Average satisfaction among those not engaged was 7.1. Although the difference is statistically significant (using a two-sample t-test), basically confirming H2, it cannot be deemed substantive. When respondents were categorized as "dissatisfied" (1–4 points), "neutral" (5–6) and "satisfied" (7–10 points), 50% of the former were engaged, compared to 63% of the latter. Using three-way tables, the effects of the third variables on the relationship were tested, but none of the control variables significantly intervened in the relationship.

The differences in satisfaction were larger when looking at the particular actions separately. "Satisfied" respondents were the most likely to engage in all actions except demonstrating or ones categorized as other. The fact that less satisfied individuals were more likely to take action expressing their disagreement (to attend a demonstration) can be viewed as attesting the effect of life satisfaction on civic engagement. Thus, satisfaction positively influenced engagement in "positively" oriented action.

Keywords: civic participation, civic engagement, political participation, life satisfaction, civil society

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.2.15.392>

Cílem článku je zhodnocení konkrétní účasti obyvatel Česka na vybraných typech aktivit podporujících veřejný zájem se zaměřením pozornosti na vliv vzdělání a životní spokojenosti obyvatel na účast na těchto aktivitách. Analýza vychází z šetření uskutečněného Institutem evaluací a sociálních analýz (INESAN).

První otázkou, na kterou tento článek odpovídá, je, v jaké míře se obyvatelé Česka občansky angažují. Za indikátory občanské angažovanosti byla považována deklarovaná účast respondentů na šesti typech aktivit. Konkrétně to byly tyto aktivity: (1) účast na veřejném projednávání k některému z místních problémů, (2) účast na dobrovolné akci, (3) účast na finanční sbírce, (4) podpis petice, (5) účast na demonstraci

a (6) hlasování v místním referendu. Za (7) mohli uvést respondenti i jinou akci podporující veřejný zájem, které se zúčastnili.

Druhá otázka zní, nakolik míra angažovanosti souvisí se základními sociodemografickými proměnnými, přičemž v centru pozornosti byla zejména výše dosaženého vzdělání, kterou část výzkumníků považuje za stěžejní [viz např. Hillygus 2005]. Třetí otázkou položenou na počátku výzkumu bylo, zda míra angažovanosti souvisí s pocitem životní spokojenosti, přičemž jako doplňující otázku lze chápat naznačení směru případného vztahu. Tato otázka nebyla dosud v Česku šířeji řešena, zkoumání se omezovalo zejména na vztah životní spokojenosti a dobrovolné práce [viz např. Frič, Pospíšilová et al. 2010].

Teoretické vymezení

Aktivity, na které byli respondenti dotazováni, lze považovat za součást široké skupiny participačních činností, případně je lze klasifikovat jako projevy občanské či veřejné angažovanosti. Právě v těchto širších souvislostech (a nikoliv odděleně) jsou tyto aktivity také nejčastěji zkoumány.¹ Z tohoto důvodu je počátek této kapitoly věnován zmíněným obecnějším pojmům a klasifikaci aktivit, na které byli respondenti dotazováni. Druhá podkapitola je věnována diskusi prediktorů občanské angažovanosti a participace.

Co je angažovanost a participace?

Prostor, v rámci kterého se mohou občané angažovat, lze nazvat *občanskou společností*. Vymezení tohoto prostoru se dle různých teoretických konceptů liší, nicméně podstatné je, že „občanská společnost je termín, který vymezuje prostor mezi sférou soukromých zájmů a státem. Je to prostor dobrovolného sdružování mimo sféry trhu, státu a soukromého života“ [Rakušanová 2005: 17]. Také např. Císař [2012] odděluje občanskou společnost od rodiny, trhu i státu a dává při její definici akcent na sdružování. Občanská společnost v jeho definici je „prostor, který je zabydlen celou řadou různých zájmových a svépomocných organizací a sdružení, skrze něž občané vyjadřují své zájmy a které jim pomáhají naplňovat jejich potřeby“.

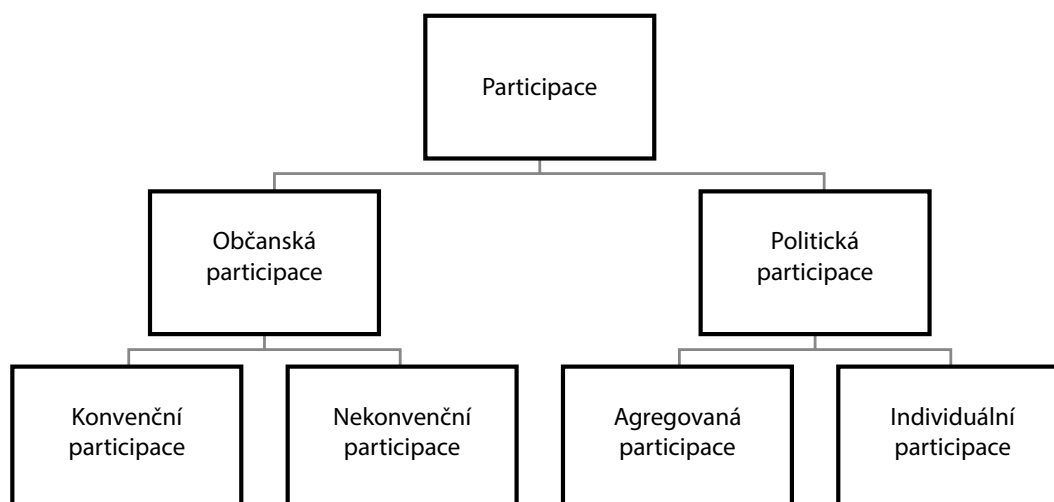
Základním předpokladem pro existenci občanské společnosti je demokratický politický systém [Rakušanová 2005]. To je důležité zvláště pro situaci v Česku, kde se možnost účinně (politicky) participovat otevřela občanům až v roce 1989 [Vráblíková 2009] a kde je vzhledem k politickým okolnostem před rokem 1989 veřejná angažovanost populace dlouhodobě hodnocena jako nižší [viz např. Vajdová 1997, 1999]. Vynucování a ideologizace dobrovolné činnosti před rokem 1989 způsobily, že určitá část společnosti k ní získala odměřený

přístup, který může přetrvávat do dneška [Frič, Pospíšilová et al. 2010]. Při srovnání s tradičními západoevropskými demokraciemi nebo skandinávskými státy je zřejmé, že snížená úroveň participace je typická pro postkomunistické společnosti jako celek [Domaňski 2013], přestože Česko nevykazuje spolu s ostatními středoevropskými zeměmi tak nízkou míru politické participace jako východoevropské země [Letki 2004]. Nižší mírou participace se Česko s ostatními středoevropskými zeměmi podobá jižním zemím EU, které vykazují podobně nízkou míru důvěry v politické instituce, což je další faktor, který může negativně ovlivňovat angažovanost občanů [Harrebye, Ejrnæs 2015].

Obě výše uvedené definice občanské společnosti [Rakušanová 2005; Císař 2012] zdůrazňují kolektivní rozměr aktivit, pro které tvoří občanská společnost rámec. Přesto nelze opomíjet ani individuální aktivity podporující veřejný zájem (čímž vystupují mimo soukromou sféru jednotlivce) a u nichž není sdružování primárním cílem ani nutným předpokladem pro dosažení zamýšlených cílů. Toto pojetí lze pozorovat v přístupu Matějky et al. [2015], kteří operacionalizovali pro potřeby svého výzkumu občanskou angažovanost jako „chování, které jedinec vykonává zdarma, ve svém volném čase a především ve prospěch veřejnosti, obce, země nebo obecně ‚pro dobro věci‘ (tedy nejen pro sebe, svoji rodinu a přátele)“.

Bernard [2007] dělí participaci na dva hlavní typy: politickou participaci a občanskou participaci. Zatímco v prvním případě hovoří o účasti občanů na vládnutí, do druhého typu řadí všechny zbývající občanské aktivity dotýkající se účasti na veřejném životě. Toto základní dělení je rozšířené, pracují s ním i další autoři [např. Nekola 2004; Rakušanová 2005]. Zatímco na základní úrovni je u těchto autorů dělení totožné, částečně se autoři liší v „nižších patrech“ typologizace. Dělení, se kterým pracuje Rakušanová [2005], je představeno na Obrázku 1.

Obrázek 1: Typologie participace

Zdroj: Rakušanová [2005], zpracováno do diagramu autorem

Konkrétní aktivity Rakušanová [2005] zařazuje následovně. Za projevy konvenční participace chápe členství v nestátních neziskových organizacích (NNO), ať již sociálního, zdravotního či např. náboženského typu. V rámci projevů nekonvenční participace jsou odděleny projevy legální (např. podpis petice, stávka) od nelegálních (např. nepovolená stávka). Agregovaná participace zahrnuje tradiční (např. členství v odborech nebo v politických stranách) i nové aktivity (členství v NNO zaměřených na tvorbu politik – ekologických, mírových atd.). Mezi akty individuální politické participace patří účast jednotlivců u voleb a referend.

Typologie vypracovaná Nekolou [2004] občanskou participaci od politické participace ostře neodděluje, ale naopak považuje občanskou participaci na základě teorií sociálního kapitálu za rozšíření participace politické. Ač jsou např. různé neziskové organizace, v rámci kterých probíhají občanské aktivity, nepolitické, může mít samotná aktivita politický charakter – angažmá občanů v těchto aktivitách posiluje vzájemnou spolupráci, důvěru a sociální vazby, čímž dochází k posilování občanské společnosti a demokracie. Hranice mezi občanskými a politickými aktivitami jsou propustné [Valenzuela, Park, Kee 2009].

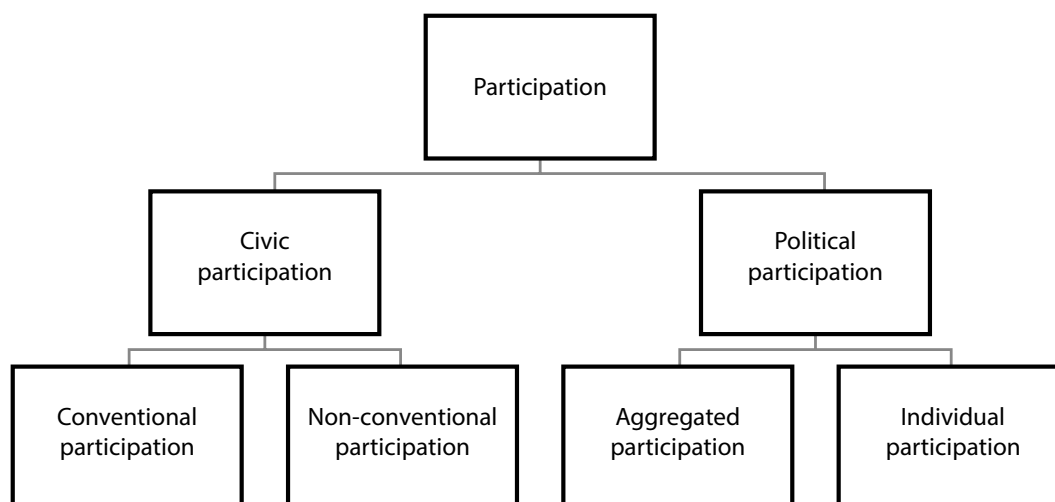
Za politickou participaci považuje Nekola [2004] takové občanské aktivity, které jsou přímo zaměřené na ovlivňování vlády a veřejné politiky. Politická participace může dle autora nabývat různých forem, ať již konvenčních či nekonvenčních. Mezi konvenční (tradiční) formy politické participace řadí účast ve volbách, členství v politických stranách, členství v odborových organizacích či politickou komunikaci. Naopak mezi nekonvenční (netradiční) formy politické participace řadí aktivity pohybující se od zákonných (např. účast na demonstraci, podpis petice) až po nezákonné (např. neplacení daní, násilné a nepovolené demonstrace).

Putnam [2000] se při hodnocení politické participace amerických občanů zaměřuje mj. na využití aktivního i pasiv-

ního volebního práva, sledování činnosti politiků, členství v politických stranách, zapojení do volebních kampaní, ale zmiňuje i další činnosti: návštěvy veřejných shromáždění, nošení odznaků, podepisování petic nebo politické diskuze s blízkými osobami. V „zóně průniku“ politické a občanské participace je autorova terminologie volnější – např. podpis petice zařazuje jako čin politické participace a zároveň i jako projev občanské angažovanosti – aby následně pod pojmem občanská participace rozebíral výlučně členství občanů v různých typech organizací.

Kromě naznačených rozdílů se přístupů ke kategorizaci občanských a politických aktivit, kterou někteří [např. Valenzuela, Park, Kee 2009] považují za hlavní komplikaci pro zkoumání těchto témat, představuje další obtíž operacionalizace a volba vhodných indikátorů. Při empirickém výzkumu je individuální politická participace hodnocena mj. prostřednictvím vývoje volební účasti, agregovaná politická participace mj. prostřednictvím vývoje počtu členů politických stran. Občanská participace může být hodnocena i dle počtu nestátních neziskových organizací [Rakušanová, Řeháková 2006], či počtem členů v neziskových dobrovolnických organizacích [Vajdová, Stachová 2005]. Práce s registry či databázemi dovoluje mj. mezinárodní srovnání, např. pro země Visegrádské čtyřky [viz Mansfeldová et al. 2004]. Dostupnost databází či jiných dat je ovšem omezená, stejně tak jako typ informace, kterou mohou poskytnout. Proto se jako zdaleka nejčastější řešení volí přímé dotazování souboru respondentů. Při dotazování je možné zjišťovat nejen formu, ale i obsah či rozsah občanských aktivit – to bylo rozsáhle šetřeno i v českém prostředí [viz Matějka et al. 2015] – a zároveň postihnout ty formy občanské angažovanosti, které stojí mimo oficiální organizační rámce a není o nich vedena úřední či statistická evidence.

Figure 1: A typology of participation

Source: Rakušanová [2005], charted by author

Prediktory angažovanosti a participace

Otázkou zůstává, čím je angažovanost občanů ovlivněná a v jaké míře se angažují jednotlivé skupiny obyvatel. Jestliže v 50. a 60. letech minulého století bylo za prediktor občanské angažovanosti považováno vzdělání [Putnam 2000] a na počátku 70. let minulého století chápali např. Verba a Nie [1972, in Scheufele, Shah 2000] jako dominantní vysvětlující proměnnou veřejné angažovanosti socioekonomický status, další výzkumníci [za všechny např. McLeod et al. 1999] došli v 90. letech k závěru, že se jedná o příliš zjednodušující pohledy. Angažovanost totiž podle nich ovlivňují i další proměnné jako např. získané znalosti, sledování médií, schopnosti v interpersonální komunikaci nebo politické zájmy [Scheufele, Shah 2000].

Police vzdělání jako významného prediktoru byla ale opětovně potvrzena. Jak uvádí Hillygus [2005], pozitivní vztah vzdělání a občanské angažovanosti či politické participace je dlouhodobě považován za prokázaný a z většiny dostupných empirických analýz vychází vzdělání jako nejsilnější prediktor těchto aktivit. Např. Verba, Schlozman, Brady při zkoumání politické participace uvádějí, že „vzdělání hraje hlavní úlohu při determinaci toho, kdo je aktivní a kdo ne“ [1995: 437]. Jelikož se pozitivní vliv vzdělání na participaci dlouhodobě považuje za daný, chybí širší diskuze o tom, proč tomu tak vlastně je. Hillygus [2005] provedla důslednou rešerši literatury a možná vysvětlení pozitivního vlivu vzdělání na politickou participaci shrnula do třech okruhů.

Teorie občanského vzdělávání předpokládají, že vzdělání poskytuje dovednosti a znalosti nutné k pochopení a přijetí demokratických principů a čím déle lidé studují, tím více se jejich dovednosti a znalosti prohlubují a míra jejich politické participace stoupá. Další skupina teorií (teorie sociálních sítí) vedle toho předpokládá, že vzdělání určuje pozici jedince ve společnosti. Vzdělanější lidé se budou pravděpodobně vyskytovat blíže politicky významným uzlům ve společenské síti, z čehož se odvíjí i vyšší míra jejich participace. Nakonec teorie sumarizované jako politicko-meritokratické tvrdí, že vzdělání není příčinou demokratického chování, i když je mezi nimi pozitivní vztah. Oba tyto jevy totiž podle těchto teorií vycházejí z vrozené vysoké inteligence [Hillygus 2005].

Přes zjištění o významném vlivu vzdělání ale nelze vliv jiných socioekonomických faktorů opomíjet, což znovu potvrdili např. Uslaner a Brown [2005]. Bylo např. prokázáno, že výše prostředků, kterými lidé disponují, ovlivňuje některé politicko-participační aktivity více (darování finančních prostředků, psaní dopisů), jiné ale méně (účast u voleb, dobrovolnictví) [Verba, Schlozman, Brady 1995 in Uslaner, Brown 2005]. Gil de Zúñiga a Valenzuela [2011] shrnují, že vzdělanější a bohatší lidé se angažují více než ti méně vzdělaní a chudší.

Scheufele a Shah [2000] shrnuli výstupy různých vědců o sociálním kapitálu jako o vztahu mezi občanskou angažovaností, mezilidskou důvěrou a také životní spokojeností. K rozšíření o životní spokojenost je vedly publikované poznatky [např. Inglehart 1997 in Scheufele, Shah 2000], které tvrdí, že důvěra a spokojenost se životem jako těsně propojené faktory podporují občanskou participaci a demokratické vládnutí. Na druhé straně ale evidovali i prameny, které dokazují, že participace je důležitou determinantou životní spokojenosti. Tato podmíněnost se demonstruje např. účastí na dobrovolnických aktivitách. Zejména studie z oblasti psychologie [např. Ande-

rsen 1985 in Scheufele, Shah 2000] prokázaly, že spokojenost s vlastním životem pozitivně ovlivňuje vnímání mezilidských vztahů. Někteří sociologové [např. Swords 1998 in Scheufele, Shah 2000] tvrdí, že mezilidská důvěra je základem životní spokojenosti, přičemž postoje spojené s důvěrou si jedinci osvojují už v raných fázích života. Bjørnskov [2003] prokázal, že pocit životní spokojenosti je v určitých zemích (Švýcarsko, Nizozemsko, skandinávské země) podmíněn vysokou úrovní sociálního kapitálu. [Pro podrobný přehled všech výše uvedených i dalších studií k tématu viz Scheufele, Shah 2000].

Pokud je tedy přijata teze o souvislosti životní spokojenosti a občanské angažovanosti, je nutné pokusit se nastinit, jak je životní spokojenost chápána a co ji podmiňuje. Pojem životní spokojenost přitom „trpí“ stejným problémem jako pojmy angažovanost a participace – doplňuje se a překrývá se s různými pojmy, jako je např. kvalita života, (životní, osobní) pohoda či štěstí. Základní definice a popis těchto termínů nabízí např. Hamplová [2006], která shrnuje, že studium subjektivně vnímané individualizované životní spokojenosti je zatím poslední fází ve výzkumech kvality života, které byly v minulosti zaměřené nejdříve na materiální stránku této problematiky (počátek 20. století) a později (60. léta 20. století), po rozšíření zájmu o nemateriální aspekty, se prosadilo spíše studium těchto obtížněji uchopitelných nemateriálních aspektů.

Na životní spokojenost působí celá řada vlivů. První skupinu vlivů tvoří osobnostní předpoklady každého jedince, druhou pak vnější (socioekonomické) okolnosti. Zatímco první kategorie proměnných je zkoumána především psycholog a lékaři, sociologie (spolu např. s ekonomii) se soustředí především na kategorii druhou. Konkrétně je zkoumán např. vliv rodinného stavu, přičemž je různými studii potvrzený pozitivní vliv manželství [Hamplová 2006]. Pozitivně se na životní spokojenosti projevují např. i výše dosaženého vzdělání [Frey, Stulzer 2000; Šolcová, Kebza 2005] nebo vyšší subjektivní hodnocení vlastního zdravotního stavu [Šolcová, Kebza 2005]. Negativně se naopak projevuje např. nezaměstnanost [Frey, Stulzer 2000].

Výzkumné hypotézy

Na základě obecnějších výzkumných otázek formulovaných v úvodu byly stanoveny tyto dvě výzkumné hypotézy:

H1: Angažovanost občanů je pozitivně ovlivněna výší jejich dosaženého vzdělání.

H2: Existuje souvislost mezi životní spokojeností občanů a jejich angažovaností, přičemž aktivnější občané jsou spokojenější.

Data a metodologie

Výzkumné šetření provedl INESAN v únoru 2014. Data byla získána metodou face-to-face interview. Vzorek tvořili obyvatelé Česka ve věku 18–64 let, kteří byli vybráni pomocí kvótního výběru. Kromě regionálního rozložení byly uplatněny kvóty pro věk, pohlaví a velikost místa bydliště. S žádostí o rozhovor bylo osloveno 1 903 respondentů vyhovujících kvótám, z čehož celkem 1 335 dotázaných žádosti o rozhovor vyhovělo. Osm dotazníků bylo vyřazeno pro chybné vyplnění

či neúplnost, do analýzy bylo tedy zahrnuto celkem 1 327 případů. Míra návratnosti činila 70 %.

Jak již bylo zmíněno, za indikátory občanské angažovanosti bylo zvoleno šest různých aktivit – (1) účast na veřejném projednávání k některému z místních problémů, (2) účast na dobrovolné akci, (3) účast na finanční sbírce, (4) podpis petice, (5) účast na demonstraci a (6) hlasování v místním referendu. V otevřené variantě odpovědi mohli respondenti dodat i účast na jiné akci podporující veřejný zájem. Respondenti byli dotazováni na období posledních pěti let. Sledoval se pouze typ aktivity, proto pokud se respondent v uplynulých pěti letech zúčastnil některé z aktivit opakovaně (např. každoročně přispěl ve finanční sbírce), byla tato aktivita započítána pouze jednou.

Dále byla dotazována případná aktivita respondentů v budoucnosti v souvislosti s hypotetickým důležitým problémem v místě jejich bydliště. Při interpretaci této otázky je nutné si uvědomit, že deklarovaná účast v budoucnosti (navíc v případě hypotetického problému, který ani nemusí nastat) by byla nakonec jiná, než jak respondenti uvedli při dotazování. Možnost pro srovnání přesto poskytuje struktura odpovědí mezi různě spokojenými respondenty a její (ne)souhlas v případě stejných či podobných aktivit (podpis petice, účast na demonstraci). Další komparaci umožňuje ještě dotaz zjišťující zájem respondentů o účast na rozhodování o některém problému v místě bydliště.

Zjištěná minulá i případná budoucí aktivita byla hodnocena dle základních sociodemografických proměnných (pohlaví, věk, výše dosaženého vzdělání, výše příjmu, ekonomicko-pracovní zařazení, počet členů respondentovy domácnosti, politická orientace, socioekonomický status a velikost místa bydliště).²

Míru životní spokojenosti vyjadřovali dotazovaní na deseti-stupňové škále, kde se 1 = „velmi nespokojen/a“ a 10 = „velmi spokojen“. Takto subjektivně vyjádřený pocit spokojenosti lze považovat za spolehlivý způsob měření tohoto jevu, který přináší stejné výsledky jako měření za pomoci většího množství otázek a škál [Diener, Lucas 2000 in Hamplová 2006]. Tento způsob měření se používá např. i v rámci World Values Survey a lze ho proto použít pro celou řadu mezinárodních srovnání [Eichhorn 2012]. Průměrná známka, kterou respondenti hodnotili svou životní spokojenost, činí 7,2 (modus i medián = 8). Distribuce odpovědí je zobrazena v grafu 1.

Míra občanské angažovanosti

Účast na veřejných akcích

Celkem 61 % dotázaných se podle vlastních slov za období předchozích pěti let zúčastnilo alespoň jedné ze zjišťovaných aktivit. Největší část respondentů (45 %) z celého výběrového souboru se v posledních pěti letech podílela na finanční sbírce. Následovaly aktivity, kterých se ve sledovaném období zúčastnilo kolem čtvrtiny všech dotazovaných. Konkrétně 27 % jich podepsalo petici a 25 % z nich se zúčastnilo veřejného projednávání k některému z místních problémů. Menší část respondentů (19 %) se zapojila do dobrovolné akce. Ještě méně respondentů (15 %) hlasovalo v místním referendu. Demonstrace se v posledních pěti letech zúčastnila 4 % dotá-

zaných. Účast na jiných akcích, které podporují veřejný zájem, deklarovala pouhá 2 % respondentů. Konkrétní hodnoty jsou zobrazeny v grafu 2.

Pohled omezený na angažované respondenty, kteří se v posledních pěti letech účastnili alespoň jedné aktivity, ukazuje, že ve finanční sbírce přispěli tři angažovaní respondenti ze čtyř (74 %). Téměř polovina angažovaných (45 %) podepsala petici a 41 % angažovaných respondentů se účastnilo veřejného projednávání místních problémů. Téměř třetina angažovaných respondentů (31 %) se zúčastnila dobrovolné akce a čtvrtina (25 %) místního referenda. Demonstrace se zúčastnilo 6 % z dotázaných aktivních respondentů a jiné akce ve veřejném zájmu 3 % z této skupiny dotázaných.

Celkem 39 % respondentů nevybralo ani jednu z možností, v posledních pěti letech se tedy nezúčastnili ani jedné z uvedených aktivit. Celková angažovanost respondentů se lišila v závislosti³ na úrovni dosaženého vzdělání ($\chi^2 = 48,8$; $df = 5$), věku ($\chi^2 = 41,4$; $df = 9$), typu ekonomické aktivity ($\chi^2 = 22,4$; $df = 5$), socioekonomického statusu ($\chi^2 = 14,5$; $df = 4$) a velikosti místa bydliště ($\chi^2 = 19,9$; $df = 4$).

Z hlediska úrovně dosaženého vzdělání se mnohem méně do akcí podporujících veřejný zájem v minulosti zapojovali lidé se základním vzděláním a lidé se středním vzděláním bez maturity. Naopak mnohem více angažovaní byli vysokoškoláci (bližší viz tabulku 1). Pokud z analýzy vynecháme dotazované, kteří doposud studují, zůstanou statisticky významné rozdíly v aktivitě u všech těchto tří jmenovaných vzdělanostních kategorií. U respondentů s vysokoškolským a středoškolským vzděláním bez maturity v takovém případě nelze zaznamenat ani faktický rozdíl v distribuci odpovědí, u respondentů se základním vzděláním ubyde v takovém případě neangažovaných (je jich 52 %).

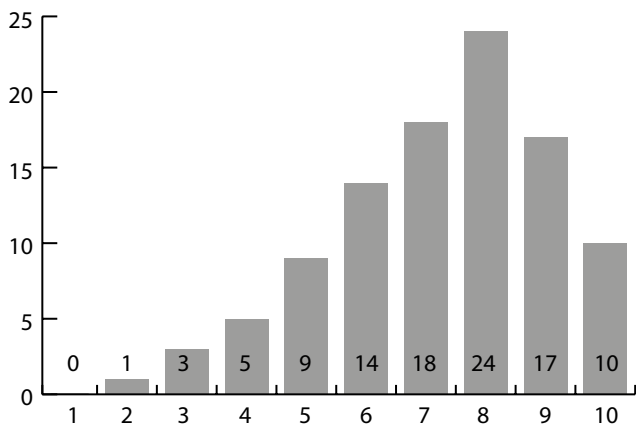
Z hlediska věku byli významně méně angažovaní respondenti v kategorii 20–24 let (42 % aktivních) a v kategorii 18–19 let (39 % aktivních). Naopak vyšší angažovanost deklarovali respondenti ve věku 35–39 let (70 % aktivních) a 30–34 let (69 % aktivních). Významně nižší byla angažovanost studentů (46 % aktivních), vyšší byla angažovanost osob v domácnosti či na mateřské dovolené (75 % aktivních). Z hlediska definovaného socioekonomického statusu se významně více angažovali příslušníci vyšší třídy, kteří byli aktivní v 82 % případů. Významně angažovanější (v 71 %) byli obyvatelé sídel o velikosti 20 000–49 999 obyvatel, naopak významně méně (v 50 %) se angažovali obyvatelé sídel ve velikosti 50 000–99 999 obyvatel.

Finančních sbírek se v posledních pěti letech statisticky významně častěji účastnily ženy (49 %) než muži (41 %). Významně méně přispívali mladí lidé, z věkové kategorie 18–19 let jich přispělo 30 %, z věkové kategorie 20–24 let 28 %. Jedinou věkovou kategorií, jejíž příslušníci přispěli významně více, byla kategorie 30–34 let (přispělo 55 %). Při porovnání respondentů z hlediska výše vzdělání se významně pozitivně odlišují vysokoškoláci, jichž přispělo ve finanční sbírce 59 %, naopak negativně lidé se základním vzděláním, kterých přispělo 34 %. Méně přispívali studenti (34 %) a nezaměstnaní (32 %), více naopak osoby v domácnosti či na mateřské dovolené (61 %). Obyvatelé sídel s 20 000–49 999 obyvatel přispěli významně více (55 %), zejména v porovnání s obyvateli sídel nad 100 000 obyvatel (39 %).

Petici podepsalo v posledních pěti letech významně méně osob ve věkové skupině 20–24 let (15 %), přičemž mezi ostatními věkovými skupinami nebyly významné rozdíly. Petici podepsalo také méně lidí se středním vzděláním bez maturity (15 %), naopak více podpisů pod petice připojili lidé s vysokoškolským vzděláním (39 %). Významně méně podepisovali petice lidé z domácností s příjmem 35 000–49 999 Kč (21 %),

více z domácností s příjmem 18 000–24 999 Kč (35 %). Podle svých slov podepsalo petici 40 % lidí, kteří by svou pracovní pozici označili jako odborník či specialista. Z hlediska velikosti sídla se významně odlišovali obyvatelé sídel s 10 000–19 999 obyvateli, kteří podepsali petici ve 43 % případů. Méně podepisovali petice středoví respondenti (22 %).

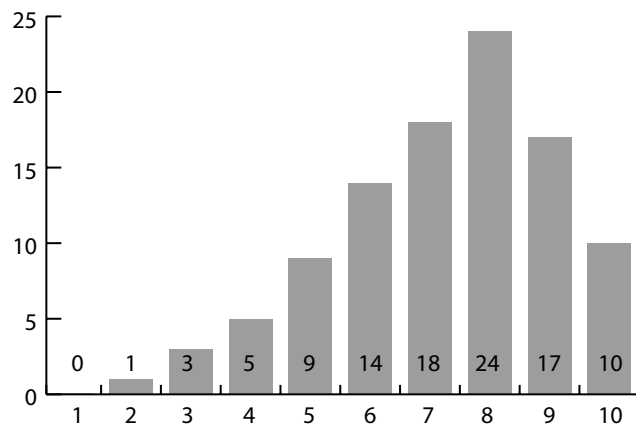
Graf 1: Spokojenost respondentů s vlastním životem

údaje v % (1 = velmi nespokojen/a, 10 = velmi spokojen/a)

Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 1 326

Graph 1: Respondents' satisfaction with their own life

percentages (1 = extremely dissatisfied, 10 = extremely satisfied)

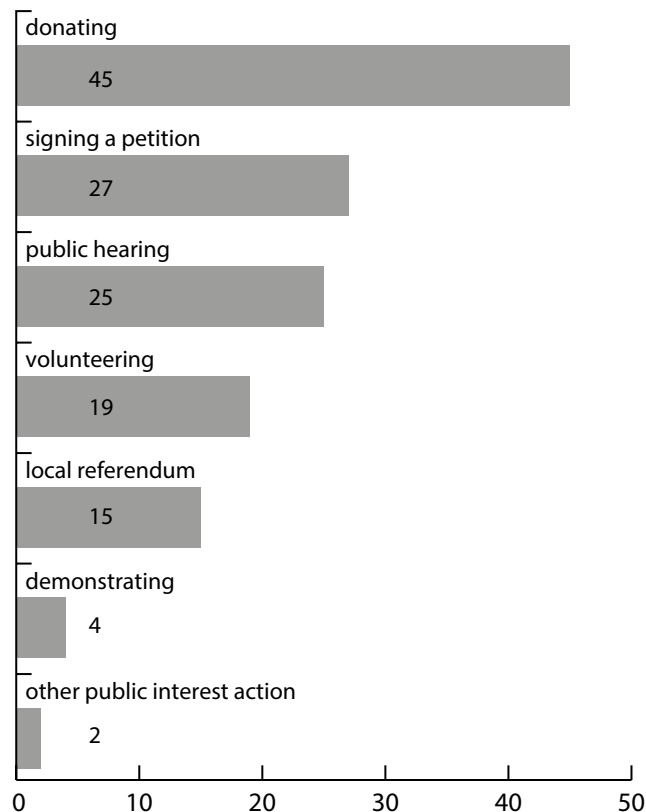
Source: INESAN survey, February 2014, N = 1,326

Graf 2: Účast respondentů na veřejných akcích v posledních pěti letech

Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 1 327

Graph 2: Respondents' engagement in public action, past five years

Source: INESAN survey, February 2014, N = 1,327

Veřejného projednávání k některému z místních problémů se dle vlastních vyjádření účastnili významně méně politicky středoví respondenti (18 %), naopak více pravicoví respondenti (29 %). Opět se významně odlišují mladší respondenti. Z věkové skupiny 18–19 let se projednávání neúčastnil ani jeden respondent, z věkové skupiny 20–24 let pouze 9 % dotázaných. Aktivnější byla v tomto ohledu pouze skupina 35–39letých obyvatel, projednávání k některému z místních problémů se zúčastnilo 34 % z nich. Spíše neaktivní byli i lidé se základním vzděláním, projednávání se zúčastnilo pouze 7 % z nich, v případě lidí s vysokoškolským vzděláním to bylo 42 %. Významně více se projednávání účastnili zaměstnanci (29 %), méně naopak studenti (11 %). Z hlediska socioekonomického statusu patřili k aktivním příslušníci vyšší třídy (projednávání navštívilo 44 % z nich), naopak příslušníci vyšší střední třídy byli aktivní méně (21 %).

Také v případě dobrovolné akce platilo, že méně aktivní byli respondenti, kteří se na levo-pravé politické škále řadili do středu (15 %), naopak aktivnější byli pravicoví respondenti (23 %). Ženy předčily dobrovolnou aktivitou muže (21 % oproti 16 %). Z hlediska věku byla nejméně aktivní kategorie 18–19letých (5 %), neaktivnější byly kategorie třicátníků: dobrovolné akce se zúčastnilo 26 % osob ve věku 30–34 let a 24 % osob ve věku 35–39 let. I u této aktivity byla zaznamenána významně nižší účast lidí se základním vzděláním (9 %) a vyšší účast lidí s vysokoškolským vzděláním (33 %). Více (v 36 %) se zapojili příslušníci vyšší třídy.

V místním referendu hlasovali častěji v posledních pěti letech vysokoškoláci (25 %), naopak méně často lidé se základním vzděláním (6 %) a lidé se středním vzděláním bez maturity (3 %). Významně častěji hlasovali v místním referendu také obyvatelé sídel s 10 000–19 999 obyvateli (33 %), méně naopak obyvatelé měst s 50 000–99 999 obyvateli (9 %). Převážná většina sledovaných proměnných není s hlasováním v místním referendu nijak asociována. Rozdíly v deklarované účasti na demonstracích, která byla celkově nízká, nejsou významně asociovány dokonce s žádnou ze sledovaných proměnných.

Pohled na celkovou angažovanost deklarovanou respondenty spojený s pohledem na účast na jednotlivých dotazovaných aktivitách ukazuje, že hlavním diferenciacním faktorem účasti je vzdělání respondentů. Vystupuje zejména rozdíl mezi významně aktivnějšími vysokoškolsky vzdělanými osobami na jedné straně a osobami se základním, případně středním vzděláním bez maturity, na straně druhé. Vysokoškoláci se významně aktivněji účastnili všech zjišťovaných aktivit kromě demonstrací. Druhým zřetelným diferenciacním faktorem je věk, mladí lidé ve věkových kategoriích 18–19 a 20–24 let4 byli významně méně aktivní – každá z těchto dvou kategorií vždy ve třech ze šesti sledovaných aktivit. Aktivní byli naopak třicátníci, kategorie 30–34 let při finančních sbírkách a dobrovolných akcích, kategorie 35–39 let při veřejném projednávání místních problémů a dobrovolných akcích. K celkově aktivním obyvatelům měst o velikosti 20 000–49 999 obyvatel je nutné přiřadit obyvatele sídel o velikosti 10 000–19 999 obyvatel, kteří byli významně aktivní při podepisování petic a účasti v místních referendech. Z dalších proměnných se u tří zjišťovaných aktivit (podpis petice, veřejné projednávání místních problémů a účast na dobrovolné akci) projevil vliv politické orientace, kdy ve všech třech případech byli významně méně aktivní lidé, kteří se na levo-pravé škále umístili do

středu. Zbylé proměnné se významně projevily u menšího počtu aktivit, případně se neprojevily vůbec.

Vztah životní spokojenosti a veřejné angažovanosti

Ze srovnání průměrů hodnot ze sebehodnotících škál u aktivních a neaktivních respondentů plyne, že spokojenější jsou aktivní respondenti, tedy ti, kteří se dle své výpovědi zúčastnili v posledních pěti letech alespoň jedné akce podporující veřejný zájem (viz tabulku 2 a graf 3, k hodnocení životní spokojenosti pro celý soubor respondentů viz graf 1). Přestože testování pomocí T-testu pro dva nezávislé výběry potvrzuje statistickou signifikanci tohoto rozdílu, z věcného hlediska nelze tento rozdíl považovat za významný.

Desetibodová škála hodnocení míry spokojenosti s vlastním životem dovolila respondenty substantivně (s přihlédnutím k distribuci odpovědí tak, aby pro každou kategorii platilo $n \geq 100$) rozdělit do tří skupin. Redukcí vznikly skupiny „nespokojení“ (sloučením variant 1+2+3+4), „neutrální“ (sloučením variant 5+6) a „spokojení“ (sloučením variant 7+8+9+10). V celém souboru je zastoupeno 9 % „nespokojených“, 22 % „neutrálních“ a 69 % „spokojených“ (viz graf 4). Posléze je možné analyzovat, jak byly tyto jednotlivé skupiny aktivní, včetně detailního pohledu na aktivity, kterých se různě spokojení respondenti zúčastnili (viz níže tabulka 3).

V celkové aktivitě takto definovaných skupin je významný rozdíl. Zatímco „nespokojení“ respondenti se angažovali v 50 % případů, „spokojení“ v 63 % případů. „Neutrální“ respondenti se s 60 % aktivity blížili spokojeným. Byl testován⁵ případný vliv třetích proměnných na tuto situaci. K testování byly užity tři proměnné, které alespoň částečně korelují s vyjádřenou životní spokojeností: celkový čistý měsíční příjem domácnosti⁶, věk⁷ respondenta a jeho nejvyšší dosažené vzdělání⁸.

Mezi celkovým příjmem domácností a deklarovanou aktivitou respondentů není žádný vztah, žádná z příjmových skupin nebyla v minulosti aktivnější než jiná, tato proměnná nijak neintervenuje ve vztahu mezi spokojeností a aktivitou. Souvislost mezi věkem respondentů a jejich aktivitou je zanedbatelná⁹. Při kontrole vlivu věku na vztah mezi aktivitou a spokojeností se významně odlišují pouze „nespokojení“ respondenti ve sloučené věkové kategorii 40–49 let, kteří byli aktivní významně méně (36 %). Jak již bylo naznačeno, existuje souvislost¹⁰ mezi výší dosaženého vzdělání a celkovou aktivitou. Při kontrole vlivu nejvyššího dosaženého vzdělání na vztah mezi životní spokojeností a celkovou aktivitou nelze vysledovat významný a jasný trend.

Údaje v tabulce 3 ukazují, že při jednotlivých aktivitách byli nejangažovanějšími občany podle vlastních vyjádření „spokojení“, kteří se neaktivněji účastnili všech typů sledovaných aktivit kromě demonstrací a činností, které patří do kategorie „jiné“. Nejméně angažovanými byli naopak „nespokojení“, kteří se významně méně účastnili finančních sbírek (přispělo o 14 % méně dotazovaných z této kategorie než v rámci první nejbližší kategorie „neutrálních“). Neaktivnější při finančních sbírkách byli podle svého vyjádření „spokojení“. Statisticky významná je také nižší deklarovaná účast „nespokojených“ při dobrovolných akcích, kterých se také nejvíce dle vlastního vyjádření účastnili „spokojení“. „Neutrální“ občané významně méně uváděli, že se v posledních pěti letech

Tabulka 1: Celková angažovanost respondentů z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání

Deklarovaná angažovanost	Nejvyšší dosažené vzdělání					
	základní	vyučení bez maturity	vyučení s maturitou	střední bez maturity	střední s maturitou	vysokoškolské
Angažovaní (adj. rez.)	44 % (-3,7)	61 % (-0,3)	62 % (0,3)	46 % (-2,8)	60 % (-0,7)	81 %* (5,8)
Neangažovaní (adj. rez.)	56 %* (3,7)	39 % (0,3)	38 % (-0,3)	54 %* (2,8)	40 % (0,7)	19 % (-5,8)
Celkem	100 % (N = 94)	100 % (N = 386)	100 % (N = 149)	100 % (N = 72)	100 % (N = 439)	100 % (N = 181)

Pozn.: *statisticky významný rozdíl
Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014

Table 1: Respondents' overall engagement by educational attainment

Self-reported engagement	Educational attainment					
	primary	vocational without GCSE	vocational with GCSE	secondary without GCSE	secondary with GCSE	tertiary
Engaged (adj. res.)	44% (-3.7)	61% (-0.3)	62% (0.3)	46% (-2.8)	60% (-0.7)	81%* (5.8)
Not engaged (adj. res.)	56%* (3.7)	39% (0.3)	38% (-0.3)	54 %* (2.8)	40% (0.7)	19% (-5.8)
Total	100% (N = 94)	100% (N = 386)	100% (N = 149)	100% (N = 72)	100% (N = 439)	100% (N = 181)

Note: * statistically significant difference
Source: INESAN survey, February 2014

Tabulka 2: Vybrané ukazatele míry spokojenosti respondentů s vlastním životem

Kategorie respondentů	Střední hodnoty a variabilita			Variační koeficient (v %)
	Průměr	Modus	Medián	
Aktivní (N = 810)	7,3	8	8	24,5
Neaktivní (N = 516)	7,1	8	7	27,2

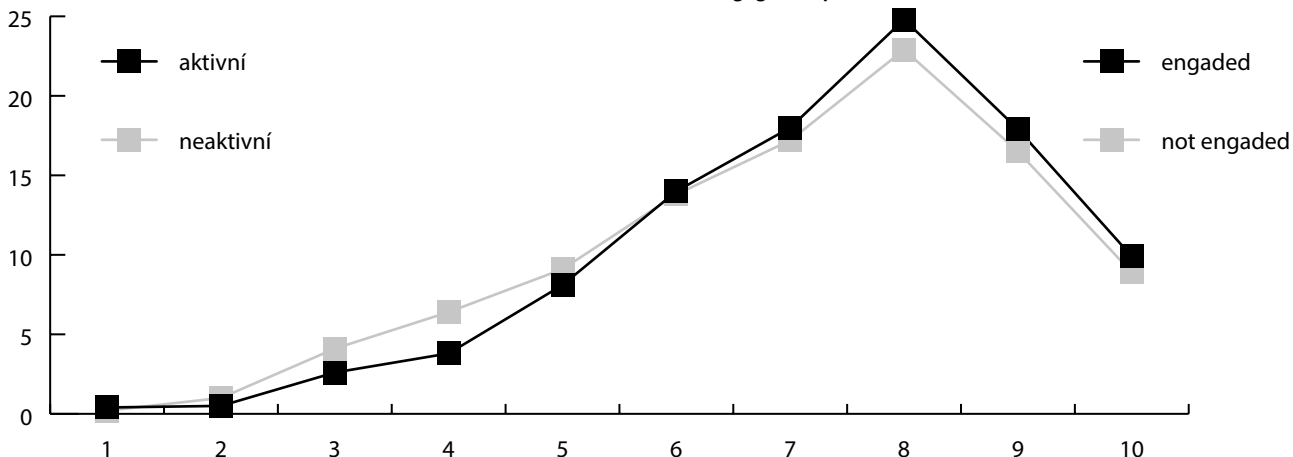
Pozn.: Stupnice hodnocení spokojenosti 1–10, kde 1 – „velmi nespokojen/a“, 10 – „velmi spokojen“.
Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014

Table 2: Selected indicators of respondents' satisfaction with their own life

Respondent category	Central tendency and variability			Coefficient of variation (%)
	Mean	Mode	Median	
Engaged (N = 810)	7.3	8	8	24.5
Not engaged (N = 516)	7.1	8	7	27.2

Note: Rated on a 1–10 scale where 1 = “extremely dissatisfied” and 10 = “extremely satisfied”.
Source: INESAN survey, February 2014

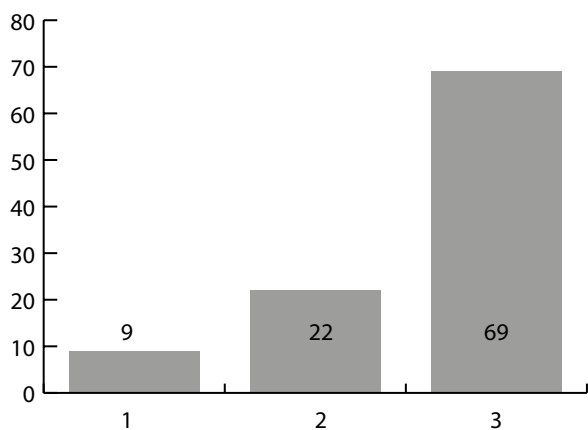
Graf 3: Srovnání spokojenosti aktivních a neaktivních respondentů s vlastním životem

Pozn.: Stupnice hodnocení spokojenosti 1–10, kde 1 = „velmi nespokojen/a“, 10 = „velmi spokojen“.
Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 810, 516

Note: Rated on a 1–10 scale where 1 = “extremely dissatisfied” and 10 = “extremely satisfied”.
Source: INESAN survey, February 2014, N = 810, 516

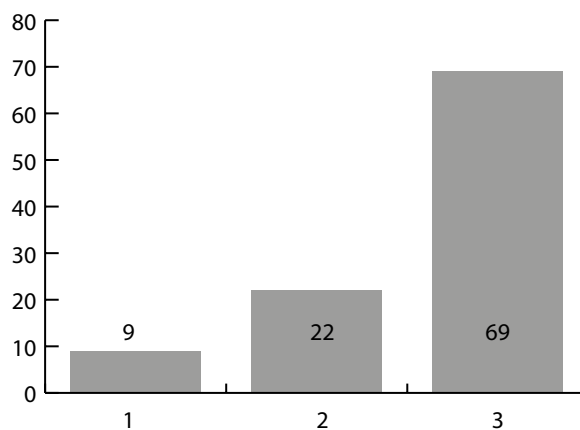
Graf 4: Spokojenost respondentů s vlastním životem (redukovaná škála)

údaje v % (1 = nespokojení, 2 = neutrální, 3 = spokojení)

Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 1 326

Graph 4: Respondents' satisfaction with their own life (reduced scale)

percentages (1 = dissatisfied, 2 = neutral, 3 = satisfied)

Source: INESAN survey, February 2014, N = 1,326

zúčastnili demonstrace i veřejného projednávání k některému z místních problémů. Veřejného projednávání se naopak nejčastěji účastnili „spokojení“. Deklarovaná životní spokojenost není v statisticky významné souvislosti s podpisem petice ani s hlasováním v místním referendu. Těchto aktivit se obyvatelé Česka účastnili v posledních pěti letech přibližně rovnoměrně bez ohledu na to, jaká byla jimí uvedená životní spokojenost.

U účasti respondentů na finančních sbírkách, ve které byla nejvyšší diference mezi „spokojenými“ a „nespokojenými“, byl opět testován¹¹ případný vliv třetích proměnných na tuto situaci, přičemž byly užity totožné proměnné jako v případě testování celkové aktivity, které alespoň částečně korelují se spokojeností (celkový čistý měsíční příjem domácnosti, věk respondenta a jeho nejvyšší dosažené vzdělání¹²).

Mezi příjmem domácností a účastí na finančních sbírkách není žádný vztah. Při podrobnějším pohledu¹³ se významně odlišují pouze „nespokojení“ v příjmové kategorii 35 000–49 999 Kč, u kterých byla zaznamenána významně nižší účast

na finančních sbírkách (19 %). Taktéž souvislost mezi věkem a účastí na finančních sbírkách téměř nelze zaznamenat¹⁴. Při detailnějším pohledu¹⁵ se významně odlišují pouze „nespokojení“ respondenti ve sloučených věkových kategoriích 30–39 let a 40–49 let, kteří přispěli v menším počtu případů (29 %, resp. pouze 16 %). Relativně nejsilnější, i když stále spíše slabý¹⁶, je vztah mezi vzděláním a účastí na finančních sbírkách. Detailnější pohled¹⁷ prozradí, že pouze „nespokojení“ z řad vysokoškoláků se účastnili veřejných sbírek významně méně, v celém souboru nebyl ani jeden takový respondent.

Určitou možnost zhodnocení vlivu životní spokojenosti na veřejnou angažovanost lze získat komparací výpovědí o minulé účasti na akcích podporujících veřejný zájem s výpovědí o případném angažmá při problémech v místě bydliště. Z hlediska respondentů to je odlišná situace, neboť při dotazování je zde explicitně zahrnut hypotetický tlak spojený s řešením problému v místě bydliště, který by se potencionálně mohl respondenta přímo dotýkat. Není proto překvapivé, že při

Tabulka 3: Účast respondentů na veřejných akcích v porovnání s jejich životní spokojeností

	Účast na daném typu veřejné akce (v % z respondentů v dané kategorii)						
	veřejné projednávání	dobrovolná akce	finanční sbírka	podpis petice	demonstrace	hlasování občanů	Jiné
Respondenti dle spokojenosti s vlastním životem							
nespokojení (N = 119)	22	12*	31*	21	6	12	-
neutrální (N = 297)	19*	16	45	24	1*	13	3
spokojení (N = 910)	28*	21*	47*	29*	4	17	2

Pozn.: *statisticky významný rozdíl
Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014

Table 3: Respondents' engagement in public action by life satisfaction

	Participation by type of public action (row percentages)						
	public hearing	volunteering	donating	signing a petition	demonstrating	local referendum	other
Respondents by satisfaction with their own life							
dissatisfied (N = 119)	22	12*	31*	21	6	12	-
neutral (N = 297)	19*	16	45	24	1*	13	3
satisfied (N = 910)	28*	21*	47*	29*	4	17	2

Note: * statistically significant difference
Source: INESAN survey, February 2014

důležitých problémech v místě bydliště by ochota respondentů řešit problémy byla procentuálně vyšší než v případě jejich účasti na veřejných akcích. Neaktivních by zůstalo pouze 27 % respondentů, tj. o 12 % méně, než kolik jich bylo neaktivních v minulosti v případě vybraných akcí podporujících veřejný zájem. Alespoň jeden aktivní krok by v případě problému v místě bydliště učinilo dle svého vyjádření 73 % respondentů. Formy řešení problémů, které by respondenti zvolili při problémech v místě bydliště, zobrazuje graf 5.

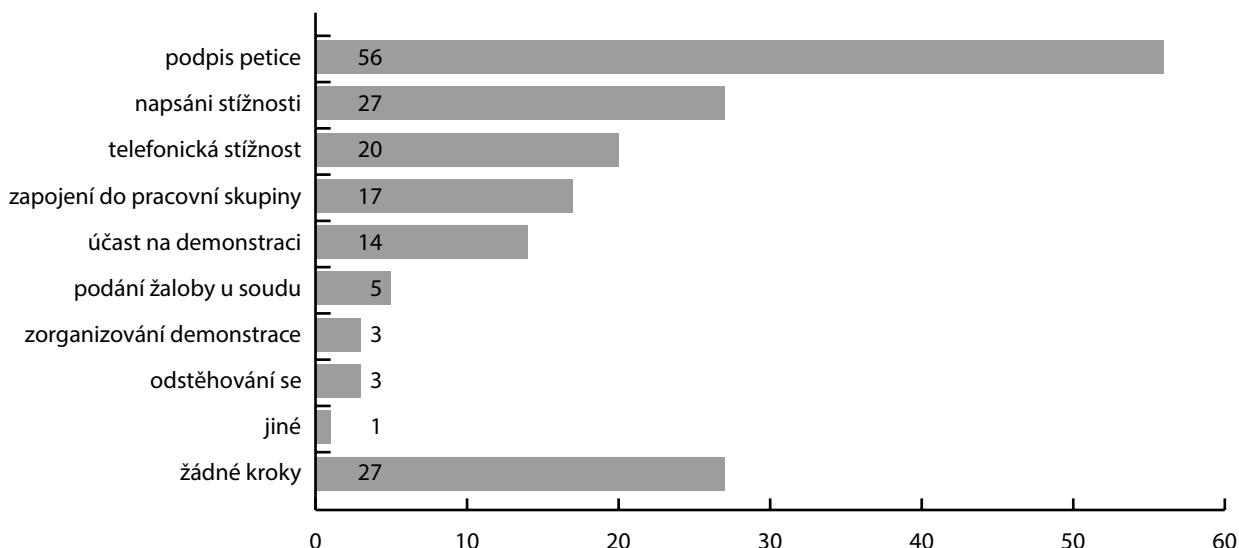
Jak vyplývá z grafu 5, petici by v případě problému v místě bydliště podepsalo 56 % respondentů, čímž by podpis byl nejčastěji volenou variantou řešení. Stížnost by napsalo 27 % respondentů, telefonicky by si stěžoval každý pátý respondent (20 %). Demonstrace by se zúčastnilo 14 % respondentů. Jak podpis petice, tak účast na demonstraci, jediné dvě formy aktivity, které byly dotazovány v rámci šetření i retrospektivně, by

v případě problému v místě bydliště volilo více respondentů, než kolik jich tyto formy veřejné aktivity vykonalo v posledních pěti letech. V případě podpisu petice je rozdíl dvojnásobný (56 % vs. 27 %), v případě účasti na demonstraci více než trojnásobný (14 % vs. 4 %). Motivováni problémem v místě bydliště by tedy respondenti volili tyto formy angažmá častěji.

Další srovnání umožňuje pohled na jednotlivé uvažované kroky podle toho, jak by je volili různě spokojení respondenti (viz tabulku 4). Na rozdíl od sice nevelkých, ale zřejmých diferencí v účasti na akcích podporujících veřejný zájem v posledních pěti letech, by se v tomto případě neprojevily téměř žádné rozdíly. U všech nabízených aktivit, s výjimkou podpisu petice („spokojení“ by ji podepsovali významně častěji než zbylé dvě skupiny obyvatel) a odstěhování se („nespokojení“ by volili odstěhování pryč významně častěji), neexistuje statistická závislost deklarované životní spokojenosti respondentů

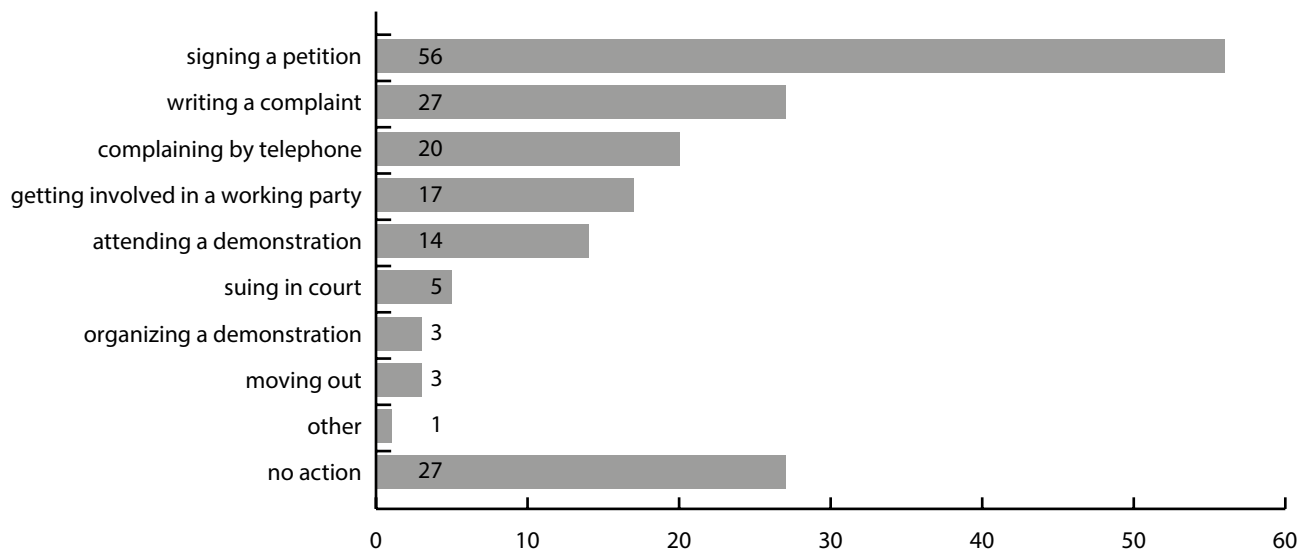

Graf 5: Kroky, které by volili respondenti v případě důležitého problému v místě bydliště

Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 1 327

Graph 5: Actions respondents would take to address an important local issue

Source: INESAN survey, February 2014, N = 1,327

a případné volby dané aktivity pro řešení problému v místě bydliště. Tyto aktivity by volili obyvatelé Česka rovnoměrně bez ohledu na to, jaká byla jimi uvedená životní spokojenost v době provedení dotazování.

Graf 6 ukazuje zájem respondentů o rozhodování o problémech v místě bydliště. Spokojení respondenti deklarovali významně vyšší zájem rozhodně se zúčastnit (24 %), nespokojení respondenti by se chtěli rozhodně účastnit v 18 %, neutrální respondenti v 12 %. Naopak nespokojení respondenti by se významně více (18 %) takového rozhodování účastnit rozhodně nechtěli, mezi neutrálními a spokojenými respondenty je to pouze 11 %. Rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi respondentů opět nejsou vysoké, nicméně vliv životní spokojenosti na míru občanské angažovanosti lze považovat za prokazatelný.

Závěry

Zjištěné závěry korespondovaly s výsledky předchozích výzkumů. Potvrdil se zcela zásadní vliv výše vzdělání na občanskou angažovanost. Dále se ukázalo, že proměnnou, která významně ovlivňuje angažovanost obyvatel, je věk, přičemž pokles angažovanosti u starších věkových skupin lze interpretovat negativním vlivem společenského klimatu před rokem 1989, tedy kohortním efektem. Dále byl prokázán vliv životní spokojenosti na úroveň občanské participace. Pro hlubší pochopení vlivu životní spokojenosti na úroveň občanské angažovanosti by bylo vhodné lépe rozkrýt zdroje spokojenosti obyvatel.

Diskuze zjištěných výsledků

Jelikož byla analyzována data z datového archivu, bylo nutné se vypořádat s určitým omezením. Hlavním problémem

Tabulka 4: Kroky vykonané respondenty v případě problému v místě bydliště dle životní spokojenosti

Respondenti dle spokojenosti s vlastním životem	Zvolené kroky (v % z respondentů v dané kategorii)									
	podpis petice	napsání stížnosti	žaloba u soudu	účast na demonstraci	organizace demonstrace	telefonická stížnost	zapojení do prac. skupiny	odstěhování se	jiné	žádné
nespokojení (N = 119)	47*	24	3	17	3	19	13	6*	2	33
neutrální (N = 297)	51*	28	4	12	2	21	19	2	1	28
spokojení (N = 910)	59*	28	5	15	3	20	17	3	1	27

Pozn.: *statisticky významný rozdíl
Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014

Table 4: Actions taken by respondents to address an important local issue by life satisfaction

Respondents by satisfaction with their own life	Actions taken (row percentages)									
	signing a petition	writing a complaint	suing in court	attending a demonstration	organizing a demonstration	complaining by telephone	getting involved in a working party	moving out	other	none
dissatisfied (N = 119)	47*	24	3	17	3	19	13	6*	2	33
neutral (N = 297)	51*	28	4	12	2	21	19	2	1	28
satisfied (N = 910)	59*	28	5	15	3	20	17	3	1	27

Note: * statistically significant difference
Source: INESAN survey, February 2014

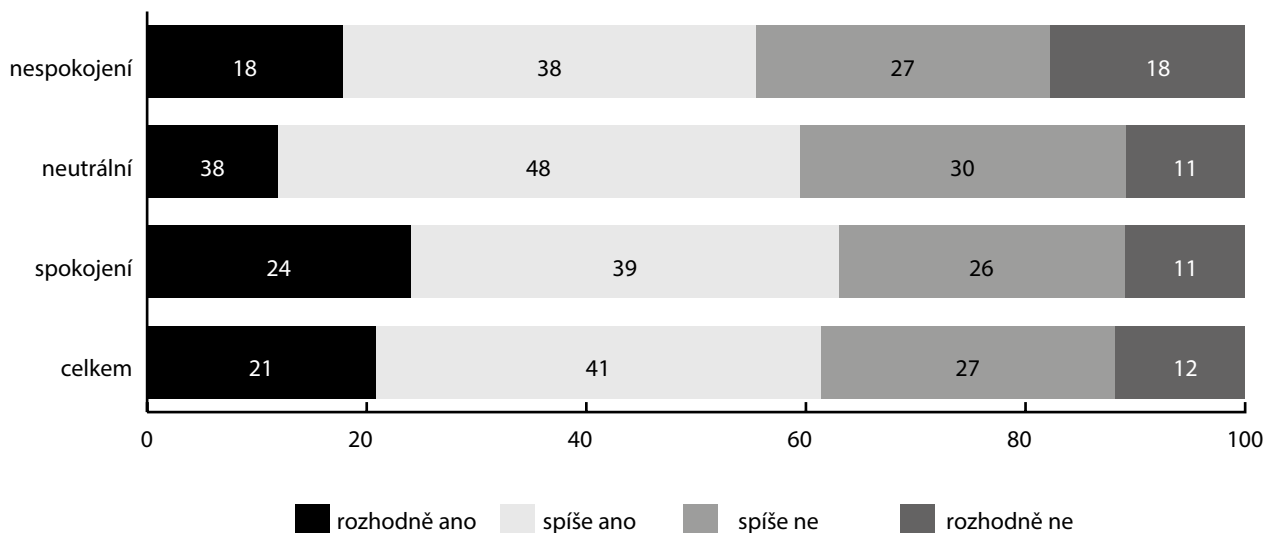
vyplývající z tohoto přístupu je samozřejmě nemožnost výzkumníka ovlivnit podobu získaných dat. V tomto konkrétním případě byl omezující zejména nižší počet aktivit, na které byli respondenti dotazováni. Z tohoto důvodu bylo pro možnost preciznějšího formulování závěrů připojeno ještě hodnocení dalších dvou otázek, které se v dotazníkovém šetření tematicky dotýkaly problematiky řešené v hlavní otázce. Kromě konkrétních poznatků o občanské angažovanosti tak přinesl výzkum implikace směrem k metodologii dalšího šetření. V případě dotazování účasti na různých aktivitách se jeví jako vhodnější užít vyšší počet přímo dotazovaných aktivit na úkor ponechání otevřené varianty, což vyniklo zejména ve srovnání s podobným výzkumem [Matějka et al. 2015]. Širší nabídka přímo dotazovaných forem občanské angažovanosti značně snižuje podíl neangažovaných respondentů v populaci. Matějka et al. [2015] se dotazovali na celkem 37 forem občanské angažovanosti, z nichž některé se ukázaly jako frekventované (např. materiální dar poskytlo 43 % dotázaných, nákup určitých produktů provedlo 25 % respondentů apod.).

Zatímco předkládaný výzkum za zcela neangažované označil 39 % populace, u Matějky et al. [2015] to bylo pouze 10 % populace, přičemž je nutné zmínit, že výzkum Matějky et al. [2015] zjišťoval aktivitu respondentů pouze za posledních 12 měsíců před dotazováním.

První otázkou, na kterou měl tento článek odpovědět je, v jaké míře se obyvatelé Česka občansky angažují. Analýza aktivit občanské angažovanosti ukázala, že největší pozornosti obyvatel Česka se těší finanční sbírky (účastnilo se jich 45 % dotázaných). Toto číslo koresponduje se zjištěním z jiného výzkumu [Matějka et al. 2015], kde se finanční příspěvek (uvedlo ho zde 46 % dotázaných) taktéž ukázal jako nejběžnější forma občanské angažovanosti. Vzájemně podobná čísla účasti byla zjištěna i u dalších forem občanské angažovanosti, které byly zjišťovány v obou výzkumech (podpis petice, demonstrace). Porovnání výsledků z obou výzkumů také implikuje, že těmto aktivitám se obyvatelé Česka věnují opakovaně.

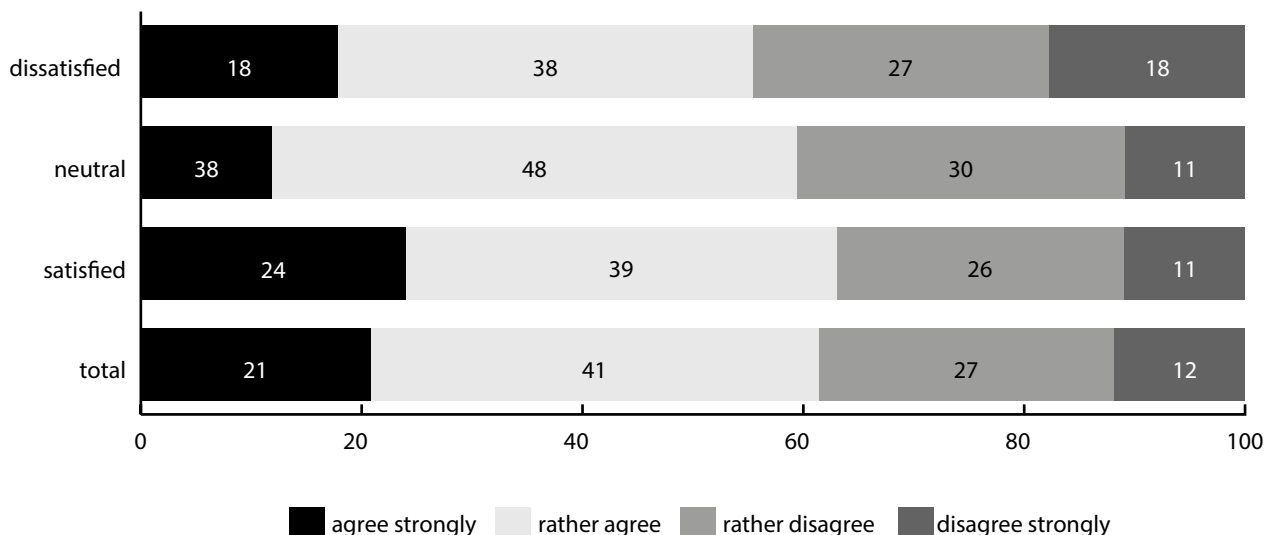
Věnování finančních prostředků lze přitom vnímat jako jistý „outsourcing“ angažovanosti. Obecně lze konstatovat, že

Graf 6: Zájem respondentů zúčastnit se rozhodování o problému v místě bydliště

Zdroj: Šetření INESAN, únor 2014, N = 113, 275, 845, 1 233

Graph 6: Respondents' interest in participating in decision-making about local issues

Source: INESAN survey, February 2014, N = 113, 275, 845, 1233

se obyvatelé častěji účastnili veřejných aktivit, pro které není nutná výrazná osobní činorodost a časová dotace, ale naopak participace na takovýchto aktivitách je velice jednoduchá a časově nenáročná (kromě darování peněz i podpis petice). Aktivit, kde toto neplatí (dobrovolná akce, demonstrace), se v posledních letech účastnilo méně občanů. Nižší byla i účast u místních referend, ale zde je nutné vzít v úvahu, že ne každý z obyvatel Česka mohl mít příležitost¹⁸ se nějakého místního referenda zúčastnit.

Nejmenšímu zájmu občanů se těšila účast na demonstracích, přičemž klesající ochota Čechů účastnit se demonstrací je dlouhodobým trendem. Podíl lidí, kteří se zúčastnili anebo by byli ochotni se zúčastnit povolených demonstrací, byl v roce 1990 78 %, v roce 1999 69 % a v roce 2008 54 % [Atlas of European Values 2011]. Na základě dat z European Social

Survey (konkrétně z druhého kola, které proběhlo v letech 2004–2005) uvádí Smith [2009], že za poslední rok před momentem dotazování se povolené demonstrace zúčastnila 4 % obyvatel Česka. Tento fakt lze interpretovat jako důsledek konsolidace společenských poměrů.

Při hledání odpovědi na druhou výzkumnou otázku, tj. jaké sociodemografické proměnné ovlivňují míru angažovanosti, se potvrdily závěry formulované na základě výzkumů provedených v USA [viz např. Gil de Zúñiga, Valenzuela 2011; Putnam 2000; Verba, Scholzman, Brady 1995], že hlavní proměnnou, která ovlivňuje občanskou angažovanost, je vzdělání respondentů. Tím byla potvrzena H1. V Česku byli vysokoškolsky vzdělaní respondenti v celkovém pohledu nejvíce angažovanou skupinou (81 % angažovaných), společně s příslušníky vyšší třídy¹⁹ (82 % angažovaných). Naopak lidé

se základním vzděláním a lidé se středním vzděláním bez maturity se angažovali mnohem méně. Tyto diference se projeví i u každé jednotlivé dotazované aktivity, vysokoškoláci se významně aktivněji účastnili pěti ze šesti dotazovaných aktivit (finanční sbírka, podpis petice, veřejné projednávání k některému z místních problémů, dobrovolná akce a místní referendum). S ohledem na konstrukci proměnné „socioekonomický status“ lze tedy ze skupiny základních sociodemografických proměnných označit vzdělání za proměnnou s klíčovým vlivem na úroveň občanské angažovanosti.

Další proměnnou, která ovlivňuje míru angažovanosti, je na základě výsledků analýzy věk. Významně méně aktivní byli při různých aktivitách mladí lidé do 24 let věku, naopak neaktivnější byli třicátníci. Ostatní věkové skupiny z hlediska aktivity nijak extrémně nevybočovaly. Ukázalo se tedy, že angažovanost občanů roste z počátečních podprůměrných hodnot ke svému maximu, které se nachází mezi 30–39 rokem, aby pak poklesla na průměrné hodnoty a udržela se tam. Pro mladší věkové kategorie platí, že za jejich nižší účastí lze vysledovat vliv nižšího (byť dočasně) vzdělání. Pokud platí, že neaktivnější skupinou obyvatel vůbec jsou vysokoškoláci, mezi mladými lidmi do věku přibližně 21–22 let nelze toto vzdělání očekávat, přičemž pro interpretaci není rozhodující, zda jim chybí dovednosti a znalosti či není ještě plně zformována jejich společenská pozice – viz interpretace vlivu vzdělání dle Hillygus [2005]. Tuto tezi ostatně potvrzuje i další zjištěný významný rozdíl, kterým je nižší angažovanost studentů. Pokles míry angažovanosti u osob nad 40 let může být interpretován vlivem formování jejich postojů před rokem 1989, kdy byla angažovanost ideologizována a odmítána, což se u této generace může projevat dodnes [Frič, Pospíšilová et al. 2010; Vajdová 1997, 1999]. Projevuje se zde tedy kohortní efekt. Ostatní proměnné mají na míru občanské angažovanosti omezený vliv, případně nelze zjištěné rozdíly jednoznačně interpretovat (např. dvacetiprocentní rozdíl v angažovanosti mezi obyvateli sídel s 20 000–49 999 obyvateli a s 50 000–99 999 obyvateli).

Také se potvrdila teze [Inglehart 1997 in Scheufele, Shah 2000], že občané, kteří jsou více spokojeni se svým životem,

se účastní akcí podporujících veřejný zájem více než občané méně spokojeni. Spokojenost respondentů, kteří se zúčastnili alespoň jedné z akcí, byla celkově vyšší než spokojenost respondentů, kteří byli úplně neaktivní. Tento zaznamenaný rozdíl potvrzuje H2. Rozdíly v tomto hodnocení vynikly, pokud se věnovala pozornost jednotlivým aktivitám. „Spokojení“ respondenti byli neaktivnější v případě všech akcí kromě demonstrací a aktivit, které bylo možné uvést v odpovědi „jiné“. Méně spokojení lidé se tedy více účastní akce, kde projevují svůj nesouhlas (demonstrace), což lze vnímat jako potvrzení vlivu životní spokojenosti na účast na veřejných akcích. Nízkou angažovanost „nespokojených“ při finančních sbírkách nelze dát do souvislosti s jejich nízkými příjmy, neboť „nespokojení“ s různou úrovní příjmů se účastní finančních sbírek téměř stejně, dokonce jedinou skupinou, která se finančních sbírek účastní významně méně, jsou nespokojení s vyššími měsíčními příjmy domácnosti (35 000–49 999 Kč). Spokojenost tedy pozitivně působí na účast na „pozitivně“ zaměřených veřejných akcích. Konečně potvrzením předpokladu podmíněnosti dobrovolného veřejného angažmá životní spokojeností jsou odpovědi respondentů na otázku, ve které byl akcentován dobrovolný zájem o rozhodování o problému v místě bydliště (spokojení měli vyšší zájem).

Jestliže by v případě problému v místě bydliště bylo aktivních více respondentů (alespoň jeden aktivní krok by v takovém případě podniklo 73 % respondentů), než kolik jich nějakou formu veřejné aktivity vykonalo v posledních pěti letech (61 % respondentů), je nutné pamatovat, že se jedná pouze o deklarované chování. Jak upozorňuje Marada [2000], deklarovaná ochota k participaci vychází z pocitu subjektivní kompetence aktérů. Jejich reálné dispozice ale mohou být jiné a plánovaná aktivita nemusí být naplněna. Tento fakt lze považovat za jedno z vysvětlení onoho 12% rozdílu, i když vzhledem ke konstrukci otázek v dotazníku nelze vyloučit ani jiné příčiny – zejména vliv důležitého problému v místě bydliště, který byl respondentům v dotazníku nabízen jako příčina hypotetické aktivity v budoucnu.

literatura

- Atlas of European Values. 2011. „European Maps.“ [online]. Atlas of European Values [cit. 15. 3. 2017]. Dostupné z: <http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/home.php>
- Bernard, Josef. 2007. „Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu.“ Pp. 27–46 in Pavel Nejdrl, Daniel Čermák (eds.). *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Bjornskov, Christian. 2003. „The Happy Few: Cross-Country Evidence on Social Capital and Life Satisfaction.“ *Kyklos* 56 (1): 3–16. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6435.00207>.
- Červenka, Jan. 2016. *Názory na podílení se občanů na rozhodování – únor 2016*. [online]. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR [cit. 13. 1. 2017]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/yb46czxk>.
- Diener, Ed, Richard E. Lucas. 2000. „Subjective Emotional Well-being.“ Pp. 325–337 in Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones (eds.). *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press.
- Domański, Henryk. 2013. „Aktywność protestacyjna w krajach europejskich.“ *Studia Polityczne* 32: 163–194.
- Eichhorn, Jan. 2012. „Context Matters – The Effect of National-

- Level Factors on the Relationship between Socio-Demographic Characteristics of Individuals on Their Life-Satisfaction." *World Values Research* 5 (2): 26–45.
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer. 2000. „Happiness, Economy and Institutions." *The Economic Journal* 110 (466): 918–938. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-0297.00570>.
- Frič, Pavol, Tereza Pospíšilová, Jiří Tošner, Martin Vávra. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes, Hestia.
- Gil de Zúñiga, Homero, Sebastián Valenzuela. 2011. „The Mediating Path to a Stronger Citizenship: Online and Offline Networks, Weak Ties, and Civic Engagement." *Communication Research* 38 (3): 397–421. <http://dx.doi.org/10.1177/0093650210384984>.
- Hamplová, Dana. 2006. „Životní spokojenost, štěstí, a rodinný stav v 21 evropských zemích." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (1): 35–55.
- Harrebye, Silas, Anders Ejrnæs. 2015. „European patterns of participation – How dissatisfaction motivates extra-parliamentary activities given the right institutional conditions." *Comparative European Politics* 13 (2): 151–174. <http://dx.doi.org/10.1057/cep.2013.7>.
- Hillygus, Sunshine D. 2005. „The Missing Link: Exploring the Relationship Between Higher Education and Political Engagement." *Political Behavior* 27 (1): 25–47. <http://dx.doi.org/10.1007/s11109-005-3075-8>.
- Jareš, Adam, Aneta Judová. 2016. *Analýza místních referend 2014*. [online]. Praha: Transparency International – Česká republika [cit. 9. 2. 2017]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/ybqpq2nlr>
- Letki, Natalia. 2004. „Socialization for Participation? Trust, Membership, and Democratization in East-Central Europe." *Political Research Quarterly* 57 (4): 665–679. <http://dx.doi.org/10.2307/3219827>.
- Mansfeldová, Zdenka, Sławomir Nałęcz, Eckhard Priller, Annette Zimmer. 2004. „Civil Society in Transition: Civic Engagement and Nonprofit Organizations in Central and Eastern Europe after 1989." Pp. 100–119 in Annette Zimmer, Eckhard Priller (eds.). *Future of Civil Society. Making Central European Nonprofit-Organizations Work*. Wiesbaden: VS Verlag Für Sozialwissenschaften.
- Marada, Radim. 2000. „Étos, zájmy, dispozice. O sociálních zdrojích občanství." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 36 (4): 387–414.
- Matějka, Ondřej, Jan Krajhanzl, Tomáš Protivínský, Barbora Bakošová. 2015. [online]. *Občanská angažovanost 2015. Mapa české společnosti z hlediska občanské angažovanosti*. Praha: Centrum občanského vzdělávání [cit. 11. 1. 2017]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/y7dut3h4>
- Mička, Pavel (ed.). 2015. *Analýza občanské participace v České republice*. [online]. Praha: Agora CE, o.p.s. [cit. 11. 1. 2017]. Dostupné z: http://www.paktparticipace.cz/file_download/101
- Nekola, Martin. 2004. „Politická podpora v postojích české veřejnosti." Pp. 322–340 in Jiří Kabele (ed.). *Rozvoj české společnosti v Evropské unii I. Sociologie, prognostika a správa*. Praha: Matfyzpress.
- Pilecká, Jarmila. 2016. *Angažovanost občanů a zájem o politiku – únor 2016* [online]. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR [cit. 13. 1. 2017]. Dostupné z: <https://tinyurl.com/y8qyqjbc>.
- Prudký, Libor. 2005. „Veřejnost a participace na veřejných aktivitách." Pp. 38–65 in Pavol Frič, Martin Nekola, Libor Prudký (eds.). *Veřejnost a elity jako aktéři modernizace*. Praha: CESES FSV UK.
- Putnam, Robert D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, Robert D. 2001. „Social Capital: Measurement and Consequences." *ISUMA – Canadian Journal of Policy Research* 2 (1): 41–51.
- Rakušanová, Petra. 2005. *Civil society and civic participation in the Czech Republic*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Rakušanová, Petra, Blanka Řeháková. 2006. *Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Scheufele, Dietram A., Dhavan V. Shah. 2000. „Personality Strength and Social Capital." *Communication Research* 27 (2): 107–131. <http://dx.doi.org/10.1177/009365000027002001>.
- Smith, Michael L. 2009. „The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 45 (3): 487–517.
- Šafr, Jiří, Markéta Sedláčková. 2006. *Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Šolcová, Iva, Vladimír Kebza. 2005. „Prediktory osobní pohody (well-being) u reprezentativního souboru české populace." *Československá psychologie* 49 (1): 1–6.
- Uslaner, Eric. M., Mitchell Brown. 2005. „Inequality, Trust, and Civic Engagement." *American Politics Research* 33 (6): 868–894. <http://dx.doi.org/10.1177/1532673X04271903>.
- Vajdová, Zdenka. 1997. *Politická kultura lokálních politických elit: srovnání českého a východoněmeckého města*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 40 s.
- Vajdová, Zdenka. 1999. „Starostové v obcích a městech v sedmém roce existence samosprávy." Pp. 31–46 in Antoine Marès (ed.). *Vznikání demokratické praxe v České republice*. Praha: CEFRES.
- Vajdová, Zdenka, Jana Stachová. 2005. „Politická kultura české populace v regionálním rozměru." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 41 (5): 881–901.
- Valenzuela, Sebastián, Namsu Park, Kerk F. Kee. 2009. „Is There Social Capital in a Social Network Site?: Facebook Use and College Students' Life Satisfaction, Trust, and Participation." *Journal of Computer-Mediated Communication* 14 (4): 875–901. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1083-6101.2009.01474.x>.
- Verba, Sidney, Norman H. Nie. 1972. *Participation in America: Political democracy and social equality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman, Henry E. Brady. 1995. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Vráblíková, Kateřina. 2009. „Politická participace a její determinanty v postkomunistických zemích." *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 45 (5): 867–897.

Petr Osoba absolvoval magisterské studium sociální geografie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy, tamtéž nyní dokončuje i doktorské studium. V Institutu evaluací a sociálních analýz (INESAN) je zodpovědný za výzkumné projekty z oblasti občanské společnosti, kam spadá i výzkum občanské angažovanosti. Mezi jeho další výzkumné zájmy patří problematika sociálního vyloučení, přeshraniční spolupráce municipalit či vybrané otázky historické geografie. Lze jej kontaktovat na adrese: petr.osoba@inesan.eu

poznámky

¹ Pojmy angažovanost a participace jsou autorem vnímány jako synonyma.

² Pro srozumitelnost je nutné přiblížit konstrukci dvou proměnných, socioekonomického statusu a politické orientace. Z hlediska socioekonomického statusu byli respondenti rozděleni pomocí ABCDE klasifikace do pěti tříd: (1) třída sociálně slabých – základní vzdělání, nejnižší čistý měsíční příjem, vykonávající rutinní pracovní činnost bez samostatných rozhodovacích pravomocí; (2) nižší třída – základní nebo střední vzdělání, podmediánový čistý měsíční příjem, vykonávající rutinní pracovní činnost bez samostatných rozhodovacích pravomocí; (3) nižší střední třída – středoškolské vzdělání, přibližně mediánový čistý měsíční příjem, vykonávající zaměstnání vyžadující kvalifikaci a odbornost, bez samostatných rozhodovacích pravomocí; (4) vyšší střední třída – středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání, nadmediánový až průměrný čistý měsíční příjem, vykonávající zaměstnání vyžadující kvalifikaci a odbornost, se samostatnými rozhodovacími pravomocemi; (5) vyšší třída – vysoký stupeň dosaženého vzdělání (typicky vysokoškoláci), nadprůměrný čistý měsíční příjem, vykonávající zaměstnání vyžadující kvalifikaci a odbornost, se samostatnými rozhodovacími pravomocemi. Politická orientace respondentů byla zjišťována jejich sebezřazením na jedenáctibodové levo-pravé škále, kde stupně 1–5 označovaly levicovou, 6 středovou a 7–11 pravicovou politickou orientaci.

³ Testováno pomocí χ^2 (chí-kvadrát) testu.

⁴ Skupina respondentů se základním vzděláním se se skupinou respondentů ve věku 18–19 let z velké části překrývá. Ve zmiňované věkové skupině dosáhlo pouze na základní vzdělání – v mnoha případech zřejmě prozatím – 75 % respondentů. Dále je nutné připomenout, že v pří-

padě nejmladší skupiny respondentů spadá většina sledovaného období posledních pěti let do období jejich nezletilosti, což je limitujícím faktorem (např. z hlediska zaměstnání a příjmů, pro účast v referendu platí i zákonné omezení spojené s věkem voličů).

⁵ Testy byly provedeny pomocí tabulek se třemi proměnnými.

⁶ Nižší střední závislost, Kendallovo tau $c = 0,22$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

⁷ Nízká závislost, Kendallovo tau $c = -0,14$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

⁸ Nízká závislost, Kendallovo tau $c = 0,13$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

⁹ Triviální závislost, Kendallovo tau $c = 0,07$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

¹⁰ Nízká závislost, Kendallovo tau $c = 0,13$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

¹¹ Testy byly provedeny pomocí tabulek se třemi proměnnými.

¹² Pro sílu vztahu jednotlivých proměnných viz poznámky 6, 7 a 8.

¹³ Zjišťováno pomocí tabulek se třemi proměnnými.

¹⁴ Triviální závislost, Kendallovo tau $c = 0,07$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

¹⁵ Zjišťováno pomocí tabulek se třemi proměnnými.

¹⁶ Nízká závislost, Kendallovo tau $c = 0,11$, statisticky významné ($\alpha = 0,05$).

¹⁷ Zjišťováno pomocí tabulek se třemi proměnnými.

¹⁸ Podle údajů Transparency International se v letech 2009–2013 konalo na území Česka úhrnem pouze 106 místních referend (Jareš, Judová 2016).

¹⁹ Která je z definice tvořena také zejména vysokoškolsky vzdělanými osobami.

Nenápadný dokument o české sociologii: Periodikum *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica*, jeho rysy a proměny¹

Kateřina Holubová, Adéla Javůrková, Jakub Mlynář, Renáta Topinková, Katedra sociologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

Inconspicuous Documentary about Czech Sociology: Periodical *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica*, its Features and Transformations

Extended abstract:

The goal of this article is to contribute to the study of the history of Czech sociology by examining the journal *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica – Studia Sociologica* (AUC StS), published by the Department of Sociology, Faculty of Arts, Charles University. After almost 50 years of its existence, this less-known periodical can be viewed as documentary evidence on the developments and transformations in a part of Czech (or Czechoslovak) sociology. We account for the journal's main characteristics and discuss its position and role in Czech sociology. In addition to standard procedures of content analysis, we employ the innovative method of citation network analysis. Accordingly, one of the paper's important goals is to assess the adequacy of the methods applied for addressing research questions of this kind.

Citation network analysis helps us identify the co-citation structure of periodicals and the influence of individual authors or works on a disciplinary field. We employed it primarily to determine the most frequently cited authors and mutual citations in AUC StS. The data was obtained through transcription of bibliographic references at ends of articles (for more recent volumes) or in footnotes (for older volumes). The dataset contains 2637 authors and 5082 citations. Citation network analysis proved adequate for the purpose, providing comprehensive and intelligible results. It can be applied for comparison with similar studies of other periodicals or publications.

Czechoslovak and Czech sociology as a whole was profoundly influenced and shaped by the political transformations around the year 1968 (Soviet military invasion of Czechoslovakia following a period of political liberalization) and 1989 (end of the communist regime in Czechoslovakia during so-called Velvet Revolution). The inception of AUC StS was a result of a conjuncture in Czech sociology in the 1960s. Our analysis of the periodical confirmed the expected effects of the historic turn in 1989. Considerably more book reviews were published before the Velvet Revolution, whereas the number of full articles increased after 1989. Marx, Engels and Lenin were the most frequently cited international authors before 1989, superseded by Giddens, Beck and Luhmann. "Western" sociology classics (Durkheim, Weber etc.) only began to be frequently cited after the revolution. Among Czech authors, J. Buriánek, M. Petrusek and J. Šubrt were the most frequently cited throughout the history of AUC StS.

A total of 86 individuals (45 men and 41 women) contributed to the 21 issues of AUC StS, mostly Czech sociologists. Given its structure of authors, AUC StS (as opposed to the Czech Sociological Review, for instance) has remained a genuinely Czech periodical, even in the most recent years. Mean age of authors grew from one issue to another until the year 2006, which can be explained by a stable circle of a few active contributors. In contrast, mean age decreased considerably over the past decade. E. Urbánek, J. Sedláček and J. Buriánek were the most productive contributors.

Papers on sociological theory dominate the journal's structure of topics. After 1989, attention to empirical research grew at the expense of sociological tradition (i.e. particular schools and streams). The trends in article topics exhibit diminishing focus on social structure and stratification, history of Czech and Slovak sociology or general research methodology, on one hand, and growing interest in specialized areas of sociological inquiry, and in particular social transformation and modernization, social deviance and pathology, or environmental problems.

Our comprehensive analysis demonstrates AUC StS as a journal of a relatively stable orientation, in terms of both authors and topics. It reveals some trends that might arguably be ascribed to Czech sociology as a whole, with structure of authors cited clearly shifting from "East" to "West" and an increasing diversity of sources cited. The growing interest in modernization and transformation of Czech society and in empirical research in special areas of social reality can be viewed as another trend that has affected all of Czech sociology over the past quarter century.

Keywords: Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica – Studia Sociologica; content analysis; citation network analysis; Czech sociology; sociological journals

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2017.2.15.393>

Úvod

Ačkoli bylo v komplexním mapování poválečných dějin české a československé sociologie již podniknuto mnohé [souborně Nešpor a kol. 2014; Skovajsa, Balon 2017], bílá místa zůstávají. Cílem našeho článku je obohatit tuto oblast zaměřením na časopis *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica – Studia Sociologica*, který vydává Katedra sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy od roku 1968. Hlavním důvodem je skutečnost, že zevrubnější analýza tohoto periodika dosud chybí, což je zapříčiněno i jeho poměrně špatnou dostupností (zvláště starších čísel). Domníváme se, že *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica* jsou ve svém celku významným a neprávem opomíjeným pramenem, který lze po bezmála 50 letech existence již považovat i za dokument vývoje a peripetii české (resp. československé) sociologie, byť jen v jejím užším výseku. V naší studii přiblížíme základní rysy tohoto periodika a zhodnotíme jeho pozici a význam v rámci české sociologie. Využíváme pro tyto účely nejen obvyklých a ověřených postupů obsahové analýzy, ale také metodologicky inovativního uplatnění analýzy citačních sítí. Jedním z podstatných záměrů textu je tedy také posouzení vhodnosti využitých metod pro zodpovídání podobných výzkumných otázek, jež by mohlo posloužit rozvoji dalšího zkoumání.

***AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica* v kontextu**

Časopisecké řady pod hlavičkou *Acta Universitatis Carolinae* (AUC), vydávané Univerzitou Karlovou v Praze, odrážejí pluralitu oborů pěstovaných na jejich jednotlivých fakultách. V řadě *AUC Philosophica et Historica* jsou publikovány převážně monotematické soubory prací ze společenských vědních oborů: historiografie, filozofie, psychologie, pedagogiky, sociologie, etnologie či muzikologie. Jednotlivé obory vydávají v časopisecké řadě *AUC Philosophica et Historica* samostatná čísla, která se víceméně periodicky střídají a odlišeny jsou latinským podtitulem, jako např. *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica* (dále jen *AUC StS*), která jsou předmětem našeho zájmu v tomto článku.

Vznik *AUC StS* je přímým výsledkem vzepětí české sociologie, k němuž došlo v Československu 60. let 20. století [srov. Voříšek 2012; Nešpor a kol. 2014: 299–358]. Katedra sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze byla založena počátkem akademického roku 1965/1966 [viz Sedláčková, Mlynář 2015]. Jednotlivé sborníky vydávané v řadě *AUC StS* charakterizoval Eduard Urbánek v roce 1988 tak, že „mají obsah členěný jako v odborném časopise. Obsahují studie a stati, zprávy, informace a recenze.“ [Urbánek 1988: 237] Za odborný časopis jsou nicméně *AUC StS* formálně považována až v posledních několika letech. Tato proměna patrně souvisí i se sémantickým posunem významu termínu „sborník“, který plyne ze stávajícího systému hodnocení vědy: preferovány jsou právě časopisecké a monografické publikace.

Do srpna 1968, který zahájil dvacetileté období útisku domácí sociologie, stačilo vyjít pouhé jedno číslo *AUC StS*. Autorsky se na něm podílela většina významných osobností spjatých se vznikem katedry: Eduard Urbánek, Jiřina Šiklová i Jan Sedláček. Ambiciózně působící druhé číslo, vydané kompletně v angličtině a zahrnující také bibliografii dosavadní čes-

ké a slovenské sociologické produkce, je z dnešního pohledu poněkud smutným dokladem zmařených snah o navázání blízkých kontaktů se světovou sociologií. Nikoliv snad z hlediska své kvality, ale spíše oním nadějným vykročením, kterým se zřejmě mělo – v době publikace však už patrně nemohlo – stát. Nasvědčuje tomu i úvodní slovo Miloslava Petruska, datované květnem 1968: „Cíle tohoto čísla jsou tedy skromné: pokud se mu podaří poskytnout čtenáři přehled o způsobech, jimiž určité množství československých sociologů přistupuje k některým aspektům sociální reality, o současném stavu některých sociologických disciplín, a možná i stimulovat jeho zájem o kontakt a diskusi s československými sociology, jeho účel bude zcela naplněn.“ [Petrusek 1969; překlad z angličtiny autoři] Za zmínku stojí, že součástí *AUC StS II* je také přetisk přednášky Petera L. Bergera [1969; česky 2016], kterou na pražské FF UK přednesl v roce 1967. I z jeho slov vyplývá naděje vkládaná v budoucí obnovení a rozvoj vzájemných kontaktů mezi „západní“ a „východní“ sociologií, respektive sociologií marxistickou a nemarxistickou. Ačkoli první tři čísla byla s největší pravděpodobností připravena ještě v období pražského jara, nejpozději od roku 1970 už jsou i na *AUC StS* patrné dopady politických změn, jak ještě uvidíme dále.

Stejně jako sociologické pracoviště na FF UK i samotná publikační řada *AUC StS* přežila léta normalizace², kdy jednotlivé sborníky víceméně pravidelně vycházely („v několikaletých intervalech“, jak uvádí Urbánek [1988: 237]). Před rokem 1989 vydávala toto periodikum přímo Univerzita Karlova, od roku 1990 přechází vydávání pod nakladatelství Karolinum. Jelikož se v tomto článku zaměřujeme na charakteristiku a rozbor *AUC StS* především z hlediska jeho obsahu, nemůžeme se zde bohužel obsírněji věnovat širšímu kontextu vzniku periodika a průběhu jeho vydávání z historického hlediska, třebaže by to jistě bylo přínosné. Rozsah článku by tak ovšem neúnosně narostl a tento úkol zůstává záměrem pro další výzkum. Snaha autorů doplnit tuto sekci alespoň částečně archivními prameny byla prozatím zakončena vyjádřením zaměstnankyně Ústavu dějin UK a archivu UK, že v archivních fondech se žádné dokumenty spjaté se zrodem tohoto periodika nenacházejí [soukromá korespondence, 25. 4. 2016].

Metodologie

Cíl našeho výzkumu spočíval v kvantifikovatelném zmapování základních rysů periodika, jeho tematické, autorské a citační struktury a zasazení těchto výsledků do kontextu dějinného vývoje periodika, potažmo vývoje české sociologie jako takové. S tímto záměrem jsme jako metodu výzkumu zvolili obsahovou analýzu, jejíž vhodnost pro takovéto účely byla již několikrát ověřena dalšími výzkumníky [Janák 2011; Janák, Klobucký 2014]. V rámci analýzy citační struktury periodika jsme využili rovněž metodu analýzy citačních sítí, která v souvislosti s obsahovou analýzou odborné tištěné produkce představuje inovativní postup (podrobněji viz dále v tomto oddíle).

Za analytickou jednotku byl považován každý text publikovaný v periodiku (s výjimkou úvodníků) od vzniku časopisu v roce 1968 až do roku 2016. Vzhledem k očekávaným rozdílům ve výsledcích před a po roce 1989 jsou data ve většině případů analyzována s ohledem na srovnání těchto dvou období.

Příprava dat zahrnovala metodu uzavřeného kódování, a to u proměnných třídících texty podle typu textu, tematického

Tabulka 1. Přehled čísel AUC StS vydaných mezi lety 1968 a 2016

Číslo	Datace / rok vyd.	Náklad	Editor/ka	Název
I	1968/1968	700	Neuveden/a	Problémy soudobé sociologie
II	1969/1969	Neuveden	Neuveden/a	Topical problems of Czechoslovak sociology
III	1970/1970	Neuveden	Neuveden/a	Příspěvky k dějinám sociologie
IV	1973/1973	700	Antonín Vaněk	K metodologické problematice soudobé sociologie
V	1975/1975	700	Eva Mošnová	Studie ze sociologie průmyslu a organizace
VI	1977/1977	700	Eva Mošnová	Aktuální problémy socialistického životního způsobu
VII	1983/1986	750	Eduard Urbánek	Aktuální otázky sociologické metodologie
VIII	1984/1986	750	Eduard Urbánek	Bedřich Engels a aktuální problémy marxisticko-leninské sociologie
IX	1992/1992	700	Eduard Urbánek	Studie z dějin sociologie a sociologické teorie
X	1994/1995	700	Eduard Urbánek	Proměny soudobé sociologie
XI	1996/1998	400	Jiří Šubrt	K sociologické reflexi modernizace
XII	1997/2000	400	Jiří Šubrt	Společenské procesy a jejich aktéři
XIII	2001/2003	300	Jiří Šubrt	Aktér, instituce, společnost
XIV	2004/2006	300	Jiří Šubrt	Organizace, rozhodování, řád a změna
XV	2006/2009	300	Jiří Šubrt	Aktéři, systémy, rizika
XVI	2009/2013	200	Miloslav Lapka, Jan Vávra, Jiří Šubrt	Naše společná přítomnost I
XVII	2011/2013	200	Jiří Buriánek	Nerovnosti a rizika
XVIII	2012/2014	Neuveden	Jiří Buriánek	Studies on Criminology
XIX	2013/2014	200	Jan Vávra, Zdenka Sokolíčková, Miloslav Lapka	Naše společná přítomnost II
XX	2014/2015	Neuveden	Dana Hamplová	Zdraví, rizikové chování a životní styl
XXI	2016/2016	Neuveden	Jiří Vinopal	Sociologie na hranicích: Tradiční a rozvíjející se témata v dnešní sociologii

Table 1. Overview of AUC StS issues from 1968 to 2016

Issue	Vol./year of publication	Copies	Editor	Title
I	1968/1968	700	N/A	Problems of Contemporary Sociology
II	1969/1969	N/A	N/A	Topical Problems of Czechoslovak Sociology
III	1970/1970	N/A	N/A	Contributions on History of Sociology
IV	1973/1973	700	Antonín Vaněk	Methodological Issues of Contemporary Sociology
V	1975/1975	700	Eva Mošnová	Studies in Industrial and Organisational Sociology
VI	1977/1977	700	Eva Mošnová	Current Issues of Socialist Lifestyle
VII	1983/1986	750	Eduard Urbánek	Current Issues of Sociological Methodology
VIII	1984/1986	750	Eduard Urbánek	Friedrich Engels and Current Issues of Marxist-Leninist Sociology
IX	1992/1992	700	Eduard Urbánek	Studies in History of Sociology and Sociological Theory
X	1994/1995	700	Eduard Urbánek	Transformations of Contemporary Sociology
XI	1996/1998	400	Jiří Šubrt	Sociological Reflection of Modernization
XII	1997/2000	400	Jiří Šubrt	Social Processes and Their Actors
XIII	2001/2003	300	Jiří Šubrt	Actor, Institutions, Society
XIV	2004/2006	300	Jiří Šubrt	Organisations, Decision Making, Order and Change
XV	2006/2009	300	Jiří Šubrt	Actors, Systems, Risk
XVI	2009/2013	200	Miloslav Lapka, Jan Vávra, Jiří Šubrt	Our Shared Present I
XVII	2011/2013	200	Jiří Buriánek	Inequalities and Risks
XVIII	2012/2014	N/A	Jiří Buriánek	Studies on Criminology
XIX	2013/2014	200	Jan Vávra, Zdenka Sokolíčková, Miloslav Lapka	Our Shared Present II
XX	2014/2015	N/A	Dana Hamplová	Health, Risk Behaviour and Lifestyle
XXI	2016/2016	N/A	Jiří Vinopal	Boundaries of Sociology: Traditional and Developing Topics in Contemporary Sociology

typu a tematického centra. Proměnná *typ textu* zahrnuje kategorie stať, zpráva, recenze a ostatní. Jedná se o třídění textů uplatňované přímo v analyzovaném periodiku, nebylo zde tedy potřeba vytvářet konkrétní definice jednotlivých kategorií. Jinak tomu bylo při určování tematického typu zahrnující kategorie sociální realita, sociologická tradice, sociologická teorie a epistemologie, metodologie empirického výzkumu a jiné. Kódovací klíč s definicemi byl v tomto případě převzat z Janákovy textu [2011], a to na základě shody výzkumníků o vyčerpávajícím a funkčním charakteru navrženého kódovacího klíče. Tematická centra byla kódována dvojím způsobem: v prvním případě byl využit seznam 29 tematických center podle Janáka a Klobuckého [2014], ve druhém případě byl pro účely porovnání kvality kódovacího klíče využit rovněž seznam 24 tematických center převzatých z mezinárodní databáze ProQuest.³ Během kódování tematických typů a center jsme využili postup systematického rychlého pročtení textu popsany v Janákově článku [2011].

Interkodérská reliabilita byla testována pomocí pokročilého koeficientu Scottova π [Scott 2009: 347–349], jenž je považován za jeden z nejpoužívanějších [Janák, Klobucký 2014; Janák 2011; Kirilenko, Stepchenkova 2016]. Koeficient je koncipován pro potřeby testování nominálních dat a shody dvou kodérů, čímž odpovídá nárokům naší analýzy, navíc byl jako první navržen s ohledem na teorii pravděpodobnosti, v rámci výpočtu tedy zohledňuje rovněž náhodnou shodu kodérů [Riffe, Lacy, Fico 2014]. Scottovo π může nabývat hodnot od 1,0 (absolutní shoda kodérů) do -1,0 (absolutní neshoda kodérů), přičemž čím blíže je výsledek nule, tím větší roli hraje při kódování náhoda než kvalita definic kódovacího klíče [Riffe, Lacy, Fico 2014: 116]. Hodnota Scottova π pro proměnnou *tematický typ* se v případě našeho výzkumu rovná 0,84, což poukazuje na značnou shodu kodérů, resp. na kvalitu definic kódovacího klíče a procesu kódování. V případě tematických center je třeba vymezit kritérium, podle něhož je možné určit, co lze k výpočtu reliability považovat za shodu kodérů a co nikoli – k jednomu textu je totiž možné přiřadit více kódů najednou. V podobných výzkumech tuto skutečnost zohledňují i další autoři [Janák, Klobucký 2014; Janák 2011]. V našem případě byla za shodu kodérů považována alespoň poloviční shoda v přiřazených kódech k jednotce u každého z kodérů.⁴ Za těchto podmínek dosahovala interkodérská reliabilita hodnoty 0,82 pro kódovací klíč převzatý od Janáka a Klobuckého [2014], při použití klíče dle databáze ProQuest pak 0,84, což svědčí o uspokojivé kvalitě obou kódovacích klíčů a procesu kódování jako takového.

Za účelem podrobnější charakteristiky zkoumaného periodika jsme se rozhodli uplatnit také analýzu citované literatury pomocí analýzy citačních sítí. Analýza citačních sítí bývá používána k identifikaci kocitační struktury periodik, vlivu konkrétních autorů či děl na oblast dané vědní disciplíny a v neposlední řadě umožňuje také citační strukturu přehledně vizualizovat [Muñoz-Muñoz, Mirón-Valdivieso 2017]. V našem případě byla použita zejména k určení nejčastěji citovaných autorů v předrevolučním a porevolučním období a vzájemných citací mezi autory přispívajícími do *AUC StS*. Za analytickou jednotku byly zvoleny pouze stati, jelikož ostatní typy článků (recenze, zpráva, ostatní) zpravidla žádné zdroje neuvádějí. Vzhledem k rozsahu článku se citační analýza věnuje pouze vnitřní struktuře periodika zachycující změny

spojené s jeho oborovou orientací, tedy z velké části změny profilace a autorů působících uvnitř katedry sociologie FF UK a jejich historických formací. Jelikož časopis *AUC StS* dosud nepatřil mezi periodika indexovaná v rámci citačních databází a jeho digitalizace proběhla až v rámci našeho projektu, jedná se o vůbec první pohled na strukturu citací v periodiku.⁵ Zároveň však proto nelze určit význam periodika (či konkrétních statí) pro obor, tedy kolik citací a odkud články publikované v *AUC StS* obdržely.⁶

Data byla získána prepisem seznamů literatury u novějších čísel a literatury uvedené v poznámkách pod čarou v případě starších čísel. U každé citace byl zaznamenán autor článku, citovaný autor a rok vydání daného čísla *AUC StS*. Pokud to bylo možné, bylo u většiny citovaných autorů ručně dohledáno jejich celé jméno a národnost. Výsledný datový soubor obsahuje 2637 autorů a 5082 citací. Za citace jsou považovány i autocitace, tedy případy, kdy autor článku cituje vlastní dříve publikovaný text, případně text, jehož je spoluautorem. Jako další sledovaná proměnná byla zvolena národnost autorů či země jejich působení, přičemž autorům, jejichž národnost se nepodařilo určit, byla přiřazena kategorie „NA“, tvořící celkem 9 %. Protože se ve struktuře citovaných autorů objevuje přirozený předěl mezi čísly vydanými před rokem 1989 a po roce 1989, interpretujeme výsledky s ohledem na tyto rozdíly.

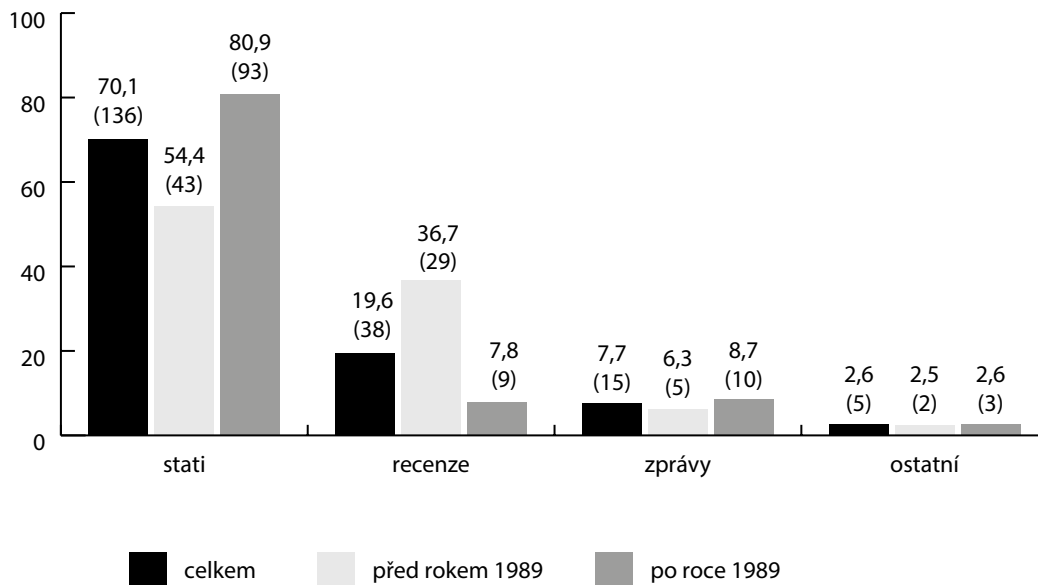
Jelikož jsou některé, zejména pozdější, příspěvky v *AUC StS* kolektivními pracemi více autorů, byly jednotlivým citacím přiřazeny váhy. To znamená, že např. u společného článku autora A s autorem B má každá citace udělená autorem A váhu 0,5 a každá citace udělená autorem B také 0,5, aby v součtu vytvořily jednu citaci v dané kolektivní stati. Tento postup zabraňuje falešnému narůstání počtů citací, kdy by autor citovaný v kolektivní práci čtyř autorů vykazoval čtyři citace, přestože byl ve skutečnosti citován pouze jednou.

Pro účely analýzy byla vytvořena také interaktivní síťová vizualizace citací, dostupná z adresy <https://ksoc.ff.cuni.cz/acta-universitatis-carolinae-studia-sociologica/>. K vytvoření vizualizace i veškerým výpočtům byl použit program Gephi⁷.

Základní popis analyzovaného souboru

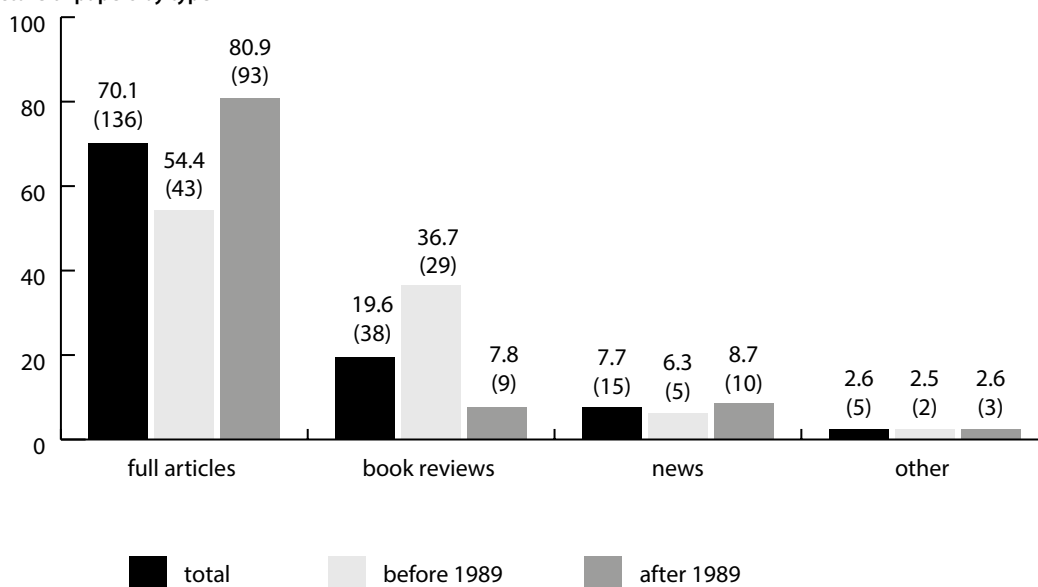
Od vzniku *AUC StS* v roce 1968 vyšlo do roku 2016 zatím celkem 21 čísel, z toho 8 předrevolučních a 13 čísel vydaných po roce 1989. Celkem bylo publikováno 194 různých textů, souhrnně čítajících 4105,5 normostrany (NS)⁸. V číslech předrevolučních je to 79 různých příspěvků s rozsahem 1448,7 NS, po roce 1989 je to 115 příspěvků na 2656,7 NS. Uvedené počty naznačují, že porevoluční čísla jsou objemnější: průměrný rozsah čísel vydaných po roce 1989 je o 23,3 NS větší než u čísel předrevolučních. Je to dáno jednak změnou obsahové struktury periodika, kdy místo recenzí začaly po revoluci obsazovat spíše stati, které jsou ze své podstaty obsáhlejší.⁹ Svůj význam má v tomto případě i tendence k delším seznamům použité literatury, patrná zejména u novějších textů, kterou lze přičítat zejména mnohem snazší dostupnosti odborné literatury, nejen z důvodů historicko-politických, ale také informačně technologických. Historicky neobjemnější je číslo XIII vydané v roce 2003. Jedná se o sborník s názvem *Aktér, instituce, společnost*, který byl vydán k počtě Miloslavu Petruskovi u příležitosti jeho šedesátých pátých narozenin a obsahuje mimo klasické stati, zprávy a recenze navíc tři texty věnované jednomu z nej-

Graf 1. Struktura příspěvků z hlediska typu textu

Poznámka: Podíl z celkového počtu příspěvků uvedený v % (N celkem = 194; N před rokem 1989 = 79; N po roce 1989 = 115); absolutní četnosti jsou uvedeny v závorce.

Graph 1. Structure of papers by type

Note: Percentages of total number of papers (N total = 194; N before 1989 = 79; N after 1989 = 115); absolute frequencies bracketed.

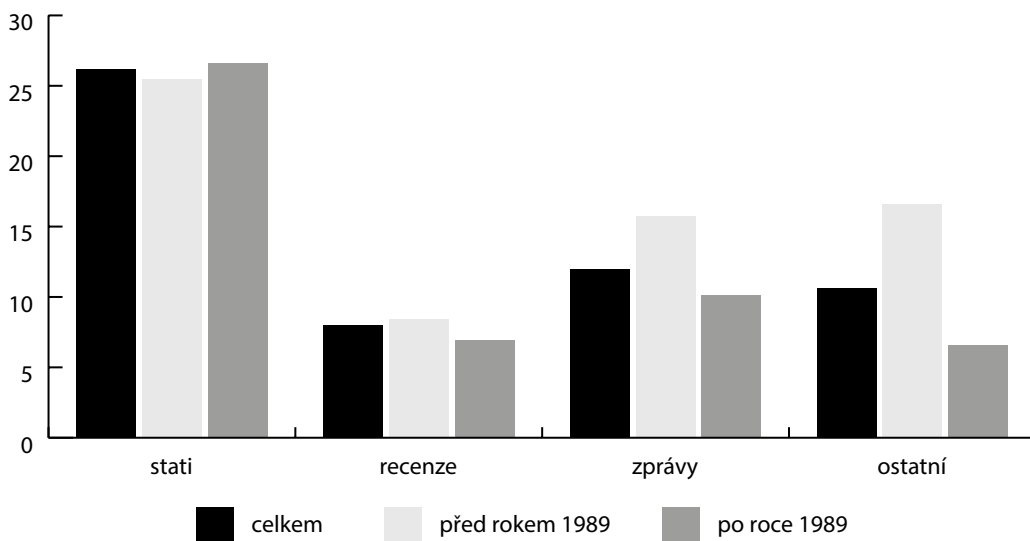
významnějších českých sociologů („Místo Laudatia“, „Proč číst Miloslava Petruska na začátku tisíciletí?“, „Výběrová bibliografie prof. PhDr. Miloslava Petruska, CSc.“).

Časový odstup mezi vydáním jednotlivých čísel se ve většině případů pohyboval mezi 1-3 lety. Na hranici předrevolučního a porevolučního období lze zaznamenat delší časovou prodlevu mezi číslem VIII z roku 1986 a číslem IX z roku 1992. Částečnou odpověď na otázku po příčině delší prodlevy mezi uvedenými čísly poskytuje Urbánek v úvodníku prvního porevolučního čísla: „Katedra sociologie a všichni její pracovníci prošli na podzim roku 1990 konkursem, který znamenal odchod některých členů z katedry a příchod čtyř nových učitelů střední a mladší generace. Sborník, který nyní katedra ve změněném složení připravila, je prvním společným autorským vystoupením v podmínkách teoretického a metodologického

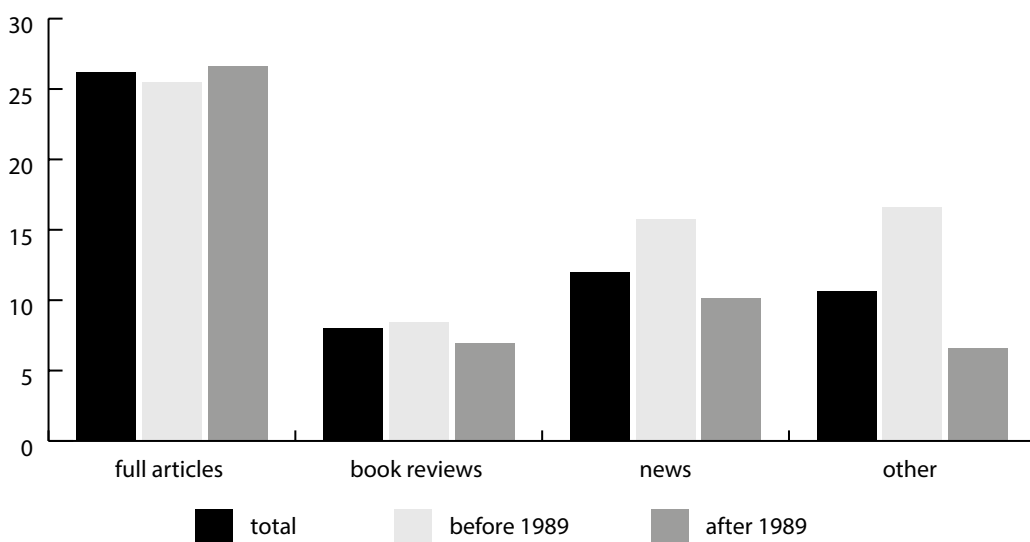
pluralismu a kontaktu se světovou sociologií.“ [Urbánek 1992: 7] Větší odstup mezi zmíněnými čísly tak pravděpodobně spočívá v podstatě porevoluční transformace spojené s potřebou určité reorganizace katedry, ačkoliv je toto vysvětlení pochopitelně jen jedním z možných.

Vývoj *AUC StS* přehledně zachycuje tabulka 1, která obsahuje shrnutí základních informací o jednotlivých číslech. Jak jsme již uvedli, je pravděpodobné, že příprava prvních tří čísel byla nesena duchem pražského jara, ačkoliv do srpna 1968 vyšlo pouze jedno číslo. Změnu spojenou s nástupem normalizace symbolicky odráží postava Antonína Vaňka – jedné z předních figur normalizace české sociologie – jako editora čísla IV, které vyšlo (se zřetelným odstupem) až v roce 1973. Následující dvě čísla v letech 1975 a 1977 k vydání připravila Eva Mošnová, jejímž odborným zaměřením jinak byla marxi-

Graf 2. Struktura příspěvků z hlediska typu textu podle průměrné délky v normostranách

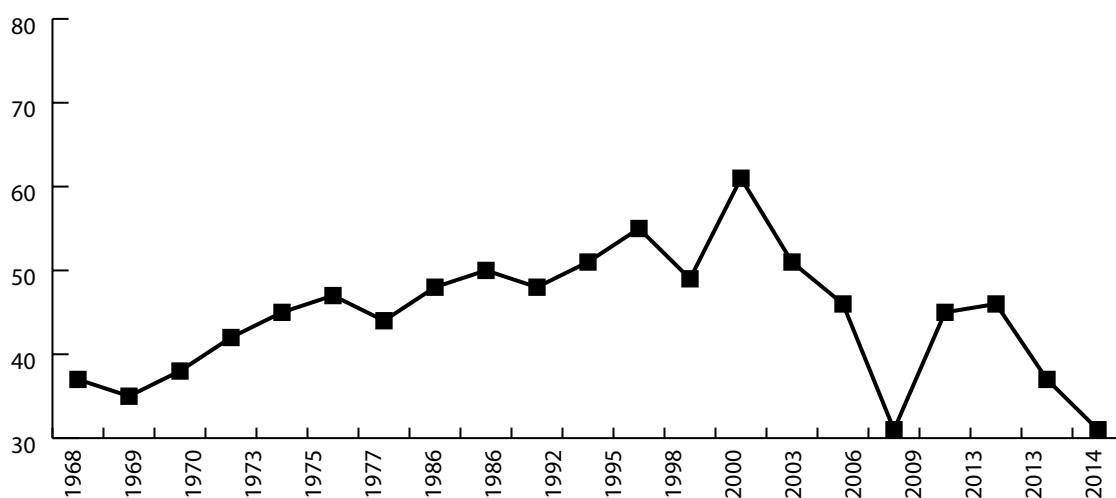

Graph 2. Structure of papers by type (average length in standard pages)

Graf 3. Věková struktura příspěvatelů

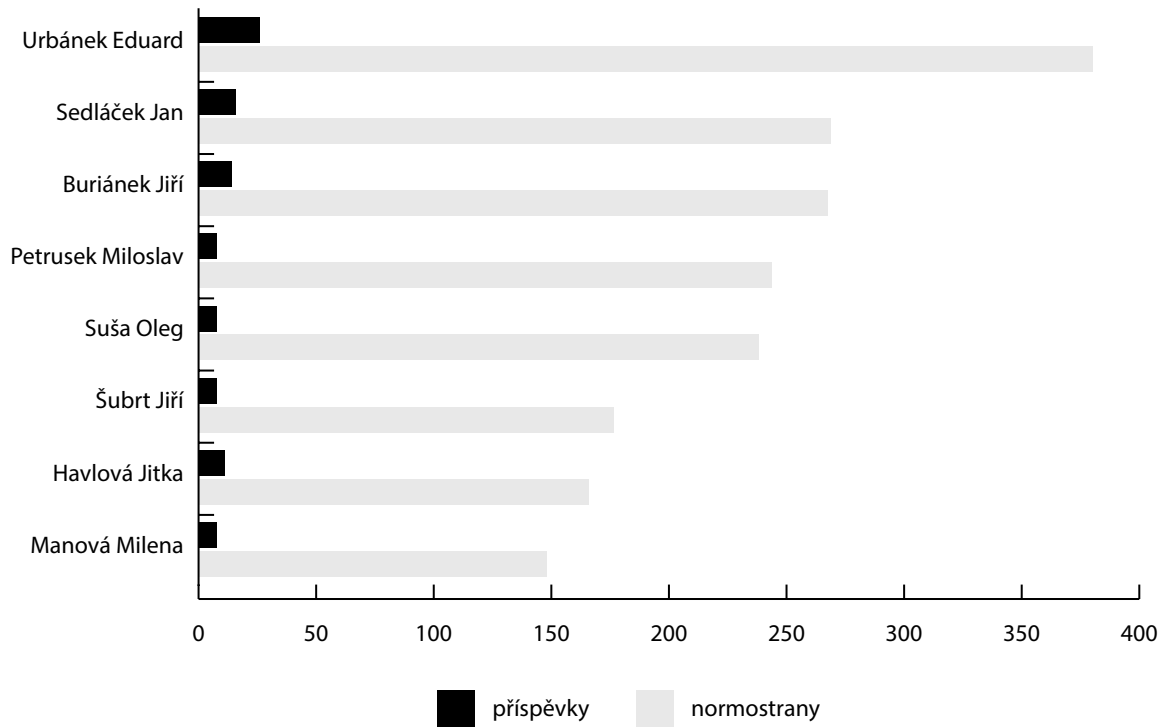
Graph 3. Age structure of authors

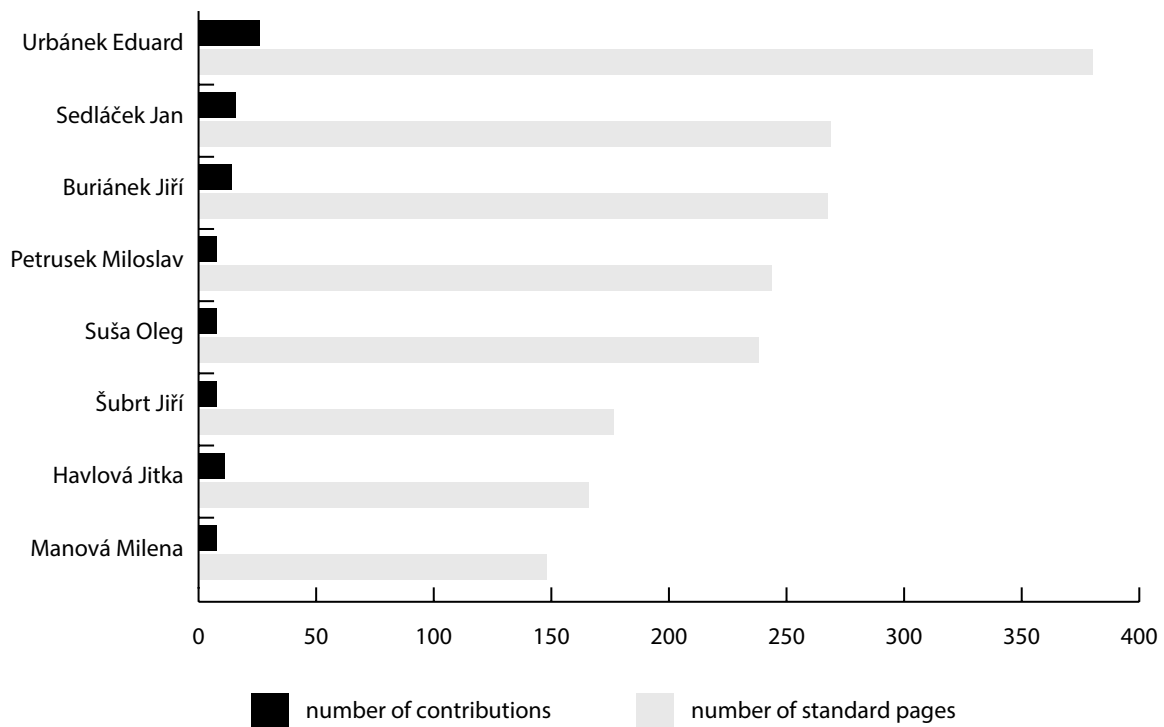
Poznámka: Průměrný věk autorů v době vydání jejich příspěvku v rámci jednotlivých čísel periodika.

Note: Average age of contributors at time of publication, by issue.

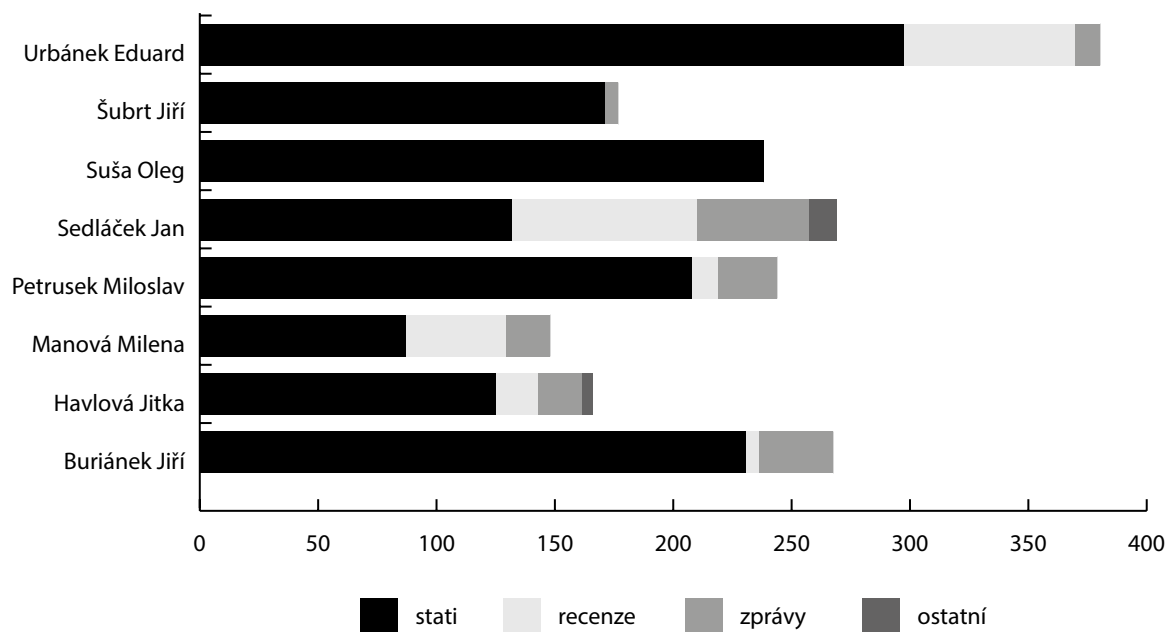
Graf 4. Nejproduktivnější autoři (počet příspěvků a normostran)

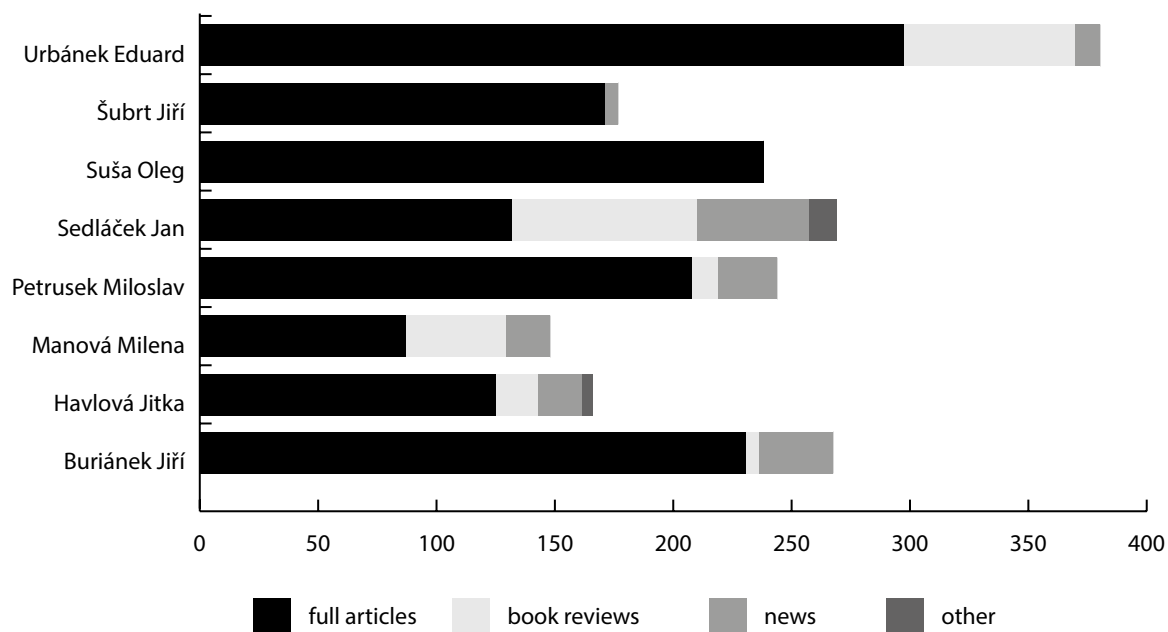
Graph 4. Most productive authors (number of contributions and standard pages)

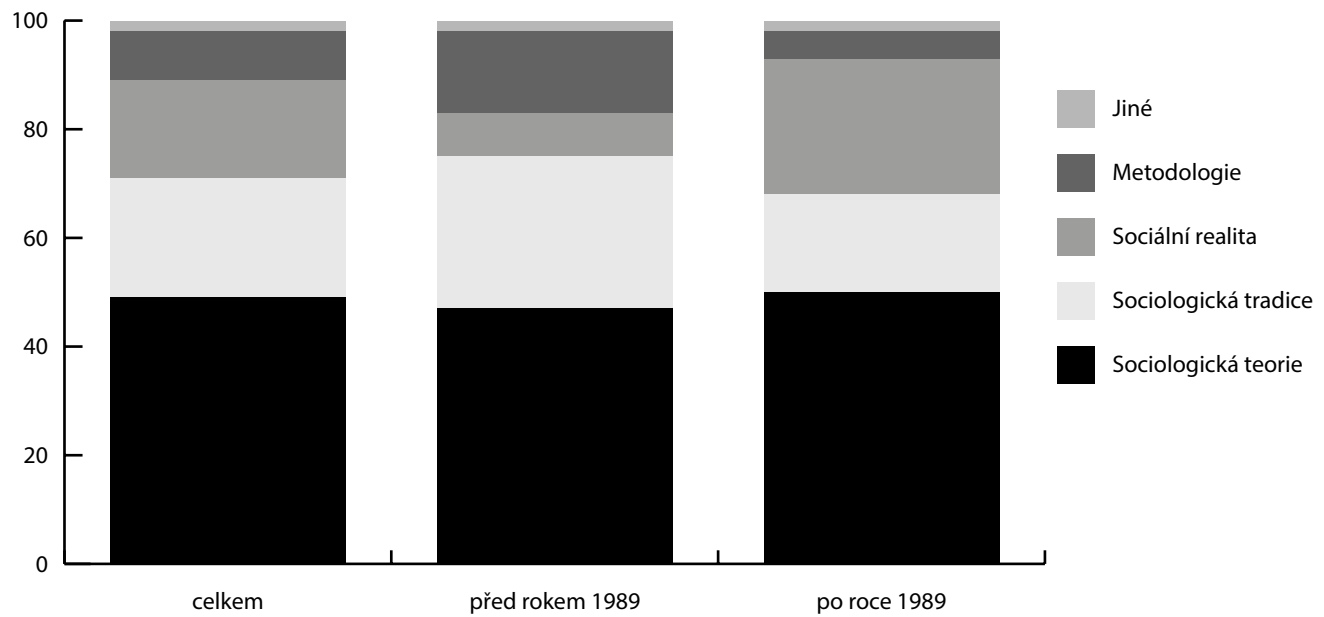
Graf 5. Typy textů u nejproduktivnějších autorů (v normostranách)

Graph 5. Most productive authors by type of paper (in standard pages)

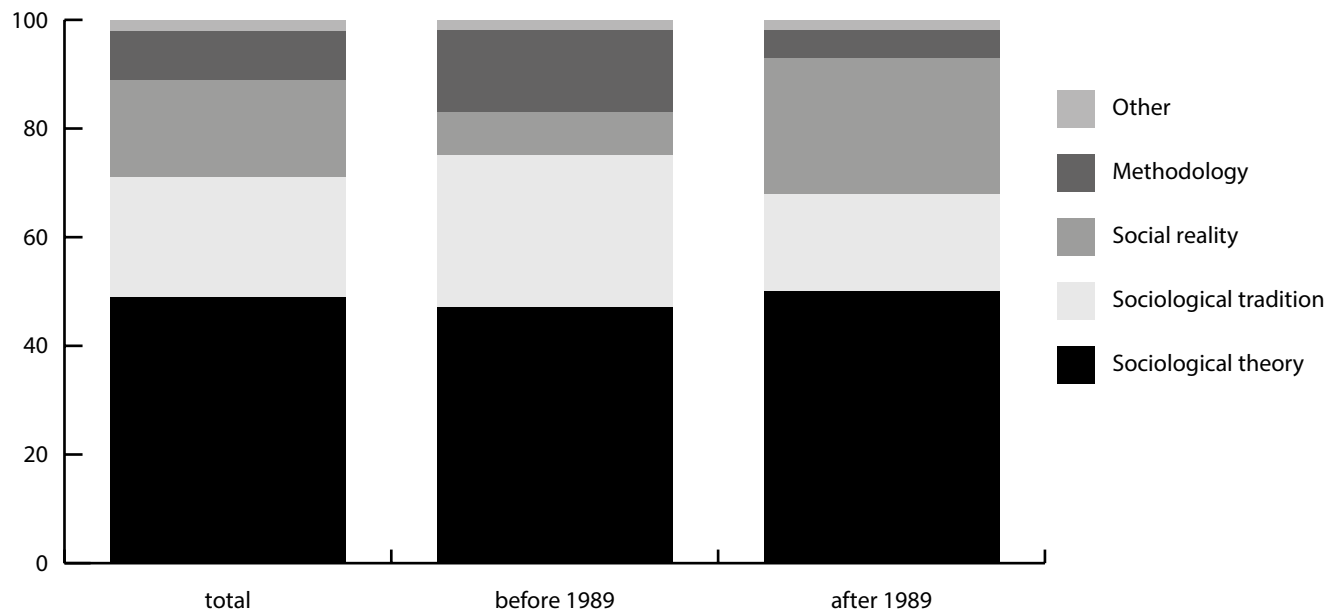

Graf 6. Tematická struktura periodika dle tematických typů

Poznámka: Podíl z celkového počtu statí a recenzí uvedený v % (N celkem = 174; N před rokem 1989 = 72; N po roce 1989 = 102).

Graph 6. Journal's structure of topics types

Note: Percentages of total number of full articles (N total = 174; N before 1989 = 72; N after 1989 = 102).

Tabulka 2. Tematická struktura periodika dle tematických center (Janák a Kloibucký)

	celkem (%)	před rokem 1989 (%)	po roce 1989 (%)
Sociologická teorie	46	47	45
Světová sociologická tradice a současnost	33	38	30
Transformace, modernizace	32	21	40
Sociologie práce, nezaměstnanost	26	32	22
Sociální struktura, stratifikace, mobilita	25	33	<i>19</i>
Ekonomika	23	24	23
Metodologie empirického výzkumu	21	28	<i>16</i>
Kultura	20	11	25
Jiné	20	31	<i>12</i>
Sociologie politiky	18	13	23
Sociální patologie, sociální problémy	16	4	24
Prostorová sociologie	14	4	22
Životní prostředí	14	6	21
Státy, regiony, EU	10	1	16
Občanství, demokracie	10	1	16
Národ, etnicita, identita	9	7	11
Věkové skupiny (mládež, stáří, ageing)	9	7	10
Historie české a slovenské sociologie	7	13	3
Média	6	0	11
Zdraví a medicína	6	3	9
Vzdělávání	6	4	7
Rodina	5	4	6
Sociální politika	5	4	6
Gender, rodové studie	3	1	5
Bydlení	3	3	4
Demografie	3	4	3
Ozbrojené síly, bezpečnost	3	0	6
Náboženství	2	1	2
Migrace	1	1	1

Poznámka: Podíl z celkového počtu statí a recenzí uvedený v % (N celkem = 174; N před rokem 1989 = 72; N po roce 1989 = 102). Výrazný nárůst poměrného zastoupení určitého tematického centra je zvýrazněn tučným písmem, pokles kurzívou. Hranice zvýraznění byla stanovena deduktivně autory tohoto článku na rozdílech větších než 9 procentních bodů.

Table 2. Journal's structure of topics by Janák & Kloibucký's subjects

	total (%)	before 1989 (%)	after 1989 (%)
Sociological theory	46	47	45
Tradition and current state of international sociology	33	38	30
Transformation, modernization	32	21	40
Sociology of work, unemployment	26	32	22
Social structure, stratification, mobility	25	33	<i>19</i>
Economy	23	24	23
Empirical research methodology	21	28	<i>16</i>
Culture	20	11	25
Other	20	31	<i>12</i>
Political sociology	18	13	23
Social pathology, social problems	16	4	24
Spatial sociology	14	4	22
Environment	14	6	21
Countries, regions, EU	10	1	16
Citizenship, democracy	10	1	16
Nation, ethnicity, identity	9	7	11
Age groups (youth, old age, ageing)	9	7	10
History of Czech and Slovak sociology	7	13	3
Media	6	0	11
Health and medicine	6	3	9
Education	6	4	7
Family	5	4	6
Social policy	5	4	6
Gender, gender studies	3	1	5
Housing	3	3	4
Demography	3	4	3
Military, security	3	0	6
Religion	2	1	2
Migration	1	1	1

Note: Percentages of total number of full articles and book reviews (N total = 174; N before 1989 = 72; N after 1989 = 102). Substantial growth of proportional representation of a topic is marked in bold, substantial decline is marked in italics. Threshold for substantial change was set by the authors deductively as differences of nine percentage points or more.

Tabulka 3. Tematická struktura periodika dle tematických center (ProQuest)

	celkem (%)	před rokem 1989 (%)	po roce 1989 (%)
Dějiny a teorie sociologie	55	63	<i>50</i>
Kultura a sociální struktura	39	39	38
Sociální změna	30	21	37
Ekonomický vývoj	22	19	24
Sociální psychologie a interakce ve skupinách	22	29	<i>17</i>
Masové jevy a politická interakce	21	8	30
Metodologie a výzkumné technologie	21	28	<i>17</i>
Jiné	20	17	23
Environmentální interakce	17	7	24
Studium násilí a moci	17	6	25
Politika, plánování, prognostika a spekulace	14	15	14
Sociální diference	14	19	<i>11</i>
Management a komplexní organizace	13	11	14
Zdraví, medicína a právo	10	4	15
Náboženství a věda	9	11	7
Radikální sociologie	8	18	<i>1</i>
Demografie a biologie člověka	7	11	5
Sociologie umění, obchodu a vzdělávání	7	6	9
Rodina a sociální zabezpečení	7	6	8
Sociální politika	6	3	8
Sociologie města a venkova	5	3	7
Genderová studia, feminismus, ženství	4	3	5
Zneužívání návykových látek a závislosti	2	1	3
Evaluační výzkum	1	0	1

Poznámka: Podíl z celkového počtu statí a recenzí uvedený v % (N celkem = 174; N před rokem 1989 = 72; N po roce 1989 = 102). Výrazný nárůst poměrného zastoupení určitého tematického centra je zvýrazněn tučným písmem, pokles kurzívou. Hranice zvýraznění byla stanovena deduktivně autory tohoto článku na rozdílech větších než 9 procentních bodů.

Table 3. Journal's structure of topics by ProQuest subjects

	total (%)	before 1989 (%)	after 1989 (%)
History and theory of sociology	55	63	<i>50</i>
Culture and social structure	39	39	38
Social development	30	21	37
Economic development	22	19	24
Social psychology and group interaction	22	29	<i>17</i>
Mass phenomena and political interactions	21	8	30
Methodology and research technology	21	28	<i>17</i>
Other	20	17	23
Environmental interactions	17	7	24
Studies in violence and power	17	6	25
Policy, planning, forecast and speculation	14	15	14
Social differentiation	14	19	<i>11</i>
Management and complex organizations	13	11	14
Health and medicine and law	10	4	15
Religion and science	9	11	7
Radical sociology	8	18	<i>1</i>
Demography and human biology	7	11	5
Sociology of the arts, business, education	7	6	9
Family and social welfare	7	6	8
Welfare services	6	3	8
Rural and urban sociology	5	3	7
Women's studies	4	3	5
Substance abuse and addiction	2	1	3
Evaluation research	1	0	1

Note: Percentages of total number of full articles and book reviews (N total = 174; N before 1989 = 72; N after 1989 = 102). Substantial growth of proportional representation of a topic is marked in bold, substantial decline is marked in italics. Threshold for substantial change was set by the authors deductively as differences of nine percentage points or more.

stická politická ekonomie a později se stala proděkankou FF UK pro ideologickou činnost (1986–1988). Teprve počátkem 80. let¹⁰ se editorských úkolů zhostil Eduard Urbánek, jehož jméno tak propojuje poslední dvě čísla předrevoluční (VII, VIII) s prvními dvěma čísly porevolučními (IX, X). Po úmrtí E. Urbánka v roce 1998 následuje více než desetileté období, kdy *AUC StS* vychází v editorské péči Jiřího Šubrta (čísla XI až XV, resp. i XVI). Počínaje XVI. číslem z roku 2013 se pak editorství jednotlivých čísel stává spíše *ad hoc* záležitostí, kterou obstarávají jak pracovníci katedry sociologie pražské FF UK (Jiří Buriánek, Jiří Vinopal, Dana Hamplová), tak i zástupci jiných akademických pracovišť (Miloslav Lapka, Jan Vávra, Zdenka Sokoličková). Za touto dělbou práce stála pravděpodobně i potřeba vyrovnat časový skluz ve vydávání; strategie se zdá být úspěšnou a během posledních čtyř let (2013–2016) vyšlo dokonce šest čísel *AUC StS*.

Struktura příspěvků z hlediska typu textu

Ve sledovaném periodiku se nejčastěji objevují tři typy textů: stati, zprávy a recenze, v jiném případě jsme text zařadili do kategorie ostatní, což nastalo pouze v pěti případech za celé analyzované období.¹¹ Z hlediska typu textu převládají v periodiku jednoznačně stati (70,1 %), pětinu všech příspěvků představují recenze, necelou desetinu pak zprávy (viz graf 1)¹². Významný rozdíl mezi před- a porevolučním obdobím je zaznamatelný v poměrném zastoupení statí a recenzí. Před rokem 1989 bylo publikováno výrazně větší množství recenzí než po revoluci, statí po roce 1989 naopak výrazně přibylo. Změnu obsahové struktury periodika po roce 1989 směrem k publikaci statí na úkor recenzních příspěvků dokresluje průměrná délka typu textů v normostranách (graf 2). Stati se po roce 1989 v průměru o 1,1 NS prodloužily, recenze jsou naopak o 1,5 NS kratší. Zpráv po revoluci sice přibylo, nicméně jejich průměrná délka se výrazně zkrátila, a to o 5,6 NS. V posledních číslech *AUC StS* již zprávy a recenze chybějí docela. Postupný pokles počtu recenzí v jednotlivých číslech časopisu je možno považovat za odraz proměněné doby. V době před rokem 1989 sloužily recenze v časopisech jako užitečný nástroj informování o sociologických trendech v zahraničí. Funkce spojené s informováním o dění v mezinárodní sociologické obci pak během posledních 20 let převzaly jiné komunikační kanály, zejména pak internetové stránky. Určitou souvislost je zároveň možno předpokládat i s proměnami v hodnocení vědy, jelikož ve stávajícím systému jsou recenze jen málo oceňovány, a autoři tak nejsou k jejich psaní nijak zvlášť motivováni.

Autorská struktura periodika

V rámci 21 doposud vydaných čísel časopisu lze nalézt texty od 86 různých autorů.¹³ V naprosté většině případů se jedná o české autory, za celé sledované období přispěli do časopisu pouze 3 autoři původem ze Slovenska a jen 7 příspěvků má zahraničního autora či spoluautora mimo Slovensko. Periodikum je tak téměř zcela českou produkcí, což je dáno zejména jeho úzkou vazbou na konkrétní akademické pracoviště, jak jsme vyložili výše. *AUC StS* jsou v jistém smyslu „hláskou troubou“ katedry sociologie FF UK se všemi jejími charakteristikami. Rovněž příspěvky zahraničních autorů jsou přítomny

víceméně jen v případech, kdy tyto vědci hostovali na FF UK. Svou roli zde hrají i historické okolnosti vynuceného uzavření vnějším vlivům a v neposlední řadě i určitá „neviditelnost“ periodika, v důsledku čehož příliš nepřispívají autoři mimo FF UK, protože s existencí časopisu zkrátka nejsou obeznámeni.

Z genderového hlediska se autorská struktura periodika jeví na první pohled jako vyvážená, ze všech 86 různých autorů je 41 přispívajících žen. Pokud však zohledníme množství publikovaných textů (někteří autoři přispívali opakovaně), dostaneme trochu odlišný výsledek, ze 194 textů jich 130 bylo napsáno muži, pouze třetina tak připadá na ženy. Po roce 1989 je situace z hlediska počtu publikovaných textů vyrovnanější (36 % textů v tomto období publikovaly ženy, před rokem 1989 to bylo 29 %). Poměrný nárůst počtu příspěvků publikovaných ženami po roce 1989 lze přičíst zejména několika posledním číslům z let 2013–2016.

Sledována byla rovněž věková struktura přispívajících autorů, přičemž zaznamenán byl věk autorů v době vydání jejich příspěvku. Z grafu 3 je patrné, že průměrný věk přispívajících autorů v jednotlivých číslech periodika do roku 2006 kontinuálně rostl, což je dáno relativně stabilním okruhem několika vysoce produktivních autorů, přispívajících do periodika pravidelně od jeho prvních čísel. Nástup nové generace socioložek a sociologů a rovněž skutečnost, že se periodikum v posledních pěti letech stalo oblíbenou publikační platformou doktorských studentů, dohromady vedly k výraznému snížení průměrné věkové struktury přispívajících autorů.

Graf 4 zachycuje produktivitu autorů *AUC StS* za celé období existence periodika. Nejproduktivnějším je s 26 příspěvky na 380,2 NS bezkonkurenčně Eduard Urbánek, jenž byl vůdčí osobností Katedry sociologie FF UK od samého vzniku, na rozdíl od většiny dalších zakládajících osobností nebyl nucen po roce 1968 omezit své akademické působení, aktivní byl až do poloviny 90. let (tj. prakticky celých 30 let; zemřel roku 1998).

Graf 5 poskytuje detailnější rozbor konkrétního zaměření nejproduktivnějších autorů z hlediska typu textů, kterým se věnovali. Z grafu je patrné, že zejména v případě Urbánka, Sedláčka a Manové představují významnou část jejich produkce kromě statí i recenze. Urbánek a Manová publikovali většinu svých příspěvků v období předrevolučním, kdy byl v periodiku věnován recenzím daleko větší prostor, jak jsme uvedli výše. Jinak je tomu v případě Sedláčka, který se recenzím jako jeden z mála věnoval významnou měrou i po revoluci. Na poli recenzí a zpráv je tak co do rozsahu příspěvků autorem nejproduktivnějším. Co se týče statí, zde si Eduard Urbánek udržel své prvenství. Druhá příčka pak náleží Olegu Sušovi, v těsném závěsu o necelých 8 NS méně popsal ve statích Jiří Buriánek.

Tematická struktura periodika

Tematickou strukturu periodika jsme analyzovali dvěma způsoby. Ke každé z publikovaných statí a recenzí¹⁴ byl přiřazen jeden tematický typ a rovněž byl každý takový text zařazen do jednoho či více tematických center. Graf 6¹⁵ znázorňuje rozdělení textů do pěti obecnějších tematických typů (sociální realita, sociologická tradice, sociologická teorie a epistemologie, metodologie empirického výzkumu a jiné). Z výsledků je patrné, že takřka polovina všech analyzovaných textů spadá

do kategorie „sociologická teorie“, zahrnující především různé teoretické koncepty a přehledové studie. Zásadní postavení tohoto tematického typu v periodiku je do určité míry odrazem orientace katedry na stěžejní význam studia sociologické teorie: „Katedra sociologie na filozofické fakultě UK věnovala vždy ve své pedagogické a vědecké práci značnou pozornost dějinám sociologie a sociologické teorii. Tato orientace byla zahrnuta již v koncepci výuky a vědecké práce katedry při jejím založení v polovině šedesátých let.“ [Urbánek 1992: 7] Svě výsadní postavení v periodiku si sociologická teorie udržela i v porevolučním období, na rozdíl od jiných tematických typů je zastoupení této kategorie v celém sledovaném období konstantní.

Pojem „sociologická teorie“ je pochopitelně velmi široký a za pozornost zde stojí i to, o jaké sociologické teorie se vlastně v případě *AUC StS* jednalo. Odpověď na tuto otázku do určité míry poskytuje i metoda citační analýzy, jejíž výsledky jsou shrnuty v poslední části tohoto článku. Podrobnější pohled na zaměření jednotlivých textů v kategorii „sociologická teorie“ naznačuje, že zájem autorů publikujících v *AUC StS* se orientoval k přehledovým studiím o konceptech z obecné sociologie (sociální prestiž, role, identita, kultura) či o specifických oblastech sociologického zkoumání (historismus, nacionalismus, environmentální krize, modernizace, globalizace, sociální hnutí); z konkrétních sociologických teorií se častěji objevuje Luhmannova systémová teorie či Giddensova teorie struktury. Je však nutno poznamenat, že ačkoliv relativní hodnoty skutečně ukazují na dominanci teoreticky, konceptuálně či přehledově orientovaných textů, absolutní hodnoty jsou ve srovnání s jinými periodiky výrazně nižší (viz i následující oddíl), což je zapříčiněno zejména nízkou frekvencí vydávání *AUC StS*.

V objemu textů věnovaných sociologickým teoriím není kolem roku 1989 patrný žádný kvantitativní přelom. Jinak je tomu v případě kategorie „sociologická tradice“, do které byly řazeny převážně texty pojednávající o samostatných směrech, školách či autorech. Zastoupení této kategorie po roce 1989 výrazně ustoupilo (z 28 % před rokem 1989 na 18 % po roce 1989), a to ve prospěch textů věnujících se „sociální realitě“, zahrnujících empirické výsledky, jejichž podíl v periodiku se více než ztrojnásobil. Výrazný nárůst textů věnujících se „sociální realitě“ lze do značné míry přičítat informačně technologickému rozvoji, v tomto případě souvisejícímu zejména se snazší dostupností nejrůznějších empirických dat, ať už se jedná o proces výzkumu jako takový, či o možnost využití celé řady robustních datových zdrojů z veřejně přístupných mezinárodních či lokálních databází. Textů věnujících se čistě metodologii výrazně ubylo.

Zevrubnější pohled na tematickou strukturu periodika nabízí tabulka 2, porovnávací zastoupení textů v tematických centrech. Celkově nejfrekventovanějším tématem je *sociologická teorie*, pod kterou bylo možné zařadit téměř polovinu všech analyzovaných textů (46 %). Jedná se o nejobecnější kategorii, mnoho textů zařazených pod toto tematické centrum tak zároveň spadá i do dalších užších kategorií. Ve třetině všech článků či recenzí z *AUC StS* se čtenář dozví o *světové sociologické tradici a současnosti* či *transformaci a modernizaci*. Ve čtvrtině textů narazí na *téma sociologie práce a nezaměstnanosti* či témata související se *sociální strukturou, stratifikací a mobilitou*. Častým tématem příspěvků v *AUC StS* je také *ekonomika* (23

%), *metodologie empirického výzkumu* (21 %) a *kultura* (20 %). Naopak nejméně zastoupenými tématy jsou *migrace a náboženství*. V období před rokem 1989 by bylo možno tuto skutečnost alespoň zčásti přičíst politickým okolnostem, nicméně ani v období porevolučním nebyla uvedená témata v periodiku nijak významně zastoupena.

Obecně lze po roce 1989 zaznamenat nárůst textů věnujících se nejrůznějším dílčím tématům, jakými jsou *sociální patologie a sociální problémy, prostorová sociologie, životní prostředí, kultura, státy, regiony, EU, občanství a demokracie* či *média*. S menšími rozdíly se však tento trend týká i naprosté většiny ostatních specifitějších témat. Nejvýrazněji narostl podíl textů věnujících se tématu *transformace a modernizace* a tématu *sociální patologie a sociální problémy*. Nárůst zájmu o témata *transformace a modernizace* je nasnadě vzhledem k historickému vývoji; v případě témat *sociální patologie a sociální problémy* je možné usuzovat na vliv tematického zaměření jedné ze stěžejních postav Katedry sociologie FF UK, Jiřího Buriánka, jenž od roku 1991 do roku 2013 působil jako její vedoucí.

Nejvýrazněji poklesl zájem o témata *sociální struktury, stratifikace, mobility*, což lze přičítat poklesu textů věnujících se marxisticky orientované sociologii, která byla s těmito tématy mnohdy úzce spojena. Po revoluci nalezneme v periodiku také méně textů věnujících se *metodologii empirického výzkumu, sociologii práce a nezaměstnanosti* či *historii české a slovenské sociologie*. Obecně tak lze zaznamenat určitý posun od dobově „neproblematických“ témat spíše k aktuálním sociologickým teoriím i empirickým výzkumům.

Kódovací klíč k tematickým centrům byl vytvořen na základě seznamu 29 tematických center prezentovaných v textu Janáka a Klobuckého [2014], kde se autoři prostřednictvím obsahové analýzy zaměřili na *Sociologický časopis a Sociologii*. Seznam byl zmíněnými autory vytvořen induktivně na základě otevřeně okódovaných textů uvedených periodik v první fázi jejich analýzy [Janák, Klobucký 2014], a je tedy určitým způsobem „šitý na míru“ analyzovaným periodikům. Ačkoli se nám jevil seznam od Janáka a Klobuckého [2014] pro české prostředí jako dostatečně vyčerpávající, nemohli jsme jednoduše přehlédnout skutečnost, že do určité míry odráží tematickou strukturu *Sociologického časopisu* a *Sociologie*. Se záměrem zhodnotit míru reprezentativity seznamu témat od Janáka a Klobuckého jsme kódovací klíč podrobili srovnání s alternativním aspirantem na vyčerpávající seznam sociologicky relevantních témat. Vhodným kandidátem ke komparaci se ukázal seznam 24 tematických kategorií převzatý z mezinárodní databáze ProQuest¹⁶.

Při prvním pohledu na tematická centra dle databáze ProQuest (tabulka 3) je zřejmé, že se tematické kategorie obou klíčů do značné míry překrývají. Pro většinu z kategorií klíče dle Janáka a Klobuckého lze tak nalézt odpovídající ekvivalent v klíči převzatém z databáze ProQuest. V takovém případě vede interpretace výsledků dle klíče navrženého na základě databáze ProQuest k podobným závěrům jako v případě klíče dle Janáka a Klobuckého a nebude jí zde věnována větší pozornost. Alternativní klíč však zahrnuje i kategorie, které nemají v rámci klíče Janáka a Klobuckého svoji obdobu, a mohly by tak představovat zdroj jeho doplnění. Zvláště významnou a v klíči Janáka a Klobuckého opomenutou kategorií se jeví *sociální psychologie a interakce ve skupinách*. Na základě kódo-

vaciho klíče dle ProQuest představuje tato kategorie dokonce čtvrté nejčastější téma v analyzovaném periodiku (společně s tématem *ekonomický vývoj*), po revoluci se jeho zastoupení v časopise významně snižuje, nicméně stále je zahrnuto téměř v pětině všech analyzovaných textů. Nezanedbatelně zastoupenými a v předchozím klíči nereflaktovanými tématy jsou rovněž *studium násilí a moci* a *management a komplexní organizace*. Navíc je zde rovněž k nalezení téma *radikální sociologie*, u kterého je po revoluci nepřekvapivě zaznamenatelný nejvýraznější pokles z 18 % na pouhé 1 %. Konečně je to téma *evaluační výzkum*, které se však v periodiku za celé sledované období vyskytlo pouze jednou.

Jedním ze způsobů komparace kvality dvou kódovacích klíčů může být porovnání hodnoty jejich interkodérské reliability, tedy porovnání kvality definic kódovacích klíčů a s tím související úrovně procesu kódování.¹⁷ Za použití pokročilého koeficientu Scottovo π se o něco lepšímu výsledku těší kódovací klíč převzatý z databáze ProQuest (0,84; pro kódovací klíč Janáka a Klobuckého dosahuje reliability hodnoty 0,82). Rozdíl však není zvláště výrazný, a lze tedy konstatovat, že výsledek interkodérské reliability není v tomto případě zásadním indikátorem rozdílné kvality porovnávaných klíčů.

Méně sofistikovaným, nicméně rovněž relevantním ukazatelem kvality kódovacího klíče může být zhodnocení poměrného zastoupení kategorie *jiné*. Vyšší frekvence užití této kategorie může poukazovat na nedostatečně vyčerpávající charakter navržených kategorií. I v tomto případě jsou porovnávané klíče srovnatelné, poměrné zastoupení kategorie *jiné* je u obou klíčů totožné (20 %).¹⁸

Lze shrnout, že obsahová i kvalitativní stránka obou kódovacích klíčů je do značné míry srovnatelná. Za předpokladu, že jsme považovali klíč dle databáze ProQuest za určitý vzor vyčerpávajícího seznamu sociologických témat, lze rovněž klíč Janáka a Klobuckého považovat za dostatečně reprezentativní, jejich syntéza by však mohla přispět ke zkvalitnění takového typu kódovacího klíče. Rovněž je třeba zdůraznit, že oba klíče byly porovnávány na základě dat z obsahové analýzy *AUC StS*, posouzení vyčerpávajícího charakteru vybraných klíčů je tak opět do značné míry omezeno na úroveň potřeb konkrétního periodika.

Srovnání s dalšími sociologickými periodiky

Jak už jsme uvedli, metodika obsahové analýzy použita v naší studii čerpá do značné míry z metodiky Janáka a Klobuckého [2011, 2014] uplatněné při analýze *Sociologického časopisu* (dále *SČ*) a slovenské *Sociologie*. Přímou se tak nabízí možnost výsledky studií porovnat a poukázat na určitá specifika *AUC StS* ve vztahu k *SČ* a *Sociologii*. Všechny údaje za *SČ* a *Sociologii* použité za účelem srovnání s *AUC StS* vycházejí právě ze studie Janáka a Klobuckého [2014]. *SČ* a *Sociologie* jsou v uvedené studii analyzovány v rámci „polistopadového“ období (od roku 1990 až 2013), při srovnání jsou tak za *AUC StS* rovněž uvažovány výsledky týkající se období po roce 1989. S ohledem na omezený rozsah článku jde pouze o srovnání rámcové a nebude nijak graficky demonstrováno.

Evidentní rozdíl spočívá v samotném postavení periodik na poli sociologické časopisecké produkce. *Sociologický časopis* je po celou dobu své existence v České republice hlavním oborovým periodikem, stejné postavení má *Sociologie* na Slovensku.

Uvedený fakt se pak odráží v periodicitě porovnávaných časopisů. Zatímco *SČ* a *Sociologie* jsou dvouměsíčníky, *AUC StS* vychází zhruba jednou za 1–3 roky, což za sledované období znamená publikaci 115 různých typů textů na 2657 NS. Uvedený objem textů je výrazně nižší než v případě *SČ* (2450 různých textů na 45 358 NS) či *Sociologie* (1834 různých textů na 21 728 NS). Následující komparace časopisů tak může stavět pouze na porovnání poměrného zastoupení sledovaných proměnných, absolutní hodnoty v podobě počtu příspěvků a normostran pozbývají významu.

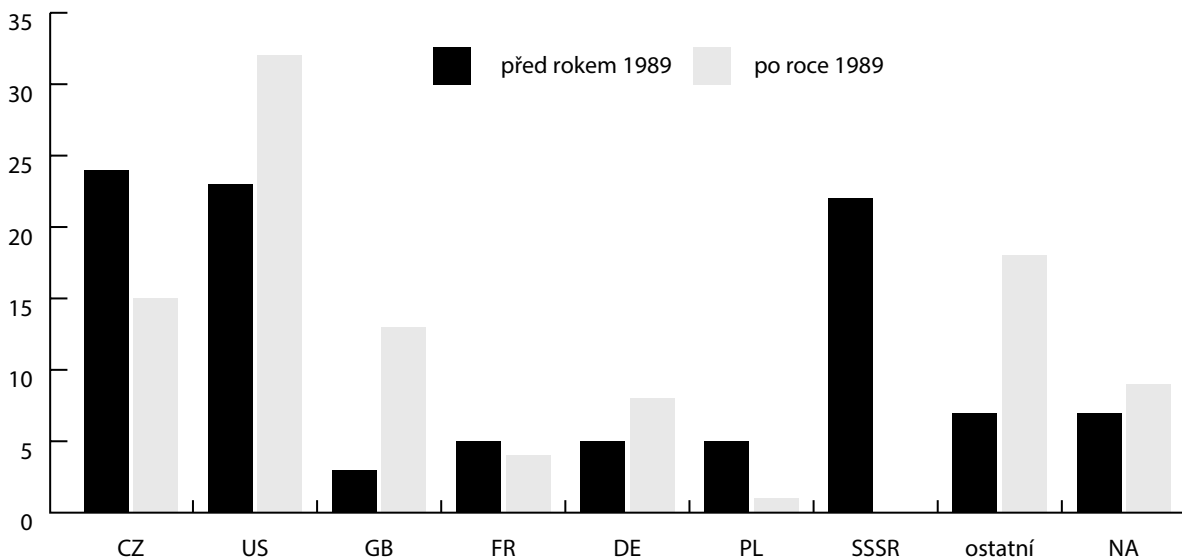
Z hlediska struktury časopisů dle typu textů se *SČ* a *Sociologie* jeví oproti *AUC StS* jako rozmanitější, a to ze dvou důvodů. Jednak jsou v případě *SČ* a *Sociologie* vedle statí, článků, recenzí a zpráv navíc publikovány také anotace, diskuze a polemiky (ačkoli je třeba dodat, že je jejich výskyt v obou časopisech spíše marginální). Druhou příčinou je poměrné zastoupení jednotlivých typů textů. V případě *AUC StS* (po roce 1989¹⁹) představují statí/články naprostou většinu obsahu periodika (81 % všech textů). Na rozdíl od *SČ*, kde statí/články tvoří pouze dvě pětiny (43 %) všech příspěvků, stejně jako u *Sociologie* (42 %), tedy zbývá zde více prostoru pro ostatní formy textů. Průměrnou délkou statí/článků se *AUC StS* (26,6 NS) řadí do středu mezi *SČ* s průměrně nejdelšími články (35 NS) a *Sociologii* s články průměrně nejkratšími (21,5 NS). Průměrná délka recenzí v *AUC StS* (6,9 NS) je srovnatelná se *SČ* (7 NS), nejméně prostoru zabírají recenze v *Sociologii* (5 NS).

Jak již bylo výše popsáno, po stránce autorské struktury je *AUC StS* víceméně českou produkcí. Srovnání se *SČ* a *Sociologií* tuto skutečnost pouze podtrhuje. Po roce 1989 tvoří v *AUC StS* slovenští či zahraniční přispěvatelé mimo Slovensko pouze 5,7 % všech autorů publikovaných statí/článků, v případě *SČ* je to celá čtvrtina (25 %) a stejně je tomu v *Sociologii* (26,5 %). V interpretaci těchto rozdílů není složité odhalit souvislost s výrazně vyšším objemem produkce *SČ* a *Sociologie* a obecnější známostí i vyšším renomé těchto periodik.

Analýza tematické struktury periodik poukazuje na drobnou neshodu v metodologickém postupu. Zatímco v případě *SČ* a *Sociologie* u Janáka a Klobuckého byly do analýzy zahrnuty pouze články, v naší studii *AUC StS* jsme kódovali rovněž recenze. Vzhledem k tomu, že po roce 1989 vyšlo v *AUC StS* pouze 9 recenzí, domníváme se, že tím porovnání nebude nijak dramaticky ovlivněno.

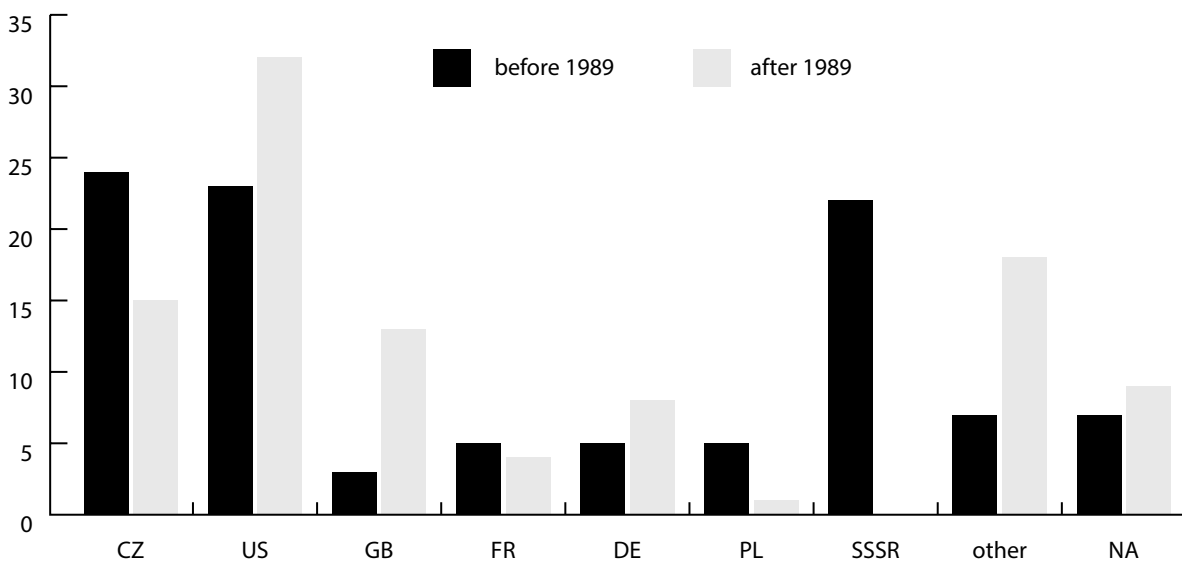
Největší poměrné zastoupení metodologických článků nalezneme v *AUC StS* (5 %), avšak rozdíly mezi porovnávanými periodiky jsou minimální: v případě *SČ* představují texty věnující se metodologii 4 % všech článků, v případě *Sociologie* jsou to 3 %. Sociologické tradici je nejvíce prostoru věnováno v *SČ* (23 %), následuje *AUC StS*, které jí vymezují téměř pětinu svého obsahu (18 %), konečně v *Sociologii* je předmětem 15 % článků. Nejmarkantnější rozdíl mezi porovnávanými periodiky panuje v poměrném zastoupení článků věnujících se sociální realitě a sociologické teorii. V *SČ* (67 %) i v *Sociologii* (70 %) představuje sociální realita ústřední tematický typ publikovaných článků. Jinak je tomu v případě *AUC StS*, kde je sociální realitě věnována jen čtvrtina (25 %) všech kódovaných textů. Jak bylo uvedeno dříve, stěžejním tematickým typem v *AUC StS* je sociologická teorie, kterou nalezneme v celé polovině kódovaných textů tohoto periodika. V *SČ* stejně jako v *Sociologii* je pod kategorií sociologická teorie zařazeno pouze 6

Graf 7. Struktura citovaných autorů dle národnosti před a po roce 1989

Poznámka: Podíl citovaných autorů za dané období dle národnosti uvedený v % (N celkem = 2637; N před rokem 1989 = 464; N po roce 1989 = 2242).

Graph 7. Structure of authors cited by nationality, before and after 1989

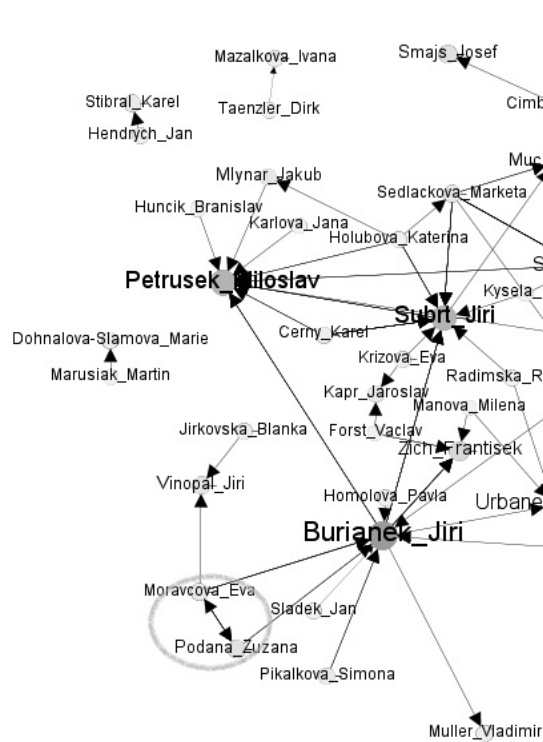
Note: Percentages of authors cited during time period (N total = 2637; N before 1989 = 464; N after 1989 = 2242).

% všech článků. I komparace tematické struktury těchto tří periodik tedy potvrzuje dříve naznačené specifikum *AUC StS*, spočívající v jeho charakteristické orientaci na sociologickou teorii.

Detailnější porovnání tematické struktury periodik nabízí komparace poměrného zastoupení 29 tematických center v jejich státech/článcích. V první řadě je třeba zmínit určité specifikum dané komparace spočívající v obecném rozsahu zastoupení jednotlivých tematických center. V poměrné míře, vzhledem k celkovému počtu článků v daném periodiku, se ve státech *AUC StS* naprostá většina tematických center vyskytuje podstatně častěji, než je tomu v případě *SC* či *Sociologie*. Svou roli zde bezesporu hraje výrazně nižší celkový počet státek v *AUC StS*, zvažovat lze však i alternativní vysvětlení. Uvedená skutečnost může být odrazem menší tematické kon-

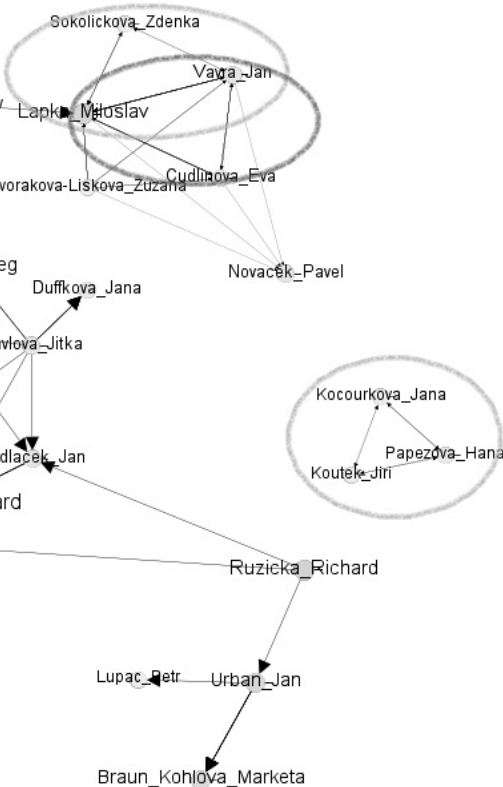
zistence státek v *AUC StS*. Jinak řečeno, články publikované v *SC* či *Sociologii* ve srovnání s *AUC StS* striktněji dodržují své tematické zaměření. Nakonec není ani vyloučeno, že může jít o odchylky v přístupu kódování odlišných skupin kódérů. Ačkoli se autoři této státek drželi metodologického postupu podle Janáka a Klobuckého [2011, 2014], uvedenými autory nebyla nijak přesně stanovena míra relevance určitého tématu v článku pro rozhodnutí o jeho přiřazení pod odpovídající tematické centrum. V rámci kódování státek z *AUC StS* tak mohla být míra relevance skupinou kódérů chápána jako nižší než v případě *SC* a *Sociologie*. Taková skutečnost by vedla k systematické identifikaci většího množství tematických center ve státech *AUC StS*, než tomu bylo v rámci studie Janáka a Klobuckého [2014]. S vědomím možného vlivu uvedeného

Vizualizace 1. Jak se citují autoři přispívající do AUC StS

Poznámka: Vzájemné citace jsou označeny kruhy. Velikost uzlů odpovídá počtu citací, které autor získal od ostatních přispívajících. Autoři, kteří necitovali žádného z přispěvatelů či nebyli nikým z přispěvatelů citováni, byli v zájmu lepší čitelnosti vizualizace odstraněni.

Figure 1. How AUC StS contributors cite one another

Note: Mutual citations are circled. Node size represents number of citations obtained by author from other authors. For better readability, authors who did not cite or were not cited by any other author were eliminated from figure.

zkreslení závěrem této sekce zmíníme alespoň některé výraznější odlišnosti mezi porovnávanými periodiky.

Výrazně častěji než v rámci čísel *SC* narazíme v *AUC StS* na stati věnující se *sociologické teorii*, tématu *transformace a modernizace, kultury* či *sociální patologie a sociálních problémů*. Naopak *historie české a slovenské sociologie* představuje téma, které je relativně častěji k nalezení v *SC* než v *AUC StS*. Ve srovnání se *Sociologií* zahrnují stati v *AUC StS* poměrně častěji téma *sociologické teorie, transformace a modernizace, světové sociologické tradice a současnosti* a téma *kultury*. Stejně jako ve srovnání se *SC* najdeme i v *Sociologii* téma *historie české a slovenské sociologie* relativně častěji než v *AUC StS*.

Výsledky citační analýzy

Ze struktury citací vyplývá (nezobrazeno – viz odkaz v sekci „Metodologie“), že někteří autoři nejsou součástí citační sítě či se jí dotýkají jen velice slabě a tvoří shluky na okrajích. Tito přispěvatelé tudíž citují zcela jiné autory než ostatní. Roztříštěnost lze vysvětlit rozmanitými profilacemi přispívajících, o čemž píše Jiří Šubrt v úvodníku XI. čísla *AUC StS*: „Odborná orientace pracovníků katedry sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy je poměrně různorodá, sahá od nejobecnějších otázek sociologické teorie až k aplikovanému empirickému výzkumu a dotýká se i řady odvětvových sociologických disciplín.“ [Šubrt 1998: 7] Autorů, kteří by byli citováni alespoň pětkrát, je tak pouze 108 (4,1 %), z toho

27 (1,02 %) je Čechů. Ačkoliv bychom mohli předpokládat, vzhledem k převažující příslušnosti ke stejné instituci, že se autoři publikující v *AUC StS* budou vzájemně citovat a tvořit propojené „kliky“, není tomu tak. Vzájemné citace se objevují výlučně v případech kolektivů autorů, kteří spolu již dříve publikovali. Jedná se tedy v zásadě o autocitace (viz vizualizace 1). Autocitace u těchto i ostatních autorů mohou být dány tím, že texty publikované v *AUC StS* navazovaly na jejich předchozí studie či se věnovaly podobnému tématu. Roli ovšem může rovněž hrát současný způsob hodnocení vědy. Citační indexy, tedy sledování počtu citací, jsou jedním z kritérií hodnocení kvality vědecké práce jednotlivců i institucí.

Z hlediska původu citovaných autorů tvořili před rokem 1989 téměř polovinu (47 %) autoři pocházející z Československa a USA, více než pětinu (22 %) pak sovětské autoři. Mezi další zastoupené kategorie patří autoři z Polska, Francie a Německa. V kategorii „ostatní“ nedosahuje žádná národnost více než 2 %.

Po roce 1989 téměř zcela mizí citace sovětských a polských autorů. Také klesají citace českých autorů, a to o 9 procentních bodů. Naopak výrazně roste počet amerických a britských autorů, jejichž práce jsou citovány. V kategorii „ostatní“ jsou nejvíce zastoupeni autoři z Kanady (2,27 %) a Nizozemska (2,32 %), další národnosti jsou zastoupeny méně než 2 %. Můžeme tedy pozorovat určitý obrat od východních autorů k západním. Zároveň sledujeme rostoucí rozmanitost z hlediska země původu citovaných autorů, což může být způsobeno

Tabulka 4. Nejvíce citovaní autoři za dobu existence periodika (1968–2016)

	Jméno	počet citací
1.	Anthony Giddens	70
2.	Karl Marx	51
3.	Ulrich Beck	44
4.	Niklas Luhmann	40
5.	Friedrich Engels	35
6.	Jiří Buriánek	30
7.	Johannes Siegrist	27
8.	Pitirim Sorokin	23
9.	Max Weber	22
10.–11.	Miloslav Petrušek, Jiří Šubrt	21
12.	Zygmunt Bauman	19
13.	Jan Keller	18
14.	Talcott Parsons	17
15.	Émile Durkheim	16
16.–18.	Jeffrey C. Alexander, Vladimír I. Lenin, Eduard Urbánek	13
19.–20.	James S. Coleman, Piotr Sztompka	12

Table 4. Most frequently cited authors throughout journal's history (1968–2016)

	Name	Number of quotes
1.	Anthony Giddens	70
2.	Karl Marx	51
3.	Ulrich Beck	44
4.	Niklas Luhmann	40
5.	Friedrich Engels	35
6.	Jiří Buriánek	30
7.	Johannes Siegrist	27
8.	Pitirim Sorokin	23
9.	Max Weber	22
10.–11.	Miloslav Petrušek, Jiří Šubrt	21
12.	Zygmunt Bauman	19
13.	Jan Keller	18
14.	Talcott Parsons	17
15.	Émile Durkheim	16
16.–18.	Jeffrey C. Alexander, Vladimír I. Lenin, Eduard Urbánek	13
19.–20.	James S. Coleman, Piotr Sztompka	12

jednak lepší dostupností zahraniční literatury, jednak obecným nárůstem objemu citované literatury v novějších číslech *AUC StS*.

Na úrovni samotných autorů jsou s velkým odstupem, nikoliv však překvapivě, v předrevolučním období nejvíce citováni Marx, Engels a Lenin. Výrazně též vystupují jména Szczepanského, Sorokina a sovětského Osipova. Jedním z nejčastěji citovaných autorů v tomto období byl Eduard Urbánek, první vedoucí katedry sociologie na Filozofické fakultě UK. Přestože Urbánek v době normalizace ztratil toto vedoucí místo a bylo mu zakázáno vyučovat, na Filozofické fakultě zůstal a v mezích možností nadále publikoval učebnice, vědecké a další práce [Nešpor a kol. 2013: 428–430]. Dalším citovaným je František Zich, který zaznamenal během období normalizace setrvalý kariérní vzestup a v 80. letech patřil ke klíčovým autorům vytvářejících diskurz „normalizované“ sociologie, která se vyznačovala „typicky řídkým citováním západní sociologie a ostatně jakýchkoliv jiných pramenů nebo výsledků empirických výsledků, a z dnešního hlediska prázdnými a odtažitými pojmoslovnými a normativními úvahami“ [Nešpor a kol. 2013: 458]. Jediným hojně citovaným Čechem v období předrevolučním i porevolučním je Miloslav Petrušek. Ačkoliv se Petrušek řadu let věnoval výuce metodologie a obecné sociologie na Filozofické fakultě (z této doby pochází jeho *Sociometrie*), byl po roce 1970 vyškrtnut z KSC a pokládán za politicky nespolehlivého, s výjimkou skript prakticky nemohl publikovat a nakonec byl nucen katedru opustit. Se sociologií ovšem kontakt neztratil. Po roce 1989 se stal jednou z hlavních postav rekonstrukce české sociologie, publikoval řadu encyklopedických a didaktických prací, inicioval a komentoval překlady sociologických klasiků a později se věnoval reflexi pozdně moderních a postmoderních společností [Nešpor a kol. 2013: 302–308].

Po roce 1989 se nejcitovanějšími autory stávají Giddens, Beck a Luhmann, což koresponduje s předchozím zjištěním o nárůstu zájmu o témata modernizace a sociální změny. Teprve v tomto období začínají být citováni klasici sociologie (Weber, Durkheim, Parsons), kteří byli před rokem 1989 vzhledem k dominantnímu diskurzu „normalizační“ sociologie považováni za buržoazní autory. K vysvětlení tohoto obrátu může napomoci úryvek z předmluvy Eduarda Urbánka k prvnímu porevolučnímu číslu: „V období 1970–1989 nebylo snadné věnovat se systematicky a všestranně dějinám sociologie a sociologickým teoriím v současné světové sociologii zejména při nedostatku literatury, časopisů a kontaktů se zahraniční sociologií. Také redukce katedry na nomenklaturní pracoviště koncem sedmdesátých let, kdy učitelé katedry mohli být jen členové KSC, nevytvářela příznivé podmínky pro zmíněnou orientaci.“ [Urbánek 1992: 7] V 90. letech zároveň nastupuje nová generace katedry sociologie FF UK a do popředí se dostává jméno Jiřího Buriánka, citované především ve statích zabývajících se sociální patologií a deviacemi, a citace rozličných teoretických studií či prací o veřejném mínění Jiřího Šubrt. Oba zároveň patří mezi nejneproduktivnější autory periodika. Z českých autorů působících mimo FF UK jsou pak citovány především práce Jana Kellera, a to zejména v číslech zaměřených na témata modernizace či environmentálních problémů.

Ze zakládajících členů katedry sociologie FF UK je, jak již jsme zmínili, nejčastěji citovaný Eduard Urbánek. Přestože je Jan Sedláček jedním z nejproduktivnějších autorů za dobu existence *AUC StS*, ostatní autoři jej citovali pouze třikrát. Pravděpodobně vzhledem k tomu, že se – takřka jako solitér – věnoval specifickým tématům inteligence a dějin sociologie, stejně jako citačně nepřilíhivým recenzím, překladům (zejména z polštiny) či slovníkovým heslům. Jiřínu Šiklovou necitoval žádný další autor, což lze vysvětlit jejím nuceným odchodem z katedry na počátku normalizace a změnou obo-

rového zaměření na sociální práci v porevolučním období [Sedláčková, Mlynář 2015]. Poslední ze zakládajících členů katedry sociologie a pozdější vedoucí přejmenované katedry filosofie, sociologie a vědeckého komunismu, Martin Marušiak, taktéž nebyl nikým citován. Marušiaková tvorba ovšem není nijak rozsáhlá a jeho politické angažmá v době normalizace, kdy vedl politické prověrky na fakultě, jej po revoluci prakticky vyřadilo ze sociologické obce [Nešpor a kol. 2013: 235–236].

Závěr

Cíle tohoto článku byly především popisné a explorativní, závěrem tedy předložíme spíše souhrn jeho nejpodstatnějších zjištění, ke kterým jsme dospěli prostřednictvím metod obsahové analýzy a analýzy citačních sítí aplikovaných na texty publikované v periodiku *AUC Philosophica et Historica - Studia Sociologica (AUC StS)* během půlstoletí jeho existence.

Předpokládaný historický předěl tvořený rokem 1989 byl analýzou dat potvrzen. Před rokem 1989 bylo publikováno výrazně větší množství recenzí než po revoluci (a tyto texty jsou navíc svým rozsahem kratší), statí po roce 1989 naopak výrazně přibýlo (a narostl i jejich průměrný rozsah). Do jednadvaceti publikovaných čísel *AUC StS* celkem přispělo 86 autorů a autorek, v převážně většině českých sociologů a socioložek. S ohledem na autorskou strukturu je tak *AUC StS* například ve srovnání se *Sociologickým časopisem* v podstatě ryze českým periodikem, a to i v posledních letech. Průměrný věk přispívajících autorů a autorek v jednotlivých číslech periodika až do roku 2006 narůstal, což lze vysvětlit stabilním okruhem několika produktivních autorů, kteří do periodika přispívali někdy i dosti dlouhou dobu. V posledním desetiletí naopak průměrný věk přispěvatelů výrazně klesá (až na historicky vůbec nejnižší hodnoty), což souvisí především s publikacemi doktorských studentů a pravděpodobně též preferencí jiných publikačních platform u „služebně starších“ autorů. Nejproduktivnějšími autory z hlediska počtu publikovaných normostran byli ve sledovaném období Eduard Urbánek, Jan Sedláček a Jiří Buriánek.

Pokud jde o tematickou strukturu periodika, na jeho stránkách stabilně dominují texty věnované sociologické teorii. Po roce 1989 naopak ustoupil zájem o sociologickou tradici (konkrétní autoři, školy a směry) ve prospěch empiricky

orientovaných výzkumů sociální reality. Trendy související s konkrétnějšími tématy publikovaných prací ukazují na pokles zájmu o sociální strukturu a stratifikaci, dějiny české a slovenské sociologie či obecnou metodologii sociologického výzkumu, a to směrem k zájmu o specifitější oblasti sociologického zkoumání, mezi nimiž dominuje zejména společenská transformace a modernizace, sociální deviace a patologie či environmentální problémy.

Výše uvedená zjištění doplňuje analýza citačních sítí, jejíž zařazení lze považovat za metodologicky inovativní krok. V období před rokem 1989 byli nejvíce citováni K. Marx, B. Engels a V. I. Lenin, po roce 1989 se nejcitovanějšími zahraničními autory stávají soudobí sociologové A. Giddens, U. Beck a N. Luhmann. Teprve v porevolučním období také začínají být výrazněji citováni francouzští a němečtí klasici sociologie. Z domácích autorů publikujících v *AUC StS* byli na stránkách tohoto periodika za celou dobu jeho existence nejčastěji citováni Jiří Buriánek, Miloslav Petrušek a Jiří Šubrt. Samotná metoda analýzy citačních sítí se ukázala jako vhodná, poskytující komplexní a přehledné výsledky, a podle všeho by mohla být užitečná i pro komparace s dalšími podobně zaměřenými výzkumy jiných periodik či publikací.

Výsledky naší analýzy podávají obraz *AUC StS* jako periodika, které má z hlediska autorského i tematického poměrně ustálenou orientaci. Zároveň lze však na stránkách jednotlivých čísel pozorovat i některé obecnější tendence, které bychom mohli v posledních padesáti letech patrně připsat i domácí sociologii jako celku: ve struktuře citovaných autorů pozorujeme zřetelný obrat od „východu“ k „západu“ a větší rozmanitost citovaných zdrojů. Rovněž nárůst zájmu o témata spojená s modernizací a transformací české společnosti a konkrétními empirickými výzkumy v dílčích oblastech sociální reality můžeme považovat za trend, který se v posledním čtvrtstoletí týká celé české sociologie. Zůstává otázkou, jakým směrem se bude v tomto kontextu *AUC StS* jako periodikum dále profilovat a zda v budoucnu vytvoří specificky zaměřenou platformu lákavou i pro neinstytucionální autory, jež by se soustředila na záležitosti, které nebývají v jiných oborových časopisech příliš tematizovány. Jako svébytný dokument o některých aspektech vývoje a proměn české sociologie v posledních padesáti letech však *AUC Philosophica et Historica - Studia Sociologica* stojí za pozornost už nyní, jak jsme se pokusili doložit i touto statí.

literatura

- Berger, Peter L. 1969. „Sociological Theory as an Area of International Collaboration.“ *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2/1969 (Studia Sociologica II): 131–141.
- Berger, Peter L. 2016. „Sociologická teorie jako oblast mezinárodní spolupráce.“ *Sociální studia* 3/2016: 13–19.
- Janák, Dušan, Robert Klobučký. 2014. „Co bychom věděli o sociologii, kdybychom četli pouze *Sociologický časopis* a *Sociologii*?“ *Obsahová analýza dvou sociologických periodik od ‚sametové revoluce‘ do současnosti.* *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50 (5): 645–670. <https://doi.org/10.13060/00380288.2014.50.5.118>
- Janák, Dušan. 2011. „Autorská a tematická struktura Sociologické revue. Příspěvek k sociologickému rozboru dějin české sociologie.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47 (5): 991–1016.
- Jareš, Jakub, Matěj Spurný, Katka Volná. 2012. *Náměstí Krasnoarmějců 2: Učitelé a studenti na Filozofické fakultě UK v období normalizace.* Praha: FF UK / Togga.
- Kirilenko, Andrei P., Svetlana Stepchenkova. 2016. „Inter-Coder Agreement in One-to-Many Classification: Fuzzy Kappa.“ *PLoS ONE* 11(3): 1–14. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0149787>

- Muñoz-Muñoz, Ana M., M. Dolores Mirón-Valdivieso. 2017. „Analysis of collaboration and co-citation networks between researchers studying violence involving women.“ *Information Research* 22(2): 1–17.
- Nešpor, Zdeněk R. a kol. 2013. *Slovník českých sociologů*. Praha: Academia.
- Nešpor, Zdeněk R. a kol. 2014. *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia.
- Petráň, Josef 2015. *Filozofové dělají revoluci: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu 1948–1968–1989*. Praha: Karolinum.
- Petrusek, Miloslav 1969. „Introductory note.“ *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2/1969 (Studia Sociologica II): 9–10.
- Riffe, Daniel, Stephen Lacy, Frederick G. Fico. 2014. *Analyzing Media Messages. Using Quantitative Content Analysis in Research: Reliability*. Mahwah / New Jersey / London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sedláčková, Markéta, Jakub Mlynář (eds.). 2015. „Prima to bývalo a prima je to i teď!“ *Memoáry k 50. výročí založení katedry sociologie na FF UK*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Scott, William A. 2009. „Scott’s π (Pi): Reliability for Nominal Scale Coding.“ Pp. 347–349 in Klaus Krippendorff, Angela Bock (eds.). *The Content Analysis Reader*. Los Angeles / London / New Delhi / Singapore: Sage.
- Skovajsa, Marek. 2014. „Celková a zahraniční citovanost Sociologického časopisu: výsledky citační analýzy.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50(5): 671–712. <https://doi.org/10.13060/00380288.2014.50.5.119>
- Skovajsa, Marek, Jan Balon. 2017. *Sociology in the Czech Republic: Between East and West*. London: Palgrave Macmillan.
- Šubrt, Jiří. 1998. „Úvodem.“ *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2/1996 (Studia Sociologica XI): 7.
- Urbánek, Eduard. 1988. „Seznam sociologických sborníků vydaných od roku 1968.“ Pp. 237–238 in E. Urbánek (ed.). *Rozvoj marxisticko-leninské sociologie na filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova.
- Urbánek, Eduard. 1992. „Úvodem.“ *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica* 2/1992 (Studia Sociologica IX): 7–8.
- Voříšek, Michael. 2012. *The Reform Generation: 1960s Czechoslovak sociology from a comparative perspective*. Praha: Kalich.

Kateřina Holubová je doktorandkou na Katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V rámci své disertační práce se zaměřuje na téma národní identity v podmínkách procesu globalizace. Lze ji kontaktovat na adrese holubovk@gmail.com

Adéla Javůrková dokončila v roce 2015 bakalářské studium Sociální pedagogiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. Nyní studuje čtvrtým rokem rovněž bakalářské studium Sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a druhým rokem magisterské studium učitelství náboženství, etiky a filozofie na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy. Zajímá se především o sociologii životního stylu, tématem její bakalářské práce je životní styl profesionálních sportovců.

Jakub Mlynář působí na Filozofické fakultě a Fakultě humanitních studií UK, spolupracuje s Centrem vizuální historie Malach na Matematicko-fyzikální fakultě UK. V současnosti se nachází na postdoktorské stáži ve Švýcarsku na Université de Fribourg. Mezi jeho odborné zájmy patří teorie a dějiny sociologie, ve zkoumání sociální reality je mu nejbližší etnometodologie a konverzační analýza. Svou disertační práci věnoval analýze orálněhistorických rozhovorů v kontextu vzájemných souvislostí paměti, narativity a identity. Lze jej kontaktovat na adrese jakub.mlynar@seznam.cz

Renáta Topinková je studentkou sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současné době působí na Sociologickém ústavu AV ČR. Zajímá se o analýzu sociálních sítí a témata spojená s výzkumem internetu a rodiny.

- ¹ Tento text vznikl jako výstup projektu „Dynamika proměn moderní společnosti“, podprojektu „Význam periodika *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica* v dějinách české sociologie a zpřístupnění jeho obsahu“, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2016. Poděkování autorů patří Jiřímu Šubrtovi, Karlu Hanušovi a knihovně Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za zapůjčení časopisů pro potřeby digitalizace a analýzy. V rámci uvedeného projektu byla všechna čísla *AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica* převedena do digitální podoby a začleněna do mezinárodní databáze Crossref v součinnosti s nakladatelstvím Karolinum, jemuž tímto za veškerou spolupráci děkujeme. V neposlední řadě vděčíme za podnětná doporučení a komentáře dvěma anonymním recenzentům.
- ² Podrobněji k 60. a 70. letům 20. století na FF UK viz [Jareš, Spurný, Volná 2012; Petráň 2015].
- ³ ProQuest je mezinárodní organizace zprostředkovávající mimo jiné databáze různých typů odborné produkce (více viz <http://www.proquest.com/>). Jednou z přidružených databází je Sociological Abstracts, která je strukturována na základě 24 sociologicky relevantních tematických okruhů. Právě tento seznam témat byl autory textu shledán jako možný aspirant na relativně vyčerpávající přehled sociologických tematických center, a byl tak použit jako sekundární klíč v rámci analýzy tematického zaměření periodika.
- ⁴ Vzhledem k možnosti přiřadit neomezený počet tematických center k jednomu textu byla absolutní shoda kódů sporadická (kodéři se často shodovali v naprosté většině přiřazených kódů, mnohdy však jeden z dvojice zahrnul navíc další, v textu méně výraznou kategorii), hodnota reliability tak byla v obou případech kódovacích klíčů velice nízká. Nabízí se tak otázka, zda neměla být nějakým způsobem omezena šíře relevance určené tematického zaměření textu, například s ohledem na velikost záběru daného tematického zaměření v textu. Tato skutečnost byla však identifikována až při závěrečné analýze.
- ⁵ V české sociologii obecně není citačním analýzám odborných periodik věnována téměř žádná pozornost, výjimku tvoří citační analýza *Sociologického časopisu* [Skovajsa 2014].
- ⁶ V současné době probíhá zařazení do mezinárodní databáze Crossref, možná se tak časem *AUC StS* dočká i komparativní studie na tomto poli.
- ⁷ Interaktivní vizualizace byla vytvořena pomocí Gexf-JS, volně dostupné z <https://github.com/raphv/gexf-js>.
- ⁸ Měření rozsahu textu v normostranách umožňuje jeho objektivní posouzení i v případech odlišností sazby a grafické úpravy. Jedna normostrana čítá 1800 znaků (30 řádků po 60 úhozech).
- ⁹ O tomto poznatku pojednáváme podrobněji v následujícím oddíle.
- ¹⁰ Číslo VII bylo podle všeho připraveno k tisku již v červnu 1982, kdy je datován úvodník, ale vydáno bylo až o čtyři roky později.
- ¹¹ Tři texty byly již zmíněny výše, jedná se o texty věnované prof. Miloslavu Petruskovi k jeho šedesátým pátým narozeninám. Zbývající dva texty zařazené pod kategorii ostatní lze nalézt v II. čísle s názvem *Topical problems of Czechoslovak sociology*. V obou případech jde o texty nabízející přehled tehdejší bibliografie na poli české a slovenské sociologie.
- ¹² Zobrazení poměrného zastoupení jednotlivých typů textů dle normostran nabízí stejný výsledek jako graf 1, pouze dramatizuje relativní zastoupení statí vzhledem k ostatním typům textů, a proto v textu není uvedeno.
- ¹³ Počet zahrnuje i spoluautory. U dvou textů nebyl autor uveden.
- ¹⁴ Za analyzované období to bylo celkem 174 statí a recenzí, v číslech předrevolučních 72 textů a 102 textů v číslech porevolučních.
- ¹⁵ Zobrazení poměrného zastoupení jednotlivých tematických typů dle normostran nabízí stejný výsledek jako graf 6, a proto jej v textu neuvádíme.
- ¹⁶ Bližší popis databáze ProQuest uvádíme v oddíle o metodologii.
- ¹⁷ Více o interkodéřské reliabilitě viz v oddíle o metodologii.
- ¹⁸ Jinou diskuzi vztahující se míře reprezentativity klíčů by bylo možné rozvést nad samotným výsledkem, tedy poměrným zastoupením kategorie *jiné*, neboť celá pětina všech textů obsahuje nezařaditelné téma, což není nevýrazné procento.
- ¹⁹ Nutno připomenout, že před rokem 1989 bylo v *AUC StS* poměrné zastoupení statí/článků (54 %) a recenzí (37 %) daleko bližší *SC* a *Sociologii*.

Recenze knihy: Katherine Bischooping, Amber M. Gazso. *Analyzing Talk in the Social Sciences. Narrative, Conversation and Discourse Strategies*. London: Sage, 240 s.

Martin Vávra

Knihy představuje možnosti zkoumání mluveného slova v rámci několika přístupů kvalitativní analýzy. Text je rozdělen do tří hlavních částí věnovaných narativní analýze, konverzační analýze a analýze diskurzu. Každá kapitola poskytuje obecné seznámení se základy uvedených přístupů k datům pocházejícím z výpovědí a konverzací a poté popisuje specifické metody pro sběr dat (například focus groups) a pro analýzu dat (kupříkladu kritická diskurzivní analýza). Autorky jdou cestou výběru typických zástupců, spíše než by byly vedeny snahou o vyčerpávající popis, takže některé významné přístupy nejsou diskutovány – například diskurzivní psychologie. Pozitivním důsledkem ovšem je, že text není přetížen kupením jmen stále dalších škol a jejich zástupců. To je velmi výhodné pro studenty, kteří navštěvují úvodní nebo „intermediate“ kurzy kvalitativní analýzy, ale pravděpodobně ne tolik pro ty, kdo již mají rozsáhlejší zkušenosti z výzkumu.

V části o narativní analýze uvádějí Bischooping a Gaszo oblasti výzkumu, kde se nejčastěji sbírají a analyzují vyprávění: orální historii, biografickou analýzu a studie konstrukce (narativní) subjektivity. Všechna tři pole mohou být vzájemně propojena ve výzkumu narativů (např. můžeme studovat diference v konstrukci vlastní biografie pro účely orálněhistorického výzkumu, stejně jako v rámci analýzy toho, z jakých sociálních zdrojů lidé v současné společnosti budují své „self“). Autorky zde vystupují proti výzkumu, který neuvazuje o svých teoretických předpokladech, reflektovaná volba paradigmatu je podle nich klíčová. Výzkumník může být pozitivista využívající narativní údaje jako „okno do minulosti“, nebo sociální konstruktivistu používající stejná data pro analýzu toho, jak lidé (re)konstruují svou subjektivitu prostřednictvím příběhů, které vyprávějí. Sympatie autorek jsou na straně konstruktivistů, ale zdůrazňují zde legitimitu přístupů velmi odlišných od toho, který preferují ony samy.

Následně se autorky zabývají konkrétními metodami analýzy vyprávění a popisují nástroje pro interpretaci lidských příběhů. Detailně je zde popsán Labowův a Waletzkyho model vyprávění. Bischooping a Gaszo vyzdvihují jak jeho silné stránky (je to efektivní nástroj pro hodnocení variability struktury příběhů), tak i ty slabé (zanedbává sémantiku příběhů a ignoruje vyprávěče jako reflexivní aktéry). Proto by podle nich v sociálních vědách mělo být jeho využití doplňováno dalšími specifickými metodami analýzy, například zkoumáním, pomocí jakých výrazových prostředků jsou v příbězích označováni aktéři (zda jsou to aktivní hybatelé dění, nebo jen pasivní oběti sociálně definovaných okolností). Lze shrnout, že narativní analýza, stejně jako konverzační analýza a diskurzivní analýza, je v knize představena jako strategie, jak se dostat nad úroveň intuitivní deskriptivní analýzy kvalitativních dat.

Následující část knihy je věnována konverzační analýze. Bischooping a Gaszo představují konverzační analýzu jako radikálně empirický a také radikálně realistický přístup, který se, na rozdíl od narativní analýzy, odmítá vypořádat s vnitřním světem sociálních aktérů. Nejdůležitějším představeným

nástrojem je členská kategorizační analýza. Podrobná analýza sociálních kategorizací a způsobů jejich vyjednávání a použití v každodenní interakci může být cestou, jak odhalit metody, skrze které lidé udržují společenský řád na mikroúrovni. Zkoumání interakcí v institucích (např. školách, nemocnicích nebo úřadech) a využití výzkumníky vedených rozhovorů pro konverzační analýzu jsou diskutovány v samostatných podkapitolách jako zajímavé alternativy ke zkoumání přirozeně se vyskytujících mikrointerakcí, které tvoří od počátků základní analytickou úroveň tohoto přístupu.

Další část uvádí čtenáře do oblasti diskurzivní analýzy. V samostatných kapitolách jsou podrobně popsány foucaultovská diskurzivní analýza a kritická diskurzivní analýza. Vzhledem k tomu, že v současnosti spadá do oblasti analýzy diskurzu mnoho škol a jednotlivců, v jednotlivých projektech výzkumu kombinovaných, je do této části věnována kapitola nazvaná „obyčejná diskurzivní analýza“ (garden-variety discourse analysis). Ta odráží skutečnost, že v mnoha publikacích výzkumníci používají tento přístup k analýze dosti eklekticky, někdy bez jakékoliv teoretické specifikace východisek. Autorky a priori neodsuzují tento způsob práce s daty, kdy se výzkumník nehlásí k jedné škole analýzy diskurzu s tím, že by využíval její koncepty a pojmy (jako například diskurzivní formace v tom smyslu, jak ji definuje Foucault, nebo ideologie, jak s tímto pojmem pracuje kritická analýza diskurzu). Znovu zde ale upozorňují – i když zdá se mi, že méně důrazně než v kapitole o narativní analýze –, že eklekticismus, který si neuvědomuje zakotvenost pojmů a postupů, které používá, může nadělat více škody než užitku. Další kapitola ukazuje výzkumníkem vedený rozhovor jako metodu shromažďování údajů pro analýzu diskurzu. Zatímco v narativní analýze je rozhovor nejčastěji využívanou metodou sběru dat a i v konverzační analýze je jeho užití relativně časté, diskurzivní analýza je často chápána jako specifická součást analýzy dokumentů a v textech věnovaných diskurzivní analýze se s rozhovorem jako zdrojem dat prakticky nesetkáme. Zde se podle mého názoru kniha dostává nad úroveň učebního textu a představuje přínos autorek k hlubší diskusi o metodologii sociálních věd.

Stručně shrnuto, text knihy se dobře čte díky množstvím příkladů z konkrétních výzkumů, zůstává ovšem stručný, když dojde na diskusi filozofických předpokladů spojených s jednotlivými rozebíranými přístupy, školami a autory. Celý text je přehledně strukturovaný. Nejdůležitější body jsou vždy shrnuty v textovém poli na konci každé kapitoly. Dokonce i názvy některých podkapitol, jako je „obyčejná diskurzivní analýza“ (garden-variety discourse analysis) nebo „proč byste měli tuto knihu zavřít“, mě vedou k tomu, abych na knihu nahlížel především jako na učební text pro (pokročilejší) studenty metod kvalitativní analýzy, přestože některé části (např. právě ta věnovaná používání rozhovoru v analýze diskurzu) mohou být velmi užitečné i pro lidi, kteří již mají rozsáhlejší zkušenosti s kvalitativními výzkumy.

Sociologie (a) orální historie: Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation dostupný v Centru vizuální historie Malach při Univerzitě Karlově

Jakub Mlynář, Jiří Kocian, Karolína Bukovská, Lenka Chudomelová

Bezprecedentní možnosti archivace a sdílení informací vedou v naší současné společnosti k tomu, že se obraz minulosti zachycený ve vzpomínkách a vyprávěních přímých pamětníků stává důležitým zdrojem našeho (laického i odborného) vědění o této minulosti. S ohledem na rostoucí počet archivovaných orálněhistorických interview (dále OHI), často dostupných na internetu či na specializovaných pracovištích, lze orální historii využít jako specifický zdroj dat, analyzovatelných (mimo jiné) i ze sociologického hlediska. Bližší představení jednoho z takových zdrojů, konkrétně *Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation*, přístupného v Praze prostřednictvím Centra vizuální historie Malach, je hlavním cílem tohoto textu.

Orální historie jako zdroj sociologického poznání

Průsečík sociologie a orální historie může mít v zásadě dvojitou podobu: (a) *orální historie sociologie* a (b) *sociologie orální historie*. Soustředíme se zde výlučně na druhý případ.¹ Asi prvním významnějším sociologem, jenž věnoval orální historii (dále OH) určitou pozornost, byl Robert K. Merton. V jeho stati „O historii a systematice sociologické teorie“, poprvé vydané roku 1968, se můžeme dočíst: „Zatímco historikové přičinlivě sbírají ‚orální historie‘ nedávné minulosti věd – nahrávají cílené rozhovory s hlavními účastníky této historie –, sociologové stále omezují svou pozornost na veřejné dokumenty. Zde máme další příklad toho, jak historikové-novousedlíci předstihují sociology-domorodce, jimž historikové zjevně vděčí za dotazovací techniky.“ (Merton 2007: 10–11)

Merton se omezuje na „minulost věd“, i když v poznámce pod čarou podává též stručnou informaci o OH jako takové. Sociologii jako vědě se nabízí možný přístup k OH ve dvou dimenzích: na jedné straně lze OH podrobit zkoumání obecně jakožto zvláštní sociální fenomén současnosti, a to perspektivou *makrosociologickou* nebo *mikrosociologickou*. Na straně druhé lze k OH přistoupit jako ke specifickému zdroji dat, který je možno analyzovat také ze sociologického hlediska.

Nahrávky rozhovorů pořízených metodou OH mohou být předmětem sociologického zájmu prostřednictvím interpretace OHI s ohledem na různé sociální fenomény a problémy. Archivní rozhovory jsou vždy – nevyhnutelně a z podstaty – nahrávkami situovaného jednání členů společnosti během institucionalizované sociální interakce. Můžeme je tedy analyzovat podobně jako jakékoliv další videonahrávky sociálního jednání (vizuální sociologie, sociopsychologické metody, etnometodologická konverzační analýza atd.). OH zároveň poskytuje vhledy do žitého světa zúčastněných osob: vypovídá o jejich hodnotách, názorech, významech připisovaných

aspektům sociální organizace a reality, ale i o jejich vlastním porozumění sobě samým (tj. o osobní identitě jako o čemsi, co se rodí z reflexivní vazby sociálních a kolektivních identit, viz Mlynář 2017). Nabízí se též možnost studovat rozmanitá témata od paměti a vyprávění přes rodinu či náboženské tradice až po analýzu sociálních sítí na základě osobních vazeb narátorů.

V sociologické (a obecněji společenskovední) analýze archivovaných OHI lze zaujmout dvojitý postoj: *realistický* a *konstruktivistický*. V případě realistického postoje je OHI (či jakékoliv výzkumné interview) posuzováno jako neutrální a neproblematický způsob shromažďování poznatků o sociální realitě. Jazyk je zde chápán jednoduše jako transparentní prostředek komunikace coby předávání informací „z místa na místo“ či snad spíše „z hlavy do hlavy“. Narátor je v podstatě *informátorem*, jenž poskytuje sociologovi informace o věcech, které sociologa zajímají. Povaha jazykové interakce, ale i kulturní a společenský kontext jsou v této perspektivě zpravidla ignorovány. Druhý, tedy konstruktivistický postoj přistupuje naopak k výzkumným rozhovorům (včetně OHI) především jako ke specifickým sociálním situacím, během kterých dva jedinci spolupracují (nebo také ne) na utváření významu, sledující vlastní (někdy odlišné) zájmy. Narátor je zde pojat jako *participant*, čili jako osoba, která utváří svou výpověď o minulosti společně s tazatelem. Jazyk a interakční/společenský kontext je zde tedy zcela ústřední.

Ve skutečnosti však nejde o ostrou dualitu, ale spíše o kontinuum zahrnující škálu výzkumných pozic. Konkrétní výzkumná praxe sociologa, jenž pracuje s OHI, může být kombinací vícero přístupů. S určitými úpravami se zde jako užitečné jeví rozlišení, které poskytla C. Riessmann v souvislosti s narativní analýzou (srov. též Hájek 2014). Vymezuje čtyři základní modely narativní analýzy ve společenských vědách, jež zároveň odrážejí i vývoj této výzkumné perspektivy v posledních desetiletích: (1) *tematická analýza* – klade důraz na obsah řečeného, cílem je tvorba typologií (jako v *grounded theory*), nezajímá se zpravidla o kontext ani o jazykovou povahu výpovědi; (2) *strukturní analýza* – klade důraz na formu řečeného, zkoumá spíše menší množství narativů, předmětem je zkoumání vztahu mezi jazykovým vyjádřením a významem, který toto vyjádření zprostředkovává; (3) *interakční analýza* – klade důraz na dialog a zahrnuje v sobě (1) i (2), ústředním rámcem je sociální situace nahlížená prizmatem „mikrosociologie“; (4) *performativní analýza* – klade důraz na individuální self a jeho projevy, ve středu zájmu jsou postavy, okolnosti a posluchači, snaží se zachytit samotný proces *konstrukce* identity (Riessmann 2005: 2–5). Sociologické využití OHI se může řídit právě těmito možnými pohledy.

Abychom potenciál sociologického využití archivů OH ilustrovali, předložíme dvě případové studie založené na seminárních pracích studentek univerzitního kurzu *Identita mezi pamětí a vyprávěním*, jenž byl v Centru vizuální historie Malach realizován v akademickém roce 2016/2017 ve spolupráci s Katedrou sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V typologii Riessmannové bychom obě označili především za „tematickou analýzu“. Nejprve však přiblížíme samotný archiv, z něhož obě práce vycházejí.

Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation v CVH Malach

Již zmíněný *Archiv vizuální historie* (VHA)² je jednou z největších sbírek OHI, která však – jak už je z názvu patrné – přináší celý jeden rozměr navíc. Primárně se zaměřuje na zpřístupnění videorozhovorů s přeživšími holocaustu a jiných genocid i dalšími svědky těchto událostí. Jeho obsah však není geograficky ani temporálně limitován, díky čemuž nabízí široké spektrum rozhovorů ve více než 30 různých jazycích. Jeho původní jádro představuje sbírka asi 52 000 interview zaměřených na události holocaustu během druhé světové války, které byly pořízeny v 90. letech. Archiv je však stále rozšiřován a tohoto tématu se nyní týká 53 925 nahrávek, kromě toho lze v současnosti ve VHA nalézt 334 rozhovorů ke genocidě Arménů, 86 interview zabývajících se genocidou Tutsiů ve Rwandě, 30 rozhovorů o nankingském masakru, 14 svědectví týkajících se genocidy v Guatemale, 5 o genocidě v Kambodži, 4 interview vztahující se ke konfliktu ve Středoafričské republice a 10 komentujících současný antisemitismus.

Rozhovory mají díky užití metodice sběru široký tematický záběr: zaznamenané narace představují celý životní příběh pamětníků, jejich rodinnou historii, v případě hlavní části sbírky tedy období před druhou světovou válkou i po ní.³ Těto skutečnosti často využívají nejen badatelé zpracovávající dějiny 20. století, ale i výzkumy sociologické, antropologické, lingvistické a zástupci mnoha dalších vědních disciplín. Online rozhraní digitálního archivu je pro usnadnění práce s takto masivním objemem dat opatřeno několika vyhledávacími nástroji. Nejvýznamnější je tezaurus 62 000 klíčových slov přiřazených k jednotlivým segmentům nahrávek, umožňující efektivní vytváření tematicky profilovaných souborů interview napříč všemi jazyky (*index search*)⁴. Nejnovější integrální součástí systému VHA je možnost zobrazení transkriptů rozhovorů, což v mnoha ohledech usnadňuje práci těm badatelům, kteří pořizují doslovné přepisy, a zjednodušuje překonávání jazykových bariér způsobených lingvistickou variabilitou shromážděného materiálu.

Jelikož Centrum vizuální historie Malach (CVHM), přístupový bod k VHA pro Českou republiku, působí při Ústavu formální a aplikované lingvistiky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy, mohou uživatelé na místě pro vyhledávání použít i unikátní fulltextový fonetický vyhledávač AMALACH (v češtině a angličtině)⁵. Jeho prostřednictvím je možné vyhledávat i ty konkrétní termíny, které nejsou součástí sady klíčových slov. Tento nástroj vznikl právě díky spojení počítačové lingvistiky a materiálů z VHA.

Konkrétní příklady využití archivu USC Shoah Foundation

Jak dokládá přehled publikovaných i nepublikovaných textů dosud vzniklých v českém a slovenském společenském prostředí, rozpětí zkoumaných témat je vskutku široké a v principu neomezené.⁶ V této sekci se zaměříme pouze na dvě specifická témata: (1) vztah židovských přeživších k Němcům, což je spojeno s otázkou *kolektivních identit*; a (2) vlastní jméno jako předmět vyprávění v souvislosti s dynamikou *sociální a osobní identity*.⁷

Vztah židovských přeživších holocaustu k Němcům

Jaký postoj zaujímají Židé, kteří přežili holocaust, po desítkách let v cizině k Němcům? Jaké vlastnosti jim připisují, stýkají se s nimi, či je obviňují? Tyto otázky usiluje zodpovědět seminární práce Lenky Chudomelové, zpracovaná na základě analýzy deseti nahrávek interview z VHA. Ač by se mohlo zdát, že relevance tohoto tématu bude s postupem času klesat, není tomu tak. Způsob, jakým přeživší holocaustu vnímají či vnímali Němce, do určité míry přechází na jejich potomky a stává se součástí „kolektivní paměti“ (Rapaport 1997; Kranz 2009). Postoj přeživších k Němcům je zčásti individuální – ovlivněný jejich biografií a konkrétními zkušenostmi během války (např. ti, kdo za války obdrželi pomoc od „běžných“ Němců, je vidí v příznivějším světle). V rozhovorech lze identifikovat dvě základní dilemata, od kterých se odvíjí vztah přeživších Židů k Němcům či německému národu jako takovému. První je *dilema viny*, které se do velké míry realizuje v otázce, zda Němci věděli, co se v jejich zemi v době třetí říše „opravdu děje“, tedy zda znali skutečnou povahu koncentračních táborů. Druhé téma se týká *německé národní identity*, tedy otázky, zda se Němci po válce změnili, uvědomují si problémy minulosti svého národa, či zda v jejich „povaze“ zůstala náchylnost k podlehnutí totalitární ideologii. Vzhledem k prostorovým omezením tohoto článku se zaměříme jen na první uvedené dilema, tedy *dilema viny* (*a nevin*).

Ústřední otázkou, o níž přeživší v této souvislosti v rozhovorech hovoří, je, zda řadoví Němci věděli o existenci koncentračních táborů jako institucí, kde dochází k hromadnému vraždění. Odpověď jednotlivých narátorů do velké míry předurčuje jejich pozdější postoj k Němcům. První možností je přesvědčení, že Němci o koncentračních táborech opravdu nic nevěděli. Příkladem je P. P., který říká o svých německých známých: „Jedna z manželek mi řekla, že když Američani přišli, dávali všude plakáty o táborech, které právě osvobodili. Prý si říkali, že tohle je přesně americké, typická propaganda, chtějí, abychom věřili, že se naše vláda takhle chovala; naše vláda možná byla špatná, ale takhle se nechovala. A potom to k nim pomalu došlo, že takoví opravdu byli.“ (interview [1], segment #145)

Druhou možností je uvažování nad tím, jak velká část Němců o pravé povaze koncentračních táborů věděla. Narátoři uvádějí, že pravou realitu těchto míst muselo znát velké množství lidí. I. F. říká, že sama nevěděla, co přesně jsou koncentrační tábory, dodává však: „Ale lidi, kteří žili okolo nich, to vědět museli! Jak to mohli nevědět? Ale víte, přijedete do Německa a můžete navždycky hledat, ale nikdo nebyl

nacista, nikdo nebyl nacista. Když jsem přijela do Německa v roce 1953, žádní nacisti tam nebyli.“ (interview [2], segment #235–236) Podle některých přeživších tedy není dost dobře možné, aby tak velké množství Němců nevědělo, co se ve skutečnosti děje – lidé v okolí táborů museli vidět příjíždějící auta a vlaky či celé skupiny lidí, které tam byly hnány (např. interview [3], segment #465). Narátorka S. G.-M. v tomto ohledu dodává, že měla vždycky, když se setkávala s Němci, nutkání zjišťovat, co přesně dělali za války, „jakou roli hráli“ (interview [4], segment #61).

Třetím pólem je přesvědčení, že do nacistické mašinérie byla zapojena většina společnosti, byť spíš na „administrativních“ pozicích. K tomuto názoru došel P. S., když ho v Belgii po válce zavedli do obrovského nacistického archivu, ve kterém mu poskytli složku vedenou o jeho zavražděném otci: „Žádný Němec mi už nikdy neřekne, že nevěděl, co se děje. Ten konkrétní člověk možná ne, ale nebudu tomu věřit. Kdo shromažďoval ty dokumenty? Možná nezabíjeli, neshlíkali Židy na ulici, tomu věřím, ale když vidíte rozsah pořizování těch materiálů – kdo byl nakonec můj otec, jedna bytost velmi důležitá pro mě, ale ne pro svět, a měl složku takhle tlustou. Co měli na všechny ostatní? Když se na to všechno díváte, je to pečlivě napsané, s vytištěným číslem tetování, razítka, logistika musela být větší než armáda. (...) Když někdy během let přemýšlíte o odpuštění, ale pak přijдете na takovéhle místo, tak to navždy zmizí... zjistíte, že všichni byli zapojeni, že se to nestalo samo od sebe, podívejte se na všechny ty složky.“ (interview [5], segment #55–56)

Jméno: jeho ztráta, změna a navrácení jako atribut osobní a sociální identity

Za jakých okolností u narátorů docházelo ke změně jejich jména a jaký postoj ke změně zaujali? Jak vnímali ztrátu svého jména, především v souvislosti s internací v koncentračním táboře, kde byla jejich jména nahrazena vězeňskými čísly? Hledání odpovědí na tyto otázky bylo předmětem seminární práce Karolíny Bukovské, která při jejím sepsování využila třináct archivovaných OHI z VHA.

Autorka vychází z předpokladu, že vlastní jméno je jedním ze základních prostředků, jimiž je v naší společnosti vyjadřována jedinečnost konkrétní osoby – proces pojmenování je sociolingvistický akt determinovaný společenským prostředím (Knappová 1989). Jméno se při narození stává naším základním identifikačním prvkem užívaným v soukromém i veřejném životě a je tak zároveň jedním z hlavních aspektů osobní identity (Strauss/1959/1997: 17–20), jenž je jedinci přidělen ze strany společnosti jako objektivní rys (srov. Berger – Luckmann 1999). S pojmenováním jedince danou společností je současně ustanovena a reprodukována jeho sociální identita (Bourdieu 1998).

Z několika souvisejících témat zde ve zkratce naznačíme aspekty jen jednoho z nich, a to *změny jména*. Ty lze obecně rozdělit na *změny vynucené*, ve většině případů nařízené oficiálními úřady, a *změny dobrovolné*, vycházející z vlastní iniciativy dotyčné osoby. Pokud jde o vynucenou změnu jména, němečtí přeživší holocaustu ji často zmiňují v souvislosti s předválečnými protizidovskými opatřeními. Lidé, kteří byli dle norimberských zákonů z roku 1935 považováni za „Židy“ a jejichž jméno nebylo uvedeno v seznamu „pro Židy přípustných

jmén“, byli totiž povinni si do 1. ledna 1939 přidat ke svému stávajícímu rodnému jménu jméno druhé, v očích nacistických úřadů „typicky židovské“ – pro ženy to bylo jméno „Sara“ a pro muže „Israel“. Tuto úředně vynucenou změnu jména lze vnímat jako první krok k pozdější pověstné žluté Davidově hvězdě. Přidělení „židovských“ jmen sice ještě neumožňovalo „Žida“ rozpoznat pouhým pohledem na část oděvu, v důsledku tohoto nařízení však byly tyto osoby stigmatizovány při oficiálním úředním kontaktu. Sotvakdo však přijal tato vnucená jména skutečně za vlastní (interview [6], segment #48).

Dobrovolná změna jména souvisí v rozhovorech z VHA kupříkladu s tím, že velká část židovských přeživších holocaustu přijala po roce 1945 dobrovolně nové jméno, které nevykazovalo známky „židovství“ či „němectví“. K rozhodnutí přijmout nové občanské „já“ často vedl vnitřní odpor k původnímu jménu, které bylo spojeno s traumatizující válečnou zkušeností. Například P. A. si po válce změnil své rodné příjmení „Altmann“ na maďarizované „Abonyi“ (interview [7], segment #2). Učinil tak po vzoru svého otce, jenž byl během války internován v koncentračním táboře, tato zkušenost v něm vytvořila „odpor vůči Němcům“ a odmítl nadále nosit německé jméno. Maďarizace vlastního jména byla podle P. A. v poválečném Maďarsku běžnou praxí. Jiní přeživší holocaustu naopak ke změně jména přistoupili na základě racionální úvahy motivované pragmatickými důvody. Například E. G. se po roce 1945 spolu se svým bratrem vzdal svého rodného příjmení „Grasgrün“, protože „po válce nebylo dobré mít židovské“ ani „německé jméno“ (interview [8], segment #119). Potíže vyvolané protizidovskými postoji v poválečném Československu vyřešil změnou jména i R. S. (interview [9], segment #69). Aby zvýšil své šance na složení blíže nespécifikované zkoušky, z níž bylo vyhozeno nápadně mnoho uchazečů s „židovskými“ jmény, změnil si své původní příjmení „Schlesinger“ na ryze české příjmení „Slezák“.

Ať už šlo o nacistický zákaz pojmenovávat židovské děti „německými“ jmény, či o poválečný tlak na eliminaci „židovských“ a „německých“ jmen v osvobozených národních státech, měla válečná i poválečná společnost tendenci vnímat jméno a identitu jako neoddelitelnou dvojedinost, vzájemně se ovlivňující. Pro nacionální socialisty platilo, že kdo měl „židovské“ jméno, musel být nutně „Židem“, a naopak: kdo byl „Židem“, musel se také „židovsky“ jmenovat. Pro poválečnou společnost naopak platilo, že německé jméno má pouze „Němec“, tedy nacista. A polský či československý národ měl být po válce utužen tím, že se z občanů s židovskými jmény stali „Poláci“ a „Češi“ s odpovídajícími „polskými“ a „českými“ jmény.

Souhrnně lze konstatovat, že sociologický zájem o archivovaná OHI vypovídající o již poměrně vzdálené minulosti může napomoci i porozumění fenoménům, které žel v současné době opět formují veřejný diskurz i společenskou dynamiku v Evropě i USA. Smyslem tohoto textu bylo připomenout existenci rozsáhlých korpusů nahrávek rozhovorů, které z velké části čekají na systematické sociologické využití.

Citované rozhovory z Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation

- [1] Interview s P. P., ID číslo 43997, Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation zpřístupněný v Centru vizuální historie Malach při Univerzitě Karlově s podporou infrastruktury LM2015071 LINDAT/Clarín (dále jen VHA).
- [2] Interview s I. F., ID číslo 52595, VHA.
- [3] Interview s R. K., ID číslo 53023, VHA.
- [4] Interview s S. G.-M., ID číslo 935, VHA.

- [5] Interview s P. S., ID číslo 53623, VHA.
- [6] Interview s A. C., ID číslo 52543, VHA.
- [7] Interview s P. A., ID číslo 55428, VHA.
- [8] Interview s E. G., ID číslo 55113, VHA.
- [9] Interview s R. S., ID číslo 54608, VHA.

literatura

- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas. 1999. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Hájek, Martin. 2014. *Čtenář a stroj: Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Knappová, Miloslava. 1989. *Rodné jméno v jazyce a společnosti*. Praha: Academia.
- Kranz, Daniela. 2009. *Shades of Jewishness: The Creation and Maintenance of a Liberal Jewish Community in Post-Shoah Germany* (doktorská disertace). St Andrews.
- Mlynář, Jakub. 2017. „Co máme na mysli, když říkáme ‚my‘? Kolektivní identita, identifikace a kategorizace.“ Pp. 60–76 in: J. Mlynář, M. Paulíček, J. Šubrt a kol., *Člověk v teoretické perspektivě společenských věd*. Praha: Karolinum.
- Merton, Robert K. 2007. „O historii a systematicke sociologické teorie.“ In: R. K. Merton: *Studie ze sociologické teorie* (2. vyd.). Praha: SLON.
- Rapaport, Lynn. 1997. *Jews in Germany After the Holocaust: Memory, Identity, and Jewish-German Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riessmann, Catherine K. 2005. „Narrative Analysis.“ Pp. 1–7 in: N. Kelly, Ch. Horrocks, K. Milnes, B. Roberts, D. Robinson (eds.), *Narrative, Memory and Everyday Life*. University of Huddersfield.
- Strauss, Anselm. 1997. *Mirrors and Masks: The Search for Identity*. New Brunswick / London: Transaction Publishers.

poznámky

- ¹ Rádi bychom se krátce zmínili také o *orální historii sociologie*, která sice nemusí být ze sociálněteoretického či metodologického hlediska tak pozoruhodným tématem, jistě však umožňuje shromáždění významných poznatků a dat. Zachycení dějin sociologie prostřednictvím rozhovorů s jejími přímými účastníky a aktéry představuje zajímavý doplněk k tradičně koncipovaným dějinám vědeckého bádání a jeho okolností, jak si i v našem prostředí uvědomili výzkumníci z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, kteří v rámci projektu *Česká sociologie 1945–1969, orální historie* pořídili devět rozhovorů s významnými osobnostmi české sociologie. Jedná se (v abecedním pořadí) o interview s J. Alanem, L. Broklem, M. Illnerem, I. Možným, J. Musilem, M. Petruskem, O. Sedláčkem, J. Šiklovou a J. Večerníkem. Rozhovory vznikly v letech 2008–2010. Podrobněji viz <http://ceskasociologie.unas.cz> (navštíveno 17. 11. 2017).
- ² V plném znění názvu *University of Southern California Shoah Foundation Visual History Archive*. USC SF, „Visual History Archive Program“, http://sfi.usc.edu/vha/vha_program (navštíveno 17. 11. 2017).
- ³ USC SF, „Collecting Testimonies“, <http://sfi.usc.edu/vha/collecting> (navštíveno 17. 11. 2017).
- ⁴ Dalšími jsou pak vyhledávání pomocí segmentace na základě metadat (*experience groups search*), osobních jmen (*people search*) a geografických lokací (*places search*).
- ⁵ Plný název zní ASR- [tj. Automatic Speech Recognition] and MT- [tj. Machine Translation] based Access to a Large Archive of Cultural Heritage.
- ⁶ Viz webové stránky CVH Malach: <https://tinyurl.com/y83y27vj>.
- ⁷ K rozlišení jednotlivých dimenzí identity viz [Mlynář 2017].

Expertní seminář organizace CESSDA: Legální a etický rámec pro užití, znovuužití a archivaci nových typů dat

Viktor Dobrovolný, Michaela Kudrnáčová

Ve dnech 12. až 13. září 2017 proběhl každoroční Expertní seminář CESSDA¹, kterého se účastnil i Český sociálněvědní datový archiv (ČSDA) Sociologického ústavu Akademie věd, pořadatel loňského ročníku, který proběhl v Praze. Letos se seminář uskutečnil v norském Bergenu pod záštitou Norského centra pro výzkumná data (NSD)².

Seminář byl tematicky provázán s dílčími oblastmi projektu SERISS³, a to konkrétně se třemi částmi pracovního balíčku WP6 (6.1 až 6.3) „New forms of data – legal, ethical and quality issues“⁴. První z úkolů WP6 zpracovává zejména ČSDA a týká se legálních a etických problémů souvisejících s užitím velkých dat, se zaměřením na data ze sociálních sítí. Další části WP6 jsou věnovány legálním, etickým a kvalitativním problémům spojeným s užíváním administrativních dat a také otázce kvality obsahu datových souborů.

Zaměření semináře se týkalo legálního a etického rámce pro operace s novými typy dat. Důraz byl položen zejména na výměnu zkušeností s novými typy dat, přičemž nejvíce byla v tomto směru skloňována data ze sociálních médií. Velkým tématem bylo také obecné nařízení o ochraně osobních údajů EU, v originále General Data Protection Regulation (GDPR⁵), které vstoupí v platnost 25. května 2018 a týká se mimo jiné datových archivů. Mezi 23 účastníky, ze 13 institucí, byly zejména odborníci zajišťující management dat v rámci svých archivů.

V úvodní části semináře se rokovalo o definici nových typů dat. Na základě konsensu se došlo k závěru, že nové typy dat není možné redukovat pouze na data ze sociálních médií, ale je potřeba vzít v potaz všechna „big data“. V případě nových typů dat se tedy může jednat o již zmíněná data ze sociálních médií, ale i digitalizovaná starší data (například historické prameny), internetová data, biometrická data, geolokační data, biomarkery, administrativní data, data z registrů, audiovizuální záznamy a další.

Legální a etické problémy jsou spolu částečně svázané, přesto je potřeba se soustředit na obě oblasti jednotlivě. GDPR je novou, v jistém smyslu revoluční legislativou Evropské unie, která představuje právní úpravu ochrany osobních dat na celoevropské úrovni. Pro organizaci CESSDA je tento dokument o to důležitější, že jedním z cílů této organizace je harmonizovat jednotlivá etická doporučení, ale i zákonné normy všech členských států.

Datové archivy v současné době trápí jejich limity. Zvláště se jedná o to, jak přijímaná nová data s potenciálem pro archivaci dále zpracovávat a v jaké formě je dávat k dispozici veřej-

nosti. Nejprve je potřeba zvážit, jak a za jakým účelem jsou nová data v sociálních vědách využívána, tedy obrátit pozornost k odborníkům a výzkumníkům, kteří s těmito typy dat pracují, protože archivy by se měly v první řadě přizpůsobovat nabídce a poptávce. Na základě těchto faktorů musí být data bezpodmínečně shromažďována a popisována podle stejného standardu ve všech členských zemích organizace CESSDA, je tedy potřeba zaměřit pozornost tímto směrem a společnými silami zpracovat směrnici postavenou na konkrétních příkladech, která by sloužila jako stěžejní dokument pro všechny datové archivy členských zemí EU.

V souvislosti s touto problematikou si členové CESSDA kladou několik otázek, a to:

- *Jak vysoký je skutečný zájem o výzkumy postavené na nových datech?*
- *Co by se mělo archivovat, aby se umožnilo užití a znovuužití nových dat a zároveň se šetřilo finančními zdroji?*
- *Jaké jsou standardy kvality pro výzkum nových dat?*
- *Jsou datové archivy vybavené k tomu, pracovat s novými typy dat, nebo je třeba vyvinout nové metody, aby toho bylo dosaženo?*

V rámci jedné z expertních skupin vytvořených za účelem ucelenějšího a srozumitelnějšího výstupu se identifikovala témata s klíčovým významem pro sociálněvědní výzkum:

- Vytvoření přehledu národních harmonogramů implementace GDPR
- Vytvoření přehledu implementace GDPR do národního práva
- Ověření podmínek užití nových typů dat: jaká jsou pravidla a kdo je za ně zodpovědný
- Ověření podmínek, na jejichž základě je možné data shromažďovat, analyzovat a archivovat
- Zpracovat na etických a legálních problémech separátně, tj. vytvořit přehled doporučení pro obě oblasti zvlášť
- Vytvoření harmonogramu pro zakomponování zásad pro „legální, a etický rámec pro užití, znovuužití a archivaci nových typů dat
- Ustanovená pracovní skupina by se měla maximálně soustředit zejména na infrastrukturu (datové archivy) a až následně na vytvoření rad pro výzkumníky

CESSDA tak pokládá základy informační infrastruktury pro nové typy dat, která by jednou mohla svou komplexitou a mírou harmonizace vyvážit podobné iniciativy v USA.

poznámky

¹ Consortium of European Social Science Data Archives.

² Materiály z proběhlých seminářů jsou dostupné na webové adrese <https://tinyurl.com/y8jydp5w>.

³ Synergies for Europe's Research Infrastructures in the Social Sciences. Více informací je k dispozici na webových stránkách projektu <https://seriss.eu/about-seriss/project-overview/>.

⁴ Více informací ohledně WP6 je dostupných na webu <https://tinyurl.com/y8b3ppyu>.

⁵ Podrobnosti jsou dostupné na webu speciálně zřízeném Evropskou unií za účelem o GDPR informovat: <http://www.eugdpr.org/>.

[odborné stati]

Prostorová dimenze finančních příspěvků firmy ČEZ obcím v okolí Jaderné elektrárny Dukovany David Hána, Tomáš Černý	3
---	---

Vliv vzdělání a životní spokojenosti na angažovanost obyvatel Česka Petr Osoba	15
--	----

[odborné stati k metodologii sociálního výzkumu]

Nenápadný dokument o české sociologii: Periodikum <i>AUC Philosophica et Historica – Studia Sociologica</i>, jeho rysy a proměny Kateřina Holubová, Adéla Javůrková, Jakub Mlynář, Renáta Topinková	31
---	----

[recenze]

Katherine Bischooping, Amber M. Gazso: <i>Analyzing Talk in the Social Sciences. Narrative, Conversation and Discourse Strategies</i> Martin Vávra	51
--	----

[data a datové zdroje]

Sociologie (a) orální historie: Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation dostupný v Centru vizuální historie Malach při Univerzitě Karlově Jakub Mlynář, Jiří Kocian, Karolína Bukovská, Lenka Chudomelová	52
---	----

CESSDA Expert Seminar: legální a etický rámec pro užití, znovu užití a archivaci nových typů dat Viktor Dobrovolný, Michaela Kudrnáčková	56
--	----

Časopis **Naše společnost** je odborným periodikem Centra pro výzkum veřejného mínění vydávaným od roku 2003 Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i., od roku 2017 ve spolupráci s Českým sociálněvědním datovým archivem. Počínaje rokem 2007 je časopis recenzovaný.

Redakce

Martin Ďurďovič, šéfredaktor, Martin Vávra, redaktor

Redakční rada

Ilona Bažantová (PrF UK, Praha), Adéla Gjuricová (ÚSD AV ČR, Praha), František Kalvas (FF ZČU, Plzeň), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR a FSV UK, Praha), Jiří Šubrt (FF UK, Praha), Tomáš Trampota (FSV UK, Praha), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR a FF UK, Praha), Milan Zeman (SÚ SAV, Bratislava), Lukáš Novotný (FF UJEP)

Zaměření časopisu

Stati vycházejí primárně z výzkumů veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti a aktuálnost témat. Příspěvky čerpají z dat kontinuálních šetření CVVM i jiných výzkumů. Časopis přijímá rovněž náměty, které se opírají o paradigmaty nabízená sociologií, demografií, politologií, ekonomii, mediálními studii, soudobými dějinami a jinými příbuznými disciplínami, včetně metodologie sociálního výzkumu. Vydávání rubrik Metodologie sociálního výzkumu a Data a datové zdroje je podpořeno z projektu MŠMT Český sociálněvědní datový archiv (kód LM2015060).

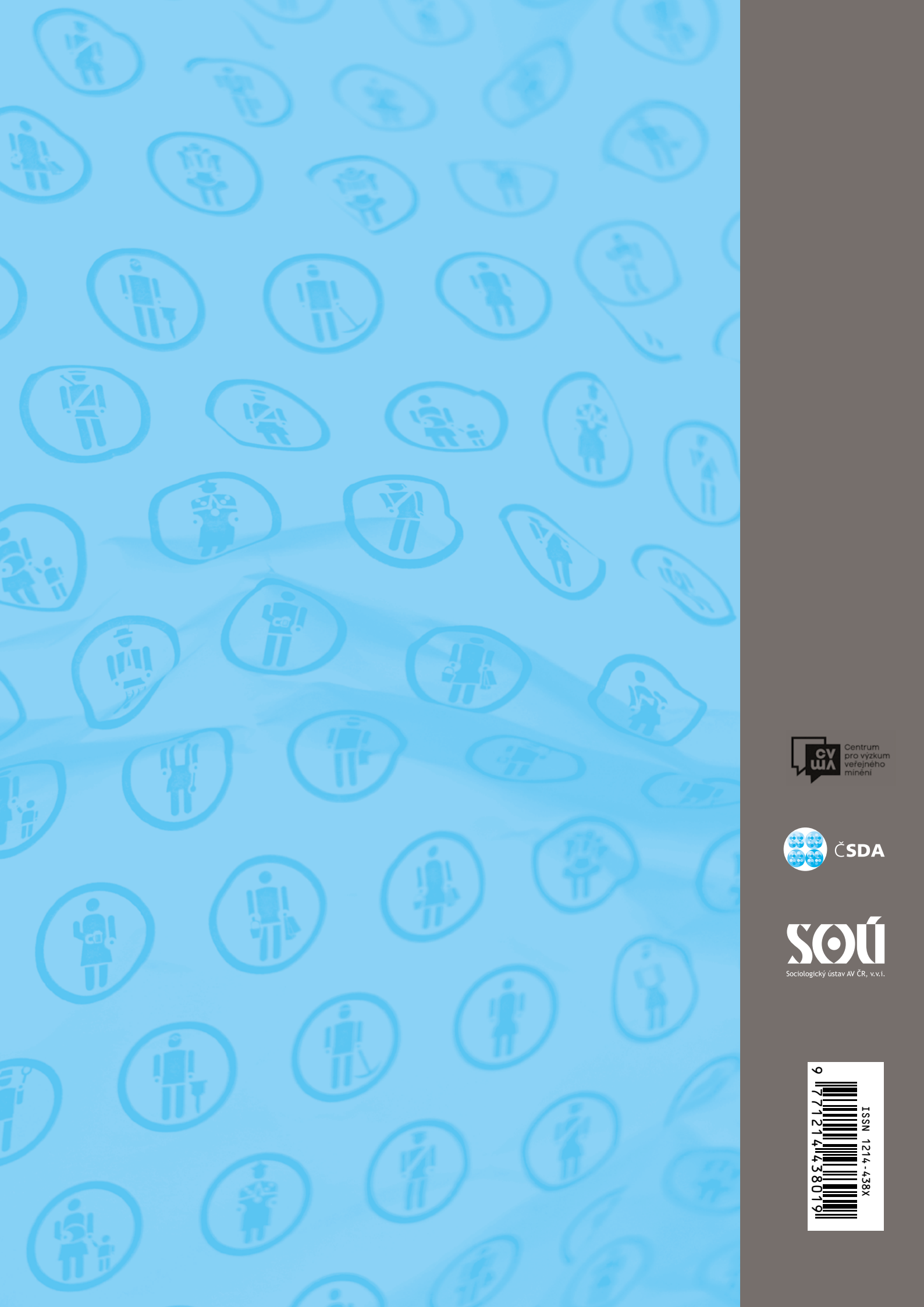
Časopis vychází dvakrát ročně v nákladu 400 výtisků.

Naše společnost online: <http://www.cvvm.soc.cas.cz>**Korespondenci zasílejte na adresu:**CVVM, SOÚ AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1 nebo na e-mail redakce.ns@soc.cas.cz

Praha 2017

ISSN 1214-438X (Print), ISSN 2336-1646 (Online)

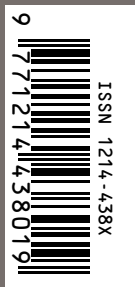
Centrum
pro výzkum
veřejného
mínění

ČSÚ

SOU

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

ISSN 1214-438X

9 771214438019